

GÂNDIREA

~~3 - lipă~~

ANUL VIII

No. 4

GÂNDIREA

PÂRVAN ȘI FILOSOFIA STATULUI

DE

PETRE MARCU-BALȘ

„...măreț concept al Statului-Zeu“.

(Pârvan, *Memoriale*)

În ultimele vremuri, cu deosebire în timpul războiului și în epoca turbure de după războiu, ideea de Stat a avut parte de toate: dela sacrificiile cele mai mișcătoare ale eului până la cele mai îndrăznețe și nedrepte molestări. Din această furtună s'a îndepărtat însă, probabil definitiv, indiferența față de realitățile vii pe care le reprezintă conceptul de Stat, nu numai în lumea din afară, ci și în viața interioară a individului. Această idee face apel la mecanismul intim al sufletului, la sentimente, la instincte (instinctul de conservare și de apărare al familiei, precum și al grupărei din care e o părțică indisolubilă), la subconștientul și iraționalul care formează structura primară și dă direcțiile fundamentale ale eului. Fenomenele conștientului sunt dirijate de viața obscură și formidabilă a subteranelor interne unde zac experiențele ancestrale, memoria speciei, afinitățile și repulsiile fără motivare conștientă acum, dar care se bazează pe evenimente anterioare. Aceste realități secrete sunt, în fond, singurele orientări ale activității individuale și îi formează comorile ascunse pe care o lampă a lui Aladin din povestea arabă a celor „O mie și una de nopți” i le poate da oricând la iveală.

Viața individuală se dezvoltă și trăește determinată de conceptul de Stat. După o frumoasă comparație a lui Paul Harms, tot așa după cum inima bate înfășurată de coastele pieptului, iar creierul poate funcționa numai în oasele craniene. Legătura dintre Eu și Stat nu este dela adversar la adversar și nici dela prieten la prieten, ci dela organ viu la organ viu ale căror relații sunt o condiție subînțeleasă de reciprocă existență. Dacă facem analiza eului vedem că e compus în cea mai mare parte din elemente sociale, iar componentele exclusiv individuale sunt excepții la regulă. Familia, școala, biserica, armata, politica, meseria, cutumele, aruncă rând pe rând săminte în grădina eului. Elementele sociale covârșesc viața individuală, hrănindu-i conștiința și dându-i direcțiile. Cultul Statului în ultimă substanță nu face decât să întroneze o regulă normală și sănătoasă a colectivităților organizate. Între gânditorii români, Vasile Pârvan ocupă un loc strălucit în această serie. Chinuit de îndoeli și de conștiința tragică a singurătății totale ¹⁾ — un echilibru sau harul credinței i-au fost până la sfârșit necunoscute —, autorul „*Memorialelor*” a avut totuși luciditatea necesară pentru a zări lanțurile binefăcătoare care leagă pe individ de societate, pe singuratic de semenii lui ²⁾. Naivul orgoliu al izolării definitive și ignorarea mândră a fratelui strivit de

1) „...Dar eu văd toată întristarea vieții în neputința noastră de a sfârâma zidul de singurătate care se ridică împrejurul fiecăruia din noi până la cer. (Idei și forme istorice, pg. 198); „...și totuși, de câte ori, cu unghiile noastre sângerânde, am făcut o spărtură în zidul închisorii noastre și privim la alți prizonieri, în alte turnuri, nu semne de iubire, ci priviri de ură se întâlnesc cu ale noastre” (Idei și forme istorice, pg. 198).

2) „...și totuși ceva din noi nu dispăre, nu poate muri; nimicnicia omenească e fără îndoială legea supremă a vieții noastre singuratică, dar în viața neamului omenească întreg sunt și lucruri nemuritoare” (În *memoriam* Constantin Erbiceanu, Discurs de recepție la Academie în 1914, pg. 4).

durere sau transfigurat de bucurie n'a intrat în incinta sufletului august a acestui Scit drapat cu mantii grecești și întunecate vestminte de pastor protestant. Din studiile lui istorice a căpătat obișnuința perspectivelor, valorificarea evenimentelor și a indivizilor sub unghiul veacurilor, iar nu al clipei fugare. „In formele lor străvechi, familia, Statul și dreptul sunt simple prelungiri ale vieții biologice”, spune Pârvan (Idei și forme istorice, pg. 91), pentru ca aceste instituții să ajungă mai târziu entități în sine, personalități cu atribute de sine stătătoare. Această evoluție spirituală „alcătuiește pentru cercetătorul istoriei universale, un obiect în sine, o devenire totală, care valorifică total fenomenele de viață conexe ei și poate constitui un punct de vedere superior de regrupare a tuturor faptelor de aspect istoric împrejurul acestei axe, astfel încât să se poată căpăta o linie de devenire complectă al cărei capăt anterior să se piardă în viața animalică, iar cel posterior în taina viitorului” (Idei și forme istorice, pg. 92).

Nu există, deci, în concepția lui Pârvan, rupturi sau salturi, ci lente deveniri înlăuntrul aceluiaș complex însuflețit de un spirit identic. O astfel de concepție e realistă, istorică și organică.

Recunoașterea permanențelor din viața socială și individuală duce la conștiința Statului istoric. Intre cultul exagerat al eului — cum se practică în cultura românească contimporană — cu pericolele aferente : anarhism, egotism, criticism dizolvant, dezorganizare metafizică și între cultul desființării Statului este totdeauna prietenie. Apologia suveranității populare și a libertății individuale duce la desfrâul normelor (implicit la nerespectarea legilor). Lege și Stat sunt armonice. Libertate și Lege (adică normă restrictivă) sunt antinomice. Poziția lui Vasile Pârvan se deosebește în această privință de constituționalismul d-lui C. Stere, care se reclamă dela constituționalismul englez (în particular de la Dicey). Se deosebește și de legalismul junimist, care a luat în brațe — ciudat! — constituția „importată” la 1866 și „copiată” după pactul fundamental belgian din 25 Februarie 1835. Concepția lui Vasile Pârvan derivă din tradiția românească asupra Statului și pune accentul asupra elementelor istorice din viața unui popor. După această concepție, Statul este anterior și deasupra noțiunilor și ordinii juridice, care pot fi schimbătoare, pe când organismul static are o durată lungă și cu perspective infinite. Dreptul este creat de Stat ca un instrument pentru organizarea sa interioară, schimbat după contingențele istorice și stadiul evolutiv. Se poate ca acest instrument, precum și conducerea să cadă în mâna unei seminții străine (epoca fanariotă, drept bizantin), sau să fie sub conducere și indicație din afară (Poarta păgână). Ideea de Stat, care se împletește în tradiția românească în primul rând cu „Legea” creștină (Turcul era dușmanul secular, fiind păgân, fiind de altă „lege”) rămâne intactă, un patrimoniu neînstrăinabil, ascuns ca o comoară în zicători, în balade, în povești, în moravuri, în concepția generală asupra vieții și vizibil, mai ales, în comportarea din vremuri grele și dela mari răspântii. Moștenirea romană a lăsat în această privință urme indelebile. O analiză subtilă a instituțiilor și obiceiurilor juridice romane, transmise în vechiul drept româneasc și în folklorul național se poate găsi în C. Stoicescu (La magie dans l'ancien droit roumain — Rapprochements avec le droit romain, Paris, 1926), unde se demonstrează încă o continuitate pe lângă cea lingvistică : continuitatea cutumelor juridice romane în Dacia, până în vremurile noi. Tradiția instituțiilor și a ordinii juridice lăsate de Roma se oglindesc în vechi obiceiuri de drept românesc, în magia și poetica populară.

Savigny, care a avut numeroși elevi în România (Kogălniceanu, Simeon Bărnuțiu, în unele privințe Junimea), vorbea de un anumit „Volksgeist” de un spirit particular al popoarelor. Acest spirit specific este creator al Dreptului și al normelor sociale. Înlănțuirea și dezvoltarea elementelor componente se fac organic și pe baze istorice.

Această concepție organicistă, istorică și realistă, împărtășită și de Pârvan, se deosebește profund de doctrina libertară și pașoptistă, cu rădăcini în filosofia iluminismului și în ideologia Revoluției dela 1789. După o asemenea doctrină, Statul nu creiază Dreptul, ci-l constată, sau cum spune Kelsen, este un suport al Dreptului, iar nu creatorul său.

Plecând dela faimoasa afirmație înscrisă și pe steagul marxist, că Statul este un raport de

forțe, un efect al echilibrului temporar dintre grupările sociale, doctrina libertară, care vede sub unghiul efemerului, iar nu sub specie aeternitatis, face disjuncție între Stat (aflat în mâna guvernărilor uzurpatori) și Drept, o realitate suprasensibilă, solidaritatea în sensul etic-social, care este deasupra ideii de Stat. Disjuncția operată este făcută în vederea purificării conceptului juridic, pentru a-l ține departe de influențe secundare și a-i da independența necesară. Principiul se duce până la ultimile lui consecințe, combătându-se actele zise de guvernământ, doctrina dreptului de conservare a Statului, ca un privilegiu luat asupra dreptului pozitiv și ideal, opunându-se principiul juridic pur. Cu toate avantajile teoretice incontestabile, încălcarea realității e frapantă și confuzia metodelor semnificativă. Disjuncția între Drept și Stat nu e posibilă, fiindcă ambele formează o unitate, un organ indivizibil, Statul creiând Dreptul pentru reglementarea sa interioară și modificându-l după legile proprii de creștere, după necesitățile sale ca organism independent, aflat în vecinătate amicală sau inamicală cu alte organisme analoge. Chiar în gospodăria proprie a Statului există elemente care sunt predestinate sacrificiului într-o anumită fază a istoriei naționale sau la o răspântie decisivă. Injustiția pentru acele categorii sociale poate fi strigătoare și favorizarea altora suspectă. (Un exemplu obișnuit în exproprierile de toate nuanțele, începând cu cele agrare făcute în stil mare și sfârșind cu cele citadine de simplă utilitate locală). Legiuitorul și guvernantul s'ar afla în mare încurcătură, dacă ar ține cont de interese antinomice și nu ar avea criteriul decisiv al intereselor permanente sintetizate în noțiunea de Stat. Pentru problema specific românească, circumstanța încheșării de-acum înainte în forme stabile și a unificării politico-juridice agravează pericolul tendințelor centrifugale și luminează calea spre un cult exclusiv al organismului static în defavoarea individului și a claselor.

Concepția istorică asupra Statului a lui Vasile Pârvan este în concordanță cu necesitățile vremii și formează un îndreptar adecvat. Statului istoric se opune concepția rațională a Statului (reprezentată la noi cu tot aparatul științific de d. Stere), teoretizată de enciclopediști, răspândită de Revoluție și cristalizată în teoria kantiană asupra Statului: „der Staat ist die Vereinigung einer Menge von Menschen unter Rechtsgesetzen” (Kant, *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, § 45). Urmașii lui Kant cu accentuat și mai mult corelația intimă și definitivă dintre ideea de Stat și ideea de Drept. Neokantianul Felix Somlo — ultimul din serie, în ordine cronologică — după ce definește Statul „als eine Gesellschaft, die durch die Befolgung der Normen einer Rechtsmacht gebildet ist” (*Juristische Grundlehre*, 1927, pg. 251), adaugă: „der Staatsbegriff führt also auf den Rechtsbegriff zurück und lässt sich ohne ihn gar nicht erfassen” (op. cit. pg. 251), deși au existat și există mereu State, care într-o elocventă quasiunanimitate n'au ținut niciodată socoteală de principii juridice derivate dintr-o filosofie a raționalismului, ci de substanțiale interese ale colectivității, considerată ca unitate de sine stătătoare în timp și în spațiu. Prin concepția sa asupra Statului, Vasile Pârvan ia poziție împotriva spiritului raționalist și critic din cultura vremii și în special din țara românească (Junimea kantiană cu Titu Maiorescu-Caragiale-Carp, poporanismul cu ideologie democrată și progresistă, sau reprezentantul de ultima oră, d. Paul Zarifopol), pentru a se inseria în curentul mistic și tradiționalist, care încearcă defundarea izvoarelor vitale ale sufletului românesc mai ales pe latura religioasă și valorificarea potențelor primare și specifice. (Curentul are astăzi reprezentanții cei mai caracteristici în grupul „Gândirea”). Pârvan a avut comprehensiune și intimă aderență cu mistica religioasă a Răsăritului, precum și intuiția relațiilor ei cu sufletul și fenomenul românesc. S'a gândit cândva la o *Istorie a Bisericii românești* „pornită în spirit larg, cu luarea în considerare a tuturor fenomenelor de viață creștin-ortodoxă din părțile noastre, care cere nu numai o cultură bogată de erudit multilateral, dar și un anume dar de divinație și de reconstrucție”; această „istorie a bisericii noastre e până în amănuntele ei dependentă de istoria generală a bisericii răsăritene”; „în sfârșit mai toată cultura noastră veche, literatura, știința și arta, e o formă de viață a bisericii noastre: a scrie istoria bisericii înseamnă, în bună parte, a scrie istoria culturii noastre” (Memoriale, pg. 73 et passim în panegiricul lui C. Erbiceanu).

Din gândul fundamental despre inexorabilul Statului istoric, Pârvan a tras toate consecințele și concluziile inevitabile. Disprețul lui pentru regimul, stilul de viață și mentalitatea libertară era imens. „Oameni de sută” era o expresie favorită pentru prea obișnuita duzină, iar pentru „sistemul de industrializare și multiplicare mecanică a ideilor nouă și de dresaj filosofic — în masă — al animalului uman” (Idei și forme istorice, pg. 12), nu găsea — după cum se vede — decât ironii și sarcasme. „Democrațiile internaționale : elenistică, imperial-romană, actuală, au încercat, toate, posibilitatea de înmulțire pe cale mecanică a sufletelor superioare” (op. cit. pg. 12). Metoda îmbrățișată de „democrația contemporană, fie burgheză, fie socialistă, stăpânită de ideea răspândirii culturai în masele largi ale muncitorimei” (op. cit. pg. 13) se dovedește greșită : „încep să recunoască monumentalii șefi de școale, filosofice, artistice, științifice, că școala, ca instituție educativă a mulțimilor, nu are rostul mecanic, militarist și trivial al uniformizării gândului și al reglementării creării, ci datoria mult mai modestă a desanimalizării capetelor de sută și al procurării rezezi a mijloacelor tehnice de lucru pentru capetele geniale” (op. cit. pg. 13). Rolul educației în viața unui Stat a fost just văzut de Vasile Pârvan și aici e, desigur, motivul secret al grijei lui continue pentru echipele de elevi, care l-au înconjurat cu o pasiune și un devotament fără egal în anele școlii românești. Nu educația-șablon inevitabilă regimului lui Egalité, ci educația-nuanță, schimbată dela individ la individ, după conformația lui specifică și după posibilitățile închise în rezervoriile de energie inițială. Prima lecție inaugurală din cele patru (1. Datoria vieții noastre ¹⁾, 2. Despre valorile istorice, 3. Despre ritmul istoric, 4. Anaxandros), care formează „Idei și forme istorice”, se ocupă îndeosebi cu problema învățământului superior, conceput ca un laboratoriu de metode creatoare. În îndrumarea vieții publice românești postbelice, școala are rolul esențial. Pârvan a pus accentul pe Creație. În orientarea spre o generală nivelare a regimului contimporan, personalitățile de elită, precursorii, cei agitați de demonul neliniștei lăuntrice și creatoare sunt stingheriți în mod constant, Principiul selectiv fiind înlocuit cu cel electiv, numărul amorf domină și înăbușă valoarea pură : „ca Diogenes din Sinope, profesorul contimporan are a căuta, în școală, ca și în lumea largă, cu lampa aprinsă și ziua, oameni : oameni întregi, noi, în care pâlپae flacăra ideei” (Idei și forme istorice, pg. 13). Nu o schematică egalitate a indivizilor este legea de căpetenie, ci inegalitatea funciară structurală, pe care colectivitatea trebuie s'o discearnă prin reprezentanții ei eminenti și s'o îndemne la desfășurarea și înflorirea maximă a minunatelor însușiri. Cerința inevitabilă a echipelor de conducători în viața unui Stat (un teoretician democrat ca Alain îi numește „*Les Importants*”, iar Jean de Pierrefeu „*La Confrérie des Puissants*”, deși se află pe versantul opus al baricadei) întâmpină dificultăți inutile din pricina superstiției „numărului” hotărîtor. Disciplina colectivității și a vieții interioare se bazează pe diferențele calităților ierarhic organizate și pe aptitudinile naturale, neglijate în democrațiile moderne și în societatea românească în folosul unei iluzorii și imposibile afirmații a voinții populare. Pârvan a scăpat de această generală superstiție.

Este interesant de analizat contrastul care există în această privință între marele istoric și diferiți teoreticieni progresisto-marxiști. (Cel mai strălucit și mai reprezentativ din serie, d-l C. Stere). Primul, familiarizat cu legile fundamentale ale dezvoltării neamului nostru în trecut, cu atmosfera specifică a poporului în concertul european și având intuiția exactă a nevoilor sale în perioada prezentă, determinată și aflată în legătură cauzală directă cu evenimentele anterioare, nu are niciun respect pentru ideologia iluminismului. Al doilea, purtând în inimă și minte un decalog ideal caută să aranjeze realitatea românească după șabloane date. Nu interesează discuția asupra valorii în

1) Gândul despre „datoria vieții noastre” a fost obsedant pentru Pârvan. Încă din 1914 în discursul de recepție la Academia Română se găsește expresia, care va fi mai târziu titlul unei lecții inaugurale ținută la Universitatea din Cluj pe ziua de 3 Noembrie 1919 : „alături cu fiecare din noi crește încă de când suntem în leagăn *datoria vieții noastre*”. (In memoriam Constantini Erbiceanu, București 1914, pg. 23). Această obsesie este caracteristică pentru unitatea preocupărilor și pentru însemnătatea acordată de Pârvan problemelor de etică socială. Ţelurile colectivității au fost grija continuă și magnifică a acestui pasionat amant al singurătății și izolării.

sine a decalogului, ci întrucât regulile lui sunt extrase din aspirațiile spre ideal ale poporului respectiv și-i pot forma îndreptarul.

Această ideologie neglijează elemente esențiale din viața unui popor tânăr. În primul rând, elementul religios. Într-o țară rurală, plină de biserici, cu troițe la toate răscruierile și la toate fântânile, cu un popor evlavios și crescut în frica lui Dumnezeu se proclamă zeificarea d-lui de Voltaire. Pentru a se legitima această fenomenală și exotică adorare se vorbește timid de un presupus „ateism național” (formula e a unui elev al d-lui Stere), făcându-se o subtilă distincție: țăranul român nu e *credincios*, ci *superstițios*. Dar ce este superstiția, decât fondul religios popular, presimțirea misterului și desmințirea brutală a ateismului național? Sunt, evident, forme deocamdată primitive ale religiozității. Dar dela constatarea acestui fond bogat în elemente mistice nu se poate trage concluzia ateismului național, ci a credinței funciare a țăranului nostru, a evlaviei lui în fața lui Dumnezeu.

Nu trebuie uitată, din nefericire, o împărțire a lui Eminescu: pătura suprapusă orășenească și Românul dela țară. Sunt două neamuri deosebite, uneori, în cele mai mici amănunte. Definirea tipului românesc prin orășean — după cum se face — e o greșeală inițială, aproape o calomnie.

Orășeanul român scânteiază de inteligență șireată, de spirit și panglicarism. Nu-l interesează în niciun fel problema credinței. Din această lipsă — religia constituie și o frână în comportarea socială — provine desmățul clasei noastre diriguitoare. Scandalul și infamiile de tot soiul sunt corolare ale acestui indiferentism. O morală cu influențe palpabile în actele zilnice ale individului nu poate avea decât rădăcini religioase. Nostalgia după o etică românească fără fundament ortodox e o contradicție de termeni și o imposibilitate.

Țăranul în exemplarele de elită din opera lui Creangă sau Sadoveanu nu are scânteierea unui erou al lui Caragiale, Ionel Teodoreanu sau Papadat-Bengescu. E, însă, de-o egală finețe și posedă un echilibru, un ax central, o măsură, care nu se găsește la tipul orășenesc.

În *Parentalia* se găsește o splendidă și exactă descripție pe care o face Pârvan despre țăranul român:

„țăranul: cu boiul drept, cu figura rezervată, cu ochii sfredelitori, cu glasul crescut ca pentru vorba dela distanță mare, cu mișcărilor rare, potolite, pentru a ține mult la oboseală, cu sufletul senin întru așteptarea ca ceva firesc nu numai a binelui, ci mai ales a răului, cu legea cuvântului dat, cu legătură până dincolo de moarte, cu delicata ascundere a durerii ori bucuriei prea mari, cu domneasca ospitalitate dela egal la egal, cu bunacuviniță distinsă față de fețele luminate, dar și cu adâncă ironie și nobila încredere în sine, pentru cei ce nu-i simt cuviința lui” (Memoriale, pg. 185).

Intellectualul cu atitudine „*Caragiale*” iubește fronda iresponsabilă, paradoxul ieftin, irespectul valorilor absolute, o stearpă logică, o presupusă claritate ce mutilează realitatea, un criticism până la absurd și nu are conștiința responsabilității scrisului și a activității publice¹⁾. (În publicistica actuală, de pildă, grupul cu valori inegale, dar perfect unitar, Zarifopol-Aderca-Menicovici-Ralea-Braniște-Suchianu). Un Pârvan-Motru-Iorga-Creangă-Eminescu sunt neguroși, instinctivi, autohtoni și mistici. Tipul prim e familiar până la insuportabil și dizolvant până la anarhie. Un Vasile Pârvan e grav, profetic și orgolios. Un poporanist l-a definit odată: instincte de hoț de cai, drapate cu mantie de cardinal; definiție caracteristică pentru incomprehensiunea organică și oroarea nemărturisită care le-o insuflă. Un curent critic: junimism, caragialism, poporanism, zarifopolio-manie. Altul e creiator: Kogălniceanu, Eminescu, Bărnăuțiu, Iorga, Pârvan, Motru, „Gândirea”. Unul e ateu, uscat și zâmbitor, celălalt curent poartă blestemul neliniștei lăuntrice și fiorul religios. Cele două linii comparative pot fi continuate și numai rareori se întâlnesc.

1) Despre o atare psihologie profund vătămătoare societății, Pârvan scria: „căci mulți sunt muritorii cei înțelepți, buni meșteri în a cuvânta ori în a turna chipuri de lut, meșteri în a duce după ei mulțimile. Dar puțini sunt muritorii cumiți” (Memoriale, pg. 86).

Deosebiriile sunt în primul rând de atitudine în fața misterului religios, (Pârvan chinuit de necredință, accentua totuși, că a scrie istoria religiei noastre ortodoxe înseamnă a scrie istoria culturii românești); apoi de concepție asupra lumii; asupra vieții; asupra sensului Istoriei; asupra rostului popoarelor și a țelurilor pe care le urmăresc.

* * *

La rezolvirea problemei individ — mediul înconjurător se țin în socoteală în mod firesc antecedentele istorice și momentul în care se găsește societatea respectivă. Pârvan spunea: „oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi”. (Memoriale, pg. 164). Soluția acestei probleme individ-mediu (în speță individ-Stat) variază după stadiul evolutiv al națiunii și după tendințele centrale din cultura și economia vremii. În epoca de naționalism ridicat la o înțelegere filosofică a lumii și la o metodă de cunoaștere a realului și spiritualului, antinomia precedentă poartă o altă coloratură. Cei doi termeni se confundă în noțiunea mai precisă și mai puternică de Stat pentru încheierea și stabilirea normelor și a albiilor definitive. Din două realități înguste și informe se organizează armonios în jurul unui ax central, forme și gânduri, ritmuri și permanențe, care se transformă ulterior sub punctul de vedere al Istoriei — definită de Pârvan ca o atitudine în fața vieții, ca și alte discipline înrudite (Idei și forme istorice, pg. 47) — în valori pur istorice.

Pârvan împarte valorile istorice în trei categorii: biologic-utilitare, ritmic-vitale și spirituale. În ultima categorie de valori sau deveniri istorice, intră: a) nașterea și devenirea *atitudinii filosofice și istorice*, cuprinzând evoluția metafizicei, artei comemorative, a tradițiilor familiare, sociale și politice; b) perfecționarea ritmului vital până la *conștiința de sine* creatoare a artei de conținut (deosebită de arta intuiției simple) c) atitudinea cercetătoare, care se aplică pe două direcțiuni: teoria cunoștinței și știința luând critic înțelegere și posesiune de fenomenologia exterioară; d) introducerea controlului în viața religioasă ducând la o *sistematizare* logică, etică și metafizică; e) *eticizarea* vieții sociale prin crearea unor drepturi și datorii ideale; f) existența *lumei idealismului* și a ideilor pure. „Astfel se spiritualizează conceptele despre familie, *drept și Stat*; se creiază idealismul social-politic, robindu-se atât individul cât și colectivitatea unor idei supra-utilitare, individuale sau sociale: se nasc ideile demnității, onoarei, consecvenței istorice, se deplasează spre ideal cauzele luptelor între oameni”. (Idei și forme istorice, pg. 87).

Această spiritualizare a conceptelor de drept și Stat în sistemul lui Pârvan nu mai este concepția Statului-jandarm și ospiciul claselor marxiste împărtășită de poporanism; ci Statul e o unitate organică în care sunt sintetizate generațiile trecute, prezente și aspirațiile unei armonice continuări și înfloriri în viitor. În recunoașterea acestei comunități nu se poate vedea o aservire a individului, ci adevărata împlinire a personalității omenești, cum spune democratul Wilhelm Mommsen. (*Individuum und demokratischer Staat*, Berlin, 1922, pg. 31).

Pentru momentul istoric în care se află neamul nostru criticismul și concepția iluministă asupra Statului constituie un pericol. La întemeierea unei culturi a existat totdeauna un „*Sturm und Drang*”, o deslănțuire a energiilor și posibilităților, un entuziasm religios, o încredere aproape nemărginită în darurile poporului respectiv. Exagerarea criticistă e acid aruncat la rădăcina unui pom de curând plantat. Ideologia raționalistă și progresistă nu favorizează încheierea în forme unitare a Statului. Acordarea unor libertăți fără margini și apologia individualismului anarhic sunt menite să împiedece fundarea unui organism static românesc în toată întinderea și splendoarea pe care drepturile sacre istorice, supremația etnică și politică o pretind.

Avem o moștenire într-adevăr grea în sânul culturii noastre, pe lângă aceia a dificultăților din afară. Junimismul a lăsat nefastul dispreț față de realitățile românești, analizate cu lupa deformantă a scepticismului, iar nu cu dragostea și înțelegerea pentru dureri scumpe. Caragiale a dat

arme noi zeflemiselei și zâmbetului facil din arsenalul unui formidabil talent¹⁾. Junimismul prin câțiva din membrii săi importanți poartă, deci, marea vină. Strânși în club de înăcriți și nenorociți că sunt aruncați în țara Papuașilor, în loc să facă politică la Londra, cum ar fi dorit dictatorul Petrache Carp, egoiști și spirituali gen Pogor, convingși că „nu rezistă celula românească” ca Titu Maiorescu — ciudată figură de polițist cultural —, lipsiți de generozitate și curiozitate pentru peisagiile natale, acest club formează cel mai trist capitol din istoria culturii și moralei românești. Strălucirea talentului nu diminuează întru nimic responsabilitatea în fața istoriei și a urmașilor care trebuie să ducă o acerbă luptă de eliberare din cătușele pregătite și care au de îndurat nenumăratele obstacole puse în calea unei normale dezvoltări a geniului românesc.

Această critică, deși continuată cu relativ succes până în zilele noastre se va stinge treptat, treptat, reducându-se la o supraveghere necesară a instituțiilor și vieții publice. O altă concepție istorică, realistă și creatoare, totdeodată un imn adus destinului regal care așteaptă Statul român și cu conștiința marginilor în cari se poate dezvolta, normal, individul, se află în opera lui Vasile Pârvan.

* * *

Comparând în „*Gânduri despre lume și viață la Greco-Romanii din Pontul stâng*” stela funerară a lui Anaxandros cu scenele de pe friza Partenonului, Pârvan găsește „aceeași deplină liniște, venind din aceeași armonie între lupta vieții și scopul vieții : consacrată toată Statului ; aceeași împăcare întru odihna de veci după o viață de jertfă și de glorie întru binele public” (Memoriale, pg. 13). Din această cauză și „reprezentarea celui mort, pe monumentul funerar, n’are de ce să fie amărâtă ; dimpotrivă cu cât e mai senină, cu atât răspunde mai deplin sentimentului de mulțumire de sine, cu care cel răposat e pus să vorbească despre viața sa armonios sfârșită : viața lui e doară un dar al zeilor cari ocrotesc Statul ; și întrucât Statul continuă a înflori, moartea nu e pentru cetățean, decât o senină odihnă binemeritată”. (Memoriale, pp. 13—14). Taina extraordinarei dezvoltări și a puterii Romei este după Pârvan în faptul, că „se creă acel măreț concept al Statului-Zeu, cu teribila voință a unei divinități abstracte, Roma, căreia împăratul însuși nu-i era decât un acolyt divin și dela care proceda toată maestratea, toată puterea, toată gloria, — acea religie politică, în care fiecăruia admis la misterii era un membru cetățean cu depline drepturi egale, chiar celor ale împăratului-zeu, asemenea căruia era în dreptul său de a deveni oricând prin singură devotarea lui întreagă cultului Zânei-Mame” (Memoriale, pg. 186). Acest măreț concept al Statului-Zeu era „*un nou fel de religie*” (op. cit. pg. 186). Și „dacă cultul religios al Statului-Zeu, Roma, cu templele, preoții și colegiile ei de slujitori atrăgea fără putință de opunere pe toți cei ce-i veneau aproape, făcându-i credincioși ai noii religii, apoi viața romană, în formele ei concrete, era o unică clădire de piatră, un templu unic, cât însuși imperiul de mare” (op. cit. pg. 187). Acest „imperiu al Romei era o răbdătoare, simetrică, armonioasă, uriașă construcție a unui singur, divin arhitect : cu drumuri, orașe, granițe, poduri, cetăți, apeducte, băi, amfiteatre, zidite ca pentru vecie, zidite deolaltă, legate între ele, ca o singură neasemănată rețea, din care nu scăpau marea străneri, între firele ei nesfârșite, nici națiunile, nici indivizii odată cucerite” (op. cit. pg. 188). Nu forța era, deci, secretul Romei, ci noua religie a Statului pe care au instituit-o. Rândurile de mai sus ale „Memorialelor” fac parte din activitatea de după războiu, când haosul era la culme în țara noastră. Anume „în 1919, la pomenirea Împăratului Traian de către Academia Română, profesorul Pârvan ține cuvântarea festivă, care începe cu ...sunt Parentalia (*Parentalia*, *Analele Academiei Române*, 1922) și cuprinde pagini de adânc impresionantă poezie. E un imn închinat naturei și puterilor omului, Daciei, lumii,

1) Pârvan spunea la mormântul lui Dimitrie Onciul : „sculptorul lucru e să dărâmi cu glume Olympul. Minunat lucru e să sari în spirit vioiu și sburdalnic peste premise încete, direct la concluzii. Iar a lua toate ușor, e elegant și încântător. Dar toate sunt lucruri nesigure” (Memoriale, pg. 88).

soarelui, Romei, Statului-Zeu, Impăratului, lui Decebal, — cu multe reflecții lăaturalnice, pline de adevăr și de concentrată simțire, plastic redată” (I. Andrieșescu, Vasile Pârvan, 1927, pg. 14).

În aceste imnuri și elegii (Parentalia, Rosalia, Anaxandros, Alegenor, In memoriam) în care iese la iveală talentul unui mare poet religios, Pârvan apare în ipostaza unui *vates*, a unui herold inspirat, cuvântând poporului în nenorocire și dând glas bucuriei victoriei. Poate fi asemănat cu Fichte, căci a avut în România rolul hotărîtor pe care marele filosof l-a jucat în conștiința tinerimei germane din epoca postnapoleoniană. Cine a avut fericirea să trăiască emoțiile și tragedia cumplită a generației imediat următoare războiului își amintește fascinația extraordinară pe care o exercita autorul „Memorialelor”, chemarea profetică întru spiritual și religios a acestui sever pastor și blând îndrumător. Torturat și grav, cu încântații de vechi balade în stil, cu presimțirea misterului pe care opacitatea sufletească a altora o lăsase în uitare, opera lui Pârvan a fost fântâna cu apă vie a unei generații. Dialogul platonice, Parentalia, Datoria vieții noastre, erau recitate de inimi noi, de minți proaspete, incapabile de a mai primi trista învățătură a scepticilor și pozitivistilor.

* * *

În prima lecție inaugurală din „Idei și forme istorice” ținută la 3 Noembrie 1919 în Universitatea Clujului aflat de curând sub conducere românească, Vasile Pârvan înțelege rostul popoarelor și al Statelor ca pe un rost de cultură. E un gând care apare de nenumărate ori sub condeul lui și poate nu-i străin de curentul german de Filosofie a Statului și Dreptului care vede în bunurile culturale supremele valori și criterii. (Cpr. Kohler, *Moderne Rechtsprobleme*, 1907; Radbruch, *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914; Fritz Münch, *Kultur und Recht*, 1918; Sauer, *Grundlagen des Strafrechts*, 1921; și mai ales Max Ernst Mayer: „...unser ganzes System darauf angelegt ist, den höchsten Kulturwert als soziales Ideal zu begreifen” (*Rechtsphilosophie*, pg. 48). Influența lui Kohler, ca și a lui Fichte, este indubitabilă. Pârvan n’a fost un simplu istoric, lipsit de posibilitatea unei viziuni generale asupra fenomenelor de viață ale trecutului, ceea ce presupune o largă pregătire și serioasă vocație filosofică — în România își găsește perechea numai în marele A. D. Xenopol —, ci și un cugetător de mână întâia cu o sistematică pregătire. Câteva date biografice din broșura d-lui I. Andrieșescu sunt extrem de semnificative în această privință. După anii obișnuiți de pregătire în țară — a avut ca profesori pe Dimitrie Onciul, N. Iorga, Ion Bogdan, Mehedinți, D. Evolveanu, Grigore Tocilescu —, Pârvan a plecat în Germania la Iena, cinci semestre la Berlin și a trecut doctoratul la Breslau cu C. Cichorius, tratând despre „Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche (Eine historisch-epigraphische Untersuchung, 1909, 132 p. în 8°). În studiul din 1909 asupra împăratului-filosof Marc Aureliu („Marcus Aurelius Verus și L. Aurelius Commodus” A. D. 138—161, 239 p. în 8°) are „o amănunțită parte introductivă de tălmăcire și istoric al stoicismului, rod al preocupărilor sale filosofice, din vremea cât a studiat la Berlin, paralele cu acelea de economie politică, ce se reflectează în teza sa de doctorat”. (I. Andrieșescu, op. cit. pg. 10). Deci, la Berlin a avut, desigur, ocazia în cele cinci semestre să studieze pe Joseph Kohler, vestit comparatist al facultății juridice berlineze, centru de atracție al întregii tinerimi studioase din acea vreme. Dintre Români, profesorul de Enciclopedia și Filosofia Dreptului dela Cernăuți, George Drăgănescu, e unul din elevii lui Kohler (v. în „Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft”, condusă de Kohler, „Rumänische Hochzeitsgebräuche”, Bd. 23 și „Quellen des rumänischen Rechts”, Bd. 24, 1910), în afară de Pârvan, aflat cam în aceeași epocă la Berlin.

Se poate vorbi la problema scopurilor Statului de :

- a) scop de cultură (Pârvan),
- b) scop de putere,
- c) scop de drept (Stere).

Să însemnăm că întrebarea despre țelurile Statului primește răspunsuri felurite, după cum problema discutată este „Sollproblem” sau „Seinsproblem”, adică o problemă despre ceea ce trebuie

să fie Statul și despre ceea ce este într'adevăr. În prima categorie despre ceea ce trebuie să fie Statul, țelurile sunt nenumărate și subiective. Fiecare concepție generală asupra lumii și asupra Istoriei, aproape fiecare individ în parte, are pregătită o soluție specială, care nu concordă cu alta.

În a doua categorie, problema Statului este privită dintr'un punct de vedere descriptiv. E un fel de topografie a mecanismului și a posibilităților pe care le închide. Acest mod de a defini problema e sub unghiul obiectivității, sub unghiul neamestecului dintre fapt și ideal.

Atât Statul-cultură cât și Statul-putere nu pot fi realizate, decât în marginile unor anumite norme, după ce în prealabil și-au stabilit o ordine interioară în liniile sale principale de natură juridico-administrativă. Formele sociale inferioare sau pe treaptă înaltă de dezvoltare sunt obligate pentru o bună funcționare să se supună la reguli precise și prestabilite. Organizarea pe bază de legi este indispensabilă mersului normal al societății. Componentele ordinii juridice modelează la rândul lor datele primare. Dar aceste componente nu pot fi pentru o sănătoasă îndrumare și armonioasă conlucrare esențial deosebite de materialul modelat, ci trebuie să fie în concordanță cu direcțiile virtuale și cu proprietățile lui particulare. Introducerea unei instituții juridice într'o atmosferă nepropice nu va da rezultatele așteptate. Poate fi chiar periculoasă. Tot astfel este inexactă asumarea unei misiuni exclusive, fie de cultură, fie de finanțe, fie de războiu, fie de dreptate. (Altceva e *ordinea juridică* și altceva *misiunea de echitate*, — de dorit ca regulă în distribuția interioară, dar care nu poate fi luată în seamă, când interesele de conservare și mărire o cer —). Aici e una din erorile lui Pârvan, care a optat pentru Statul-Cultură, după cum d-l Stere a preferat Statul-Dreptate. Statul nu are nicio misiune în afară de aceea de a trăi și a da membrilor săi posibilitatea unei dezvoltări maxime. Instrumentul juridic, cultural, financiar, războinic, sunt rând pe rând întrebuințate și la momente oportune pentru apărare, putere și propășire.

Ordinea juridică a unui Stat e decretată uneori ca o valoare absolută, un ideal în sine, în loc să i se recunoască — *așa cum sunt faptele* — calitatea-i principală de regulator al relațiilor dintre individ și comunitate, dintre individ și individ. Temeiuri protivnice se găsesc în facila sacrificare a acestei ordini din deceniu în deceniu, deoarece mobilitatea e strâns legată de structura sa, apoi în încetarea aproape definitivă în momentele excepționale, de ex. războiul. Așa numitele „drepturi” de necesitate sunt mijloace formale comode pentru îndeplinirea datoriilor supreme de apărare prin orice mijloace permise de posibilități și de orgoliul național.

* * *

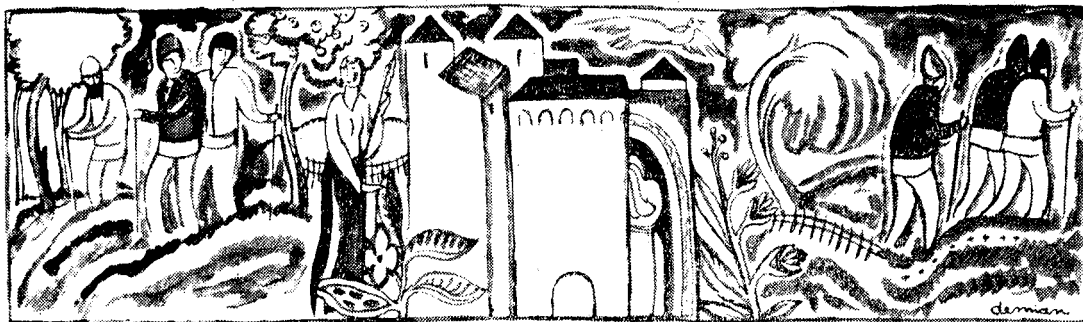
„Idea națională fiind o stare de conștiință, înainte de toate culturală, iar geografia umană demonstrând nu după oameni, ci după pământul pe care se așează, adevărate *autohtonii culturale* nu ajungem oare la marea realitate istorică, așa de neînțeleasă atâta vreme, așa de combătută și de contestată, a *autohtonilor naționale*?” (Memoriale, pg. 173). Ideea autohtonismului — principiul de bază în doctrina „Gândirei” — e o idee scumpă și lui Pârvan. Ea apare sub diverse forme mai ales în acele imnuri pentru cei căzuți pentru libertate (Rosalia) sau în închinarea împăratului Traian la XVIII veacuri după moarte (Parentalia). „Popoarele modelate de pământul pe care prind rădăcini, se supun legilor lui. Și nu va fi putere pe lume să le împiedice a tinde mereu să împlinească, veac după veac și mileniu după mileniu, poruncile legilor pământului lor”. (Memoriale, pg. 173). La baza noțiunii de Stat e națiunea, iar conștiința autohtoniei naționale e elementul unificator, identic în concepția lui Pârvan cu conștiința culturală.

Să notăm, că mistica naționalisto-etatistă, aflată în opera lui Vasile Pârvan, e proprie tuturor neamurilor în ascensiune. A cunoscut-o și o cunoaște poporul britanic, precum și Germania cu mitul populșiv al pangermanismului. De curând a reînnoit Italia. Ea va închea regatul românesc în forme unitare și definitive.

? fals -

Bravo,
cu siguranță

M I C C A N O N PENTRU MAICA DOMNULUI

DE

SANDU TUDOR

Cum spăimântați cocoșii strigă prin neguri îndelungi de iarnă,
la dunga noapții să se spargă și Zorul Albei să se cearnă,
îmi țip spre Tine desnădejdea pe buze cu cocleli de laur,
Tu sfântă Precistă-Fecioară, chip lung tivit în cerc de aur.
Scoboară zugrăveala veche prin jocul umbrii din făclie,
și îmi atinge hârca scundă ușor cu dreapta străvezie.

Cum spune slova fui asemeni, cel după chip, Dumnezeirii.
Un pumn cu țără și-o legendă sunt azi eu hârbul amintirii.
Plutesc pe mări sau cațăr munții, gonesc peste'ntinsoare șeasă,
aceiaș zare uriașe mă 'nchide 'n roata-i mincinoasă.
Dar dacă, Maică, stau dincoace, Tu poți s'ajuți și peste moarte
și-a Ta aducere aminte spre Rodul vieții să mă poarte.

Eu nu mai știu să râd din suflet. S'au vlăguit oasele mele.
O pâslă neagră port pe cuget. Mi-e mintea grea de fapte rele.
Cu mâini de dar Iți aduc însă : pământ și apă, ulei și foc.
Din toate candelă lucra-voi să-Ți lumineze la un loc
cu roua luminiții, chipul, Blândețe ce-ai născut Hristosul.
Te-aștept cu fruntea 'n praf, Minune, tămăduiește păcătosul.

Deasupra cercurilor lumii, peste fântâni de ceruri sfinte,
ajungi în ochiul de lumină al sborurilor împlinite.
Tot ce-au cărturărit sub frunte cei șapte străvechi visători
și bănuiala din legenda rătăcitorilor păstori
acolo 'n inima Iubirii se 'nbină aevea în minune
într'un inel de logodire pe luminiș de 'nțelepciune.

Părerea de inel de ape se tulbură și'n cerul roată
în fâlfâiri de aripi blânde Te vezi Tu Maică Preacurată.
Scobori Apărătoare sfântă, răpire ce întrece visul,
să iei aminte 'n clipa ceasta din buchii negre paraclisul
cum pentru mine păcătosul își crește 'n stihuri de mărire
sfioasa vorbă omețească ce - Ți strigă taina peste fire.

Cum se brumează-argintul lunii pe dealurile șterse 'n ceață,
așa în țesătura rugii prin lacrimi îmi mijești în față,
Marie Sfântă Doamnă-a lumii cu numele mai viu ca zorii
din care 'ntâiu se zămisliră prin hruba de 'ntunerice sorii.
Și 'n clipa aceasta a răpirii când peste zvoanele stihiei
pot sta de cântec cu tăcerea din sfântul Pisc al Bucuriei,

Încep din tainice lăute toți îngerii din preajma Ta
o laudă 'n vâslire lină cu dor de Dumnezeu în ea.
Și din ivirea Ta la care din nouă cercuri slava tace
se - aud cohorte serafimii cum nasc din gestul alb de pace
ocolul rugii care urcă sus în Urechea nevăzută
ce ațintită 'n patru laturi tot Universul își ascultă.

Slavă Celui Prea Inalt, Tatălui nostru ceresc,
Domnul ce s'a arătat sub stiharul omenesc,
Sfânt Duh, Nume-întreit,
Cei trei magi Te-au dăruit :
Aur de Biruitor, Tămâie de Jertfitor, Smirnă pentru Prooroc,
Cel ce lumea a zidit, Cel pe cruce pironit, Paraclet în limbi de foc.

O V I D I U

DE

ION PILLAT

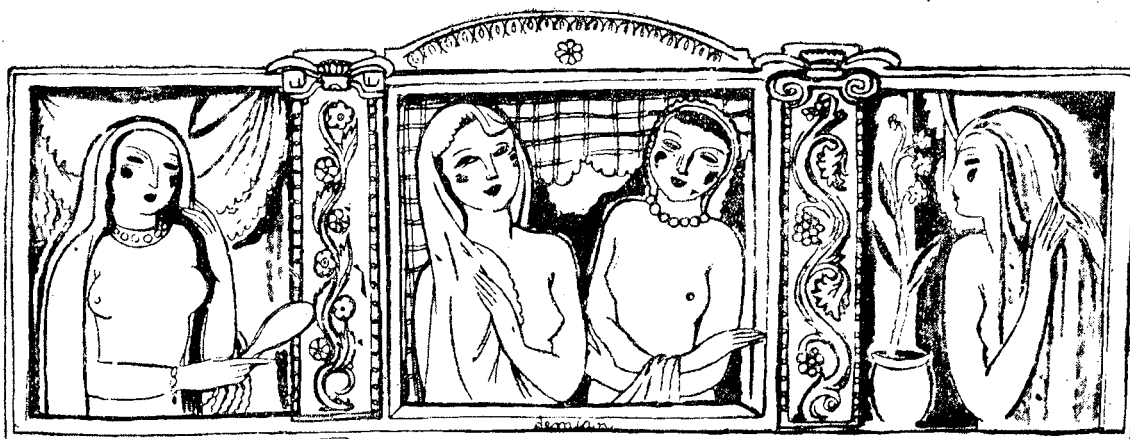
Intăia stea clipi în zare. Vântul
Porni prin stuf cu aripă de păsări,
Apoi stătû. Se auzi deodată
Rostogolirea valului, departe,
Urcând mereu din partea din spre mare —
Când l-am zărit venind încet și singur,
Cu capul aplecat puțin ca unul
Ce stă de mult de vorbă cu pustiul...
Prin bălți, în care triste păpurișuri
Oftează lung cu șoaptă omenească,
Vănasem toată ziua și cu pușca
Pe umăr, mă 'ntorceam în spre cetatea
Ce-a fost odată Tomis și-azi e alta.
Pe câmpul ars de toamnă al Dobrogii,
Știam că va veni mult așteptatul
Poet, ce-și plânge peste morți durerea.
Dar ochii lui bătrâni de zeci de veacuri,
Nu m'au văzut. Sub albele lor gene
Priveau adânc spre țărnul unde 'n noapte
Se deslușia neptunic glasul mării.

Atunci din stuful ghiolului o albă
Aripă și a 'nălțat, străină, zborul
Și lebăda sălbatică, în taina
Acestui cer, prin stelele de toamnă
S'a legănat o clipă ca ținută
De tremurate fire de 'ntuneric ;
Apoi s'a dus țipând atât de jalnic
Că vântul speriat s'a strâns în baltă
Și sufletul în mine, când pe zare
A lunecat cu aripe întinse
In noapte, spre o țară de lumină
Cu soare cald sub care cresc coloane,
Ce'și înfloresc zăpada cu acantă...

Pierise sborul alb în umbră. Pasul
Meu singur stânjenea singurătatea.
Un far clipi departe. Din spre mare
Sirena unui vas mugì să plece.
In gara din Palàs locomotive
Rar pufăiau. Un tren trecù în goană —
Pe stepa înoptată uruirea
Vagoanelor se stinse. Numai marea
Rămase să-și ridice glasul antic ;
Sub zodiile toamnei, numai marea...

I C O A N A

DE

GIB. MIHĂIESCU

Ei se sărutau pierduți, cu ochii în rătăcire. Măinile li se înlănțuiau, vârându-se neconținut una pe sub alta ca șerpui, ce se încolăcesc în neștire; neodihnită și totuși prevenitoare, delicată întrecere de a stăpâni cât mai deasupra spațiul ucigător de cald dintre brațul și coasta trupului iubit. Pe urmă mișcările asidui cedau una, alteia; ritmul lor obosea în amplitudini largi, tot mai largi... Urechia le era totuși dincolo de ziduri și de uși.

În rătăcirile îmbrățișărilor supreme, grăbite și sălbatece, teama se topea. Sfârâia calcinată în lumina orbitoare a spasmului... Avea miros de tămâie și de mirodenii nemaicunoscute.

Iar afară domnea într'una liniștea uniformă și impunătoare. Vuetul depărtat al străzilor, era ea, liniștea aceasta, care se zbatea ca marea în propria ei imensitate. Era numai un vuet liniștea aceasta și nimic altceva deosebit. Ei înșiși o măreau la neînchipuit cu tăcerea lor agitată.

Dar pendula cea grea bătu despărțirea și ei ascultară cumiști această sfătuitoare bătrână, care niciodată nu dăduse greș. Se ridicară aproape instinctiv, iar ea răsă puțin cât de mecanică fusese această mișcare. Însă în râsul ei era mai mult siguranța, era bucuria sigură, de împlinirea punct cu punct, a ceiace ea numea în derâdere „programul” ei și care se desfășura cu regularitate de mașinarie.

Dacă el ar mai fi zăbovit chiar puțin, peste tot ce trebuia făcut și zis ca bunul rămas să fie deplin și nici searbăd, ea nu s'ar fi supărat de bună seamă; dar o undă pătrunzătoare de tristețe ar fi încercat-o, căci ar fi ghicit atunci apropierea sfârșitului.

Dar îi plăcea la amantul ei, la acest vlăjgan solid, puțin cam trecut, dar destul de zdravăn, cum știa de bine să măsoare totul, să prevadă și să sfârșească la vreme, să umple timpul, când devine gol și desgustător, să scurteze pauzele lungi și umiltoare. Iar bunul lui rămas era un cap de opera de precizie și tact; un financiar genial care tae în câteva minute cea mai grea și mai delicată operație. O grabă prea mare, prea vădită, ar fi fost cu adevărat o jignire; o retragere stângace, poticnită, întârziată, i-ar fi produs neliniște și milă. Dar el punea în cele cinci minute, cât mai stăteau după bătaia ceasului, alte ceasuri întregi; aci era marea lui artă. Era ceva fatal, și cabotin în toată atitudinea lui din aceste cinci minute; ea-și da seama perfect de

întreaga mascaradă, dar îi plăcea pentru siguranța și aplombul cu care jocul era condus. Și nu arare se îndoia, dacă era numai un joc.

Propriu zis, îndoiala aceasta o cam neliniștea pe ea în răstimpuri ; dar o necăjea mai mult pentru că, pur și simplu, își făcea loc în capul ei. N'avea nevoie de nici o sinceritate și de nici o credință.

Și acum, când trupul ei se sfârșea subtilizându-se între mâinile bărbate ce îndeplineau jocul savant, ochii i se opriră pe fecioara cea mare de deasupra divanului iubirei lor. Și ochii spuseră : „nu-mi trebuie nici o credință, nici o credință... căci și astfel el e atât de cald”. Și izbucni acum în râs și mai aprig.

Iar fecioara și pruncul dela sân, cu figurile lor de ulei plesnit de vechime, par'că acoperite de o plasă de păianjen, rămaseră nemișcați în cadrul greu de bronz.

— Dece râzi? o întrebă el, tresărind brusc, și cu o figură atât de uluită, că par'că i-ar fi zmulș cineva o mască de pe obraz...

Dar ea răsă și mai grozav și pe urmă îi spuse :

— Cât ești de actor....

El se desfăcu deodată de dânsa, făcu câțiva pași înapoi și puse mâna pe inimă. Ei îi displăcu mișcarea, dar observă așa cum fruntea lui se încrețise acuma, că sprâncenele-i negre se îmbinau atât de puternic în cât par'că formau una, iar ochii-i erau oblici ca de Mefisto. Și alunecă domol spre el. Numai că el păstra încă postura aceea caraghioasă, cu mâna pe inimă, lipsită de orice legătură cu gesturile fine de până acum ; iar când se apropie mai mult de dânsul, el făcu câțiva pași înapoi.

„Hai, sfârșește!” îi strigă și păru atât de nedumerită, de par'că el ar fi înebunit subit.

Dar atunci unul din picioarele lui se învârti în jurul celuilalt, ca un compas și el căzu deodată pe-o rână, greu și înfundat. Și dintre buzele lui scăpă răgușit și bolborosit, numele ei, pe care până acuma îl pronunța ca pe-un nume de sfântă : Anișoara! Anișoara! Anișoara!

Atât. Pe urmă mai bolborosi ceva indistinct și tăcu de tot. Iar ea se uită înfiorată la fecioară, singura de față la această nemaipomenită întâmplare. Și fecioara o privi la rându-i, de sub plasa de păianjen, ca de departe, de foarte departe, atât de departe că se înspăimântă.

Se repezi la trupul întins și începu să-l zgâlțâie. — Scoală, scoală-te... haide scoală-te... Mircea trebuie să sosească.

Vocea ei poruncitoare, devenea tot mai rugătoare ; căzuse în genunchi și se ruga : — Haideți Sandule, înțelege te rog...

Ii șoptea la ureche și mâinile ei se plimbau pe corpul inert.

„Căldură! Căldură!” strigă deodată așa cum corăbierii rătăciți, ar striga : „pământ!”

— Haide Sandule! revino-ți.... căci trăești dreagul meu, ești cald,.... iată, ești tot cald....

Și atâta ea credea că e de ajuns, ca el să trăiască și să înțeleagă. De aceea se abătu cu noi puteri asupra-i, plină de nădejde și de îndârjire.

Corpul de jos stătea însă nemișcat și era greu ca o buturugă ; și mâinile erau grele. Un magnet puternic parcă le lega de restul corpului.

Ea privi aiurită pendula de stejar vechi, asemeni unui turn de castel medieval, spart de vechime. Discul de alamă apărea neconținut prin spărtură, lucios ca un disc lunar printre ruine. Și timpul curgea cu fiecare smucitură și tic-tacul cădea dulceag și armonios peste stupoarea de moarte.

Mircea trebuie de-acum să vie. A doua oară ideea aceasta se prăvăli în gându-i cu greutate de poruncă. Și instinctiv mâinile ei apucară mâinile zgârcite, care rezistau ; căutară punct de rezăm între subțiorile, unde căutaseră voluptatea. Se opinti și trase. Și corpul de plumb începu să se târască cu greutate pe parchet. Observă că pe covoare mergea mai anevoie și-l ocoli doar pe scândurile lucioase. Izbi cu spatele ușile care se deschiseră larg. (Atât de regulat se succedaseră până acum punctele programului, că siguranța n'o lăsa nici măcar să încuie). In antreul puțin încărcat de mobile fu ceva mai ușor.

Când îl aduse însfârșit la ușă, își îndreptă șalele frânte și respiră de mai multe ori larg și șuerător; reveni în iatac să așeze preșurile deranjate, se întoarse lângă cel căzut să-l potrivească, cu creștetul spre ușa cea mare a antreului, ca și cum ar fi căzut pe spate, abia ce intrase și făcuse un pas, doi. Se repezi la telefon, ca să dea alarma, dar o idee și mai luminoasă, o făcu să nu mai aștepte legătura cerută. Se repezi să deschidă ușa și să așeze pe căzut, jumătate de trup dincolo jumătate dincoace de prag.

— Mircea, Mircea! Dumnezeu! Ah, ai venit însfârșit...

Și astupă cu degetele tremurătoare sticla de eter pătrunzător.

— Mircea.... este Sandu.... A sunat, am venit să-i deschid, și el s'a prăbușit deodată peste prag....

— A venit de mult? de abia se auzi, parcă zugrumată vocea lui Mircea....

— O, nu cred să fie un sfert de ceas înainte de a veni tu.... Doamne, ce vorbesc, poate și mai puțin....

— Cum, și de ce n'ai chemat slugile? izbucni el parcă într'un fel de ciudă și ea stătu la îndoială dacă necazul acesta subit este pentru prietenul străfulgerat sau pentru întrebarea cea nouă și cea mare, care se deschisese poate în gândul lui....

— Nu-i nici o slugă.... Le-am învoit pe toate....

— A-ha...

Ea-l privește încordată, printre genele, lăsate alene peste luminile scormonitoare ale ochilor; i se păru chiar curios că o întrebare așa de grea și de importantă, atât de târziu începe să încolțească într'un creier omenesc. Și privi cu compătimire și curiozitate tidva atât de solid construită a soțului său.

— Doamne, bietul Sandu! șopti Mircea, parcă răspunzând gândurilor ei. — Frate, dar nu putem să-l lăsăm aici....

— Desigur, desigur, încuviință și ea, iar prisosul de suflet, care i se oprise un moment în gâtul supraîncărcat, își luă zborul, ca o ușurare.

— Ajută-mi tu, Anișoara.... Apucă-i tu picioare....

Iar Mircea îl apucă voinicește de subțiori.

— Bietul Sandu, șopti și ea. Și i se păru curios că până acum un moment nu găsisese să-l compătimească. Deci nu-l iubea și îndoielile ei trecute cădeau dela sine. Surâse voioasă acestei constatări, ca și când și-ar fi descoperit puteri uriașe, pe care până acum și le ignorase. Și acum ajungeau în iatacul unde se iubiseră, ochii-i fugiră șireți spre sfânta fecioară, care stătuse ca de obicei moartă îndrăgostirei lor de astăzi, mai grozavă ca niciodată.

— Ce vei fi crezând tu, oare, bună femeie? o întrebă cu clipișul ochilor, contemplându-i marama albastră, de-o culoare limpede și curată, ca un suflet îngeresc. — Ce-ai crezut, când ai văzut atâta pasiune adineauri.

Și-apoi ca o complectare, după ce îl așezară pe divanul bucuriilor de moarte, de până acum un ceas:

— La noi nu mai merge credința, madame....

Ea spunea toate acestea dintr'o pornire spontană de înveselire lăuntrică, subită, că lucrurile se limpeziseră mai repede, decât se aștepta.

Totuși îndrăzneala acestui „madame” o sperie și o făcu să-și plece ochii. Roz-albul pal, vechi și liniștit al obrazului dumnezeesc o ului mai ales. Rămăsese atât de calm după insulta cuvântului lumesc și nepotrivit, că parcă se întorsese să aștepte și palma cealaltă. Un clopot se porni la biserica din capul străzei și ea se cutremură, de sus până jos.

— Nu e bine să glumești cu lucrurile sfinte, se sfătui singură... Și fără de voia ei, gândul pe care se sili să-l oprească aci, continuă :.... „cel puțin acum”.....

Își scutură nervos pletele tăiate și negre-lucii și abia acum văzu figura schimbată a lui Mircea și auzi răgetul lui...

— Unde ți-s gândurile! N'auzi ce-ți spun?... Sticluța de eter...

— La ce te gândeai, spune... urlă el, și era atât de înfiorător cu ochii aceia, care scânteiau ca niște cărbuni.

— La sfânta fecioară... mă uit...

— Acum e timp de sfânta fecioară?...

— Acum, cred... mai ales...

El tăcu și văzând că nările lovitului de soartă nu tresar sub înțepăturile licoarei pătrunzătoare, dădu sticla la o parte și începu să-i ridice și să-i lase rând pe rând brațele țepene... În curând obosi.

— Ia tu, brațul ăsta...

Vru să-i facă loc, alături, dar chiar atunci, amândouă brațele moarte, îi scăpară din mână...

— Dar cine a doborât scaunul ăsta?

— Eu... probabil... când a sunat... m'am ridicat repede...

— Tu te-ai ridicat așa de repede?... Curios... Și cum probabil... probabil...

— Ei da... în împreju...

Se opri brusc. Dar el îi smulse restul cuvântului din gură :

— ... în împrejurările astea, ai vrut să spui... dar împrejurările nu se iviseră încă, atunci când el a sunat.

Ea asculta întrebările și argumentele lui, mirată că mintea lui târzielnică le poate formula atât de repede și precise. Și se înălțase din talie, gata să le prijoane cu racheta iscusinței ei, amuzată ca un jucător de tenis.

— Nu înțeleg ce vrei să spui cu asta..., îi replică acum, cu aer de jignire. M'am ridicat și a căzut scaunul... Și pe urmă, cred că se poate înțelege, fără mari efortări, că n'am avut timp ca să-l ridic.... Și mai pe urmă, te rog, n'am nevoie să dau explicații...

Iar după o pauză, văzând că el și-a isprăvit munițiile prea repede :

— Pardon, te rog acum să-mi explici dumneata.... De ce mă întrebi toate acestea?... Și ce sunt aerele acestea de inchizitor.

Dar el nici nu o asculta. Privea cu luare aminte toate lucrurile din cameră, ochii lui fugeau neconținut, dela scaun la scaun, aluneca pe dunga preșurilor, se întorcea la divan și iarăși porneau înapoi, crescuți, sperați, din ce în ce mai sperați ca ochii aceluia care a pierdut o piatră prețioasă. Simțea că e 'n apropierea pietrei scumpe și totuși era un făcut ca să n'o găsească ; un fir de iarbă o acoperea poate, sau poate nimic n'o acoperea ; oricare altul dintr'o singură aruncătură de ochi avea s'o găsească desigur ; o vrajă ascunsă însă îl împiedeca anume, el s'o poată singur descoperi.

Și atunci zdrobiți și umiliți, dintr'un îndemn atavic, de bună seamă, sau poate numai în mod reflex, ochii aceștia se ridicară și ei acuma, pe vestmântul albastru al sfintei fecioare.

Anișoara, care-i pândeia mișcările cu luare-aminte ferită, de pisică, tresări deodată și 'n ochi i se înrouară brusc ceața nesigură a temerei. Dar fu ceva trecător, de care îi veni să zâmbească. Intr'adevăr, ce ar mai fi putut născoci și icoana asta, oricât ar fi de sfântă? Intr'adevăr ce-ar mai fi putut să născocească pentru a mai veni în ajutorul nedumeririi lui? E o margine și 'n puterea lucrurilor sfinte, cum e o margine în toate!...

Ea-și dădea seama destul de bine că e un drăcușor mic în căpșorul acela neastâmpărat și palid, din marea oglindă a păretelui din contra ; și el o ațâța spre chipul sfânt, cum se îndeamnă copiii la joacă în preajma focului uriaș și viclean din noaptea câmpului și sar deasupra-i și se îm-

brâncesc într'însul, păcălindu-se. Ea vrea să-l alunge din minte, dar în oglindă, sprâncenele ei erau atât de negre și îmbinate, că-i păreau o depărtată pasăre în zbor, care atinge slăvile și cade și se ridică iarăși; iar în sânge-i fierbea năvalnic dorul zburdălniciei. Intr'adevăr, ce-ar mai putea face acum sfânta fecioară... zău că ar fi curioasă să afle.

— Cum, Anișoara, tu găsești acuma timp să te contempli în oglindă? răsună deodată vocea uimită a lui Mircea... Doamne! voi femeile.....

Și 'n cuvintele lui muștrătoare era atâtă bucurie și atâtă siguranță, că ea văzu limpede, cum se înseninase acum de orice îndoială, tîdva lui atât de bine construită. Și-i răspunse rîzînd:

— Observam că intenționeai să te rogi la icoană și vream să-ți respect...

Și el, în prada celei mai mari fericiri, o întrerupse uimit și el totuși, că pot vorbi și rîde astfel lângă icoane și muribunzi:

— Să lăsăm astea, Anișoară... înțelege, e prietenul meu cel mai bun.... Doamne, trebuie să vestim pe cineva... Dar slugile alea nu s'au mai întors, frate?....

Și eși, pășind atât de ușor și atât de fericit, cu toată nemulțumirea vădită contra servitorilor și trânti cu atâtă nepăsare ușa, care nici nu se închise, că ea simți cum rîd toate organele dintr'însa și asculta fermecată, ca un ecou plăcut ce se repetă într'una, ușile celelalte trântindu-se rînd pe rînd, tot mai departe și mai încet....

Atunci apucându-și deoparte și alta cutele rochiei scurte, cu vârful degetelor și petrecându-și grațios un picior după altul, făcu o reverență adâncă sfintei fecioare din cui, pe care o încheie cu cuvintele obișnuite dansatoarelor și acrobatelor:

— Et voila madame!

Dar tot atunci, deodată și de bună seamă, din pură întâmplare, omul cel țepăn prinse glas. El borborosi la început ceva neînțeles, apoi cuvinte articulate, însă fără șir...

Anișoara se apropie mirată de dânsul. Și dădu plictisită din umeri, căci lucrurile deabia se aranjaseră... acum cine știe ce încurcătură se mai putea ivi... cel puțin de-or trece momentele cele grele ale trezirei, până nu vine bărbatu-său...

Dar în gâtulejul acela gâlgâiau întâi sunete vagi, silabe greoaie, fărâmituri de vorbe. Se amestecau toate ca un hârâit de ornice ruginit, care se pregătește să bată orele. Ș'apoi câteun cuvânt distinct și clar ieșea izolat și fără rost, ca din beregata mecanică a unei păpuși.

Atunci ea simți cum tremurul iresistibil al fricei celei mai groaznice, începe s'o zgâlțâie din nevăzut.

Se apropie de adormit și-l zgudui la rîndu-i cu putere.

— Sandule... deșteaptă-te Sandule...

Iar drept răspuns gâlgâitul lui Sandu lăsă să se audă:

— A-ni-șoara.... A-ni-șoara....

— Sandule, trezește-te, îl ruga ea grăbită privind aiurită ușa rămasă întredeschisă; și-l zguduia neconținut în răstimpuri. Iar vocea îi lua înțonări plîngătoare și triste.

— El este aici, înțelegi... a voit... îi șopti înfiorată la ureche, privindu-l cu încredințare, că aceste cuvinte, își vor face îndată efectul, ca un descântec....

Dar omul întins pe canapea stătea nemișcat înainte și cuvânta într'una printre gâlgăituri. Bolborosea vorbe fără rost, ca un muribund în agonie, dar din când în când, cuvintele lui aveau înțelesuri care o zguduiau.

— Brațele... brațele tale...

Ea aștepta îngrozită trântiturile ușilor prin care ieșise bărbatu-său. Dar ele întârziiau. Și muribundul cuvânta neconținut, alcătuia fraze, clama adevăruri groaznice, inconștient, ca oracolii epileptici, turburați de fumurile subterane ale peșterilor.

— Ce moi — sunt — brațele — tale....

Atunci ea băgă de seamă cât de hidos rânjește de întunec căscătura ușei prin care ieșise bărbatu-său ; vroi să fugă într'acolo, să suprime dintr'o îmbrâncitură această gură sinistră a întunecului și a îndoelei, dar se opri dela primul pas, căci în urmă-i răsunau acum știutele vorbe :

— A-ni-șoara.... imbecilul n'a început încă să bănuie.....

— Taci, îi strigă, ne mai știind ce să facă și bătând cu piciorul în podea.

Dar părtașul ceasurilor trecute de fericire, boscodorea înainte, palid ca moartea și cu ochii închiși, când zăgrumat și deabia inteligibil, când răspicat și clar...

— O .... imbecilul n'a început să bănuie.... n'a început să bănuie...

— Taci, șueră ea și degetele îi și apucară buzele trădătoare, strângându-le una într'alta cu desnădejă, aiurită, însălbătăcită... Dar vorbele lui își făceau neconținut loc, scăpau parcă printre degete, ca apa printre steii stâncilor și o înecau de furie și spaimă. Sau parcă vorbea cu nasul.

— Anișoara, Anișoara... imbecilul cu tidva pa....

Atunci îi apucă și nasul și strânse cu toată furia, cu toată disperarea de care era capabilă, până când însăfârșit vorbele acelea care o ucideau, încetară, topite în hârâituri surde, în suspine vagi, în nimic....

Și numai când văzu că ochii lui se deschiseseră enormi, ficși, sticloși, numai atunci dădu un țipăt și se dădu câțiva pași înapoi. Și tot atunci rânjetul de întunec al ușei vecine se căscă și mai mare și Mircea eși din besnă, vesel, radios :

— Ai terminat cred... îi spuse.

Numai atât. Și traversă cu pași largi, majestuoși iatacul plin de lumină, trecând printre ea și mort.

Ceasurile trecură. Luna discului de alamă străbătea neconținut pendulul în chip de ruină. Și afară domnea neconținut liniștea, care acum se biruise pe sine însăși. Era acum pură și desăvârșită, ca liniștea fundului de ocean. Zadarnic Anișoara mai trăgea cu urechea la ferestrele pline de întunec fără margini de afară. Zadarnic ochii ei spionau cea mai mică mișcare, cea mai neînsemnată iluzie de mișcare a corpului inert, întins pe divanul celei mai neînfrânate deslănțuirii de patimă, pe care o trăise.

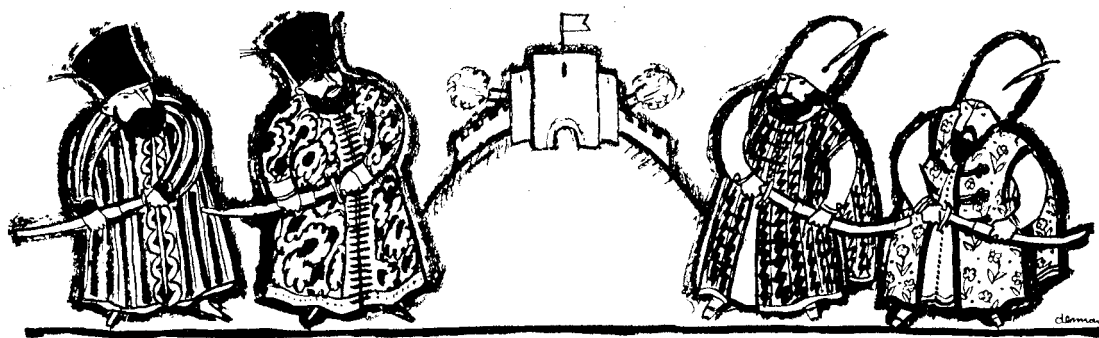
Nimic. Nimicul domnea pretutindeni.

Și ochii oboșiți de nimic și așteptare, se ridicau învinși și înfricoșați, pe chipul sfânt zugrăvit pe lemn, cu pruncul în brațe și cu maramă albastră. Acolo, în dosul ochilor limpezi și bruni, se hotăra desigur ultimul destin.... Care putea fi acesta?

O iertase oare?

Dar fecioara, din dosul plasei de vâpsea crăpată privea tot acest zbucium și toate aceste grozăvii, de departe, de foarte departe.

P O E Z I I

DE

R. H A N

I N O L T

Larg unduia Oltul devale, departe,
Apele-i se învolburau în albiile late,
Podul tremura pe bârne împerechiate,
Lutul cădea din malurile sparte.

Fete voinice în vad, cântau pentru 'ndemn
Rotind mănunchiuri de cânepă mărunță,
Vergi de oțel plesneau spuma căruntă,
Apa juca silită în cercuri fără semn.

Trupuri ca pâinea în coajă castanie
Se aplecau învoalte 'n cămeșoaie,
Roiuri de-argint topeau beteală în șivoae
Murind spumos în râul greu de glie.

Venea furiș o seară cu păr roșcovan
Sub cortul cerului — mătase înroșită —
Pe pod o turmă trecea grămădită,
Fetele din vad strigau către cioban.

Trifoiuri schimbau mirezmele în răcoare,
Oltul pe vânat drum pierdea lumini,
Jocuri de pești presimțeau noaptea din arini,
Vadul tăcuse deșirând gheme de vârtoare.

P L O A I E D E M A I

Cerul se simte aproape și plin
și sună vioara aceluiaș vecin.

Deasupra, vântul scutură salcâmul înflorit
tinvind cu podoabe trotuarul cotit.

Plouă în sunete înalte de vioară,
când coboară nu se-aud.

Pe asfaltul ud
Trec trăsuri cu sgomot de moară.

Nici o umbră ; noaptea ca fumul printre picături.
Fiecare gândește rural : „trebuia ploaie la semănături!”

În astă seară poeții vor scrie despre moarte
Sau despre suflete ce nu pot să se 'mpace...

Cine iubește se 'nfioară și tace.

P L O A I E

Imi simt sufletul scit în ploaie cum tresaltă.
Cine mi-a dat un adăpost? Aud pădurea 'naltă
Cum sună din fiece frunză ca din cimbale
Parc'am lăsat fugarul scund cu spumă 'n zăbale
S'aștepte, și leg o creangă de alun de-o ghindă.
Săgeți scăpate din puterea coardelor colindă,
Eu am solie grea și apa-i otrăvită toată.
Fără să plec urechea prind zvonul de roată
Semn că departe care coperite cu piei
Duc în noapte spre piatră copii și femei
Și sufletul barbar în ploaie crește iar să 'nfrunte
O soartă aspră scrisă între șes și munte.
În cenușiile încrucișeri mai cântă neînțeleș
Până ce zorile ca focul codrilor se 'ntind pe șes.

K R I N O N I S
SAU
TREPTELE SINGURĂȚII
DE
SORIN PAVEL

*L'heure amère des poètes
Qui se sentent tristement
Portés sur l'aile inquiète
Du désordre et du tourment.
Francis Carco.*

Rămânând mai departe în aceeași ordine de idei, observăm că profesiunea singurătății își are deasemenea orele de predilecție. Ora asfințitului de soare, când cirezile se 'ntoc agale dela pășune, este ora poetului. Cumpenile fântânilor scârțâie pentru ultima oară în zi, șgomotele și lătratul câinilor se lasă parcă din văzduh odată cu umbrele nopții deasupra satelor potolite. Universală pace obosită pătrunde invincibilă în suflete. Este ceasul dorurilor nelămurite și triste, ceasul îndepărtărilor apropiate și al mării împărtășanii din misterul lumii :

*L'heure amère des poètes
Qui se sentent tristement
Portés sur l'aile inquiète
Du désordre et du tourment.*

Și aici trebuie să fie o reminiscență din alte vremuri și din alte locuri, rămășiță confuză a terrorelor puternice, care cuprindeau altădată sufletele străbunilor din țara unde răsare soarele. Le-au trăit așa de intens acele clipe de înfiorare, încât generații după generații au moștenit impresionalitatea momentului când lumina începe să cedeze întunerecului. Lupta între zi și noapte, ridicată în podișul Iranului cu clară boltă cerească la rangul de explicare dualistă a cosmosului și a vieții morale, nu poate să mai aibă astăzi aceeași gravitate. Și totuși credința populară păstrează încă un fel de neîncredere bănuitoare față de ceasul amurgului și considerându-l ca ceva esențial deosebit de celelalte momente ale zilei, face din el răstimpul singurătății. Singuratecii ei înșiși nu se pot sustrage educației și influenței publice și manifestă predilecție inconștientă pentru sfârșitul

zilei. În felul acesta amurgul capătă înfățișarea specială, întrucât cu vremea se examinează ce stări sufletești îi convin, ce haină se armonizează, ce ocupații sunt potrivite și care anume ar suna strident într-o asemenea vreme. Amurgul capătă individualitate precis conturată și astfel, fără să știe, credința populară a creat o operă de artă pusă la îndemâna poezilor. Asfințitului îi repugnă, de pildă, orice muzică puternică, războinică sau lumească. Sunetele de buci sau de caval, prelung înăbușite, rotundimea vocii de violoncel, se acordă dimpotrivă minunat cu neclaritatea pânzelor crepusculare. În aceste clipe de vecernie, când pietatea clapelor de orgă ridică cerului îmbălsămate imnuri, aude Verlaine sunete duioase de vioară, venind de după dealuri, cum spune celebrul vers — un adevărat non-sens plin de adevăr psihologic. Ștefan George și Francis Jammes pleacă capul în dangătul clopotelor. Sonoritatea lor caldă împânzește întreaga boltă cerească și muzica lor este înfiorarea lumii creștine umilită și rugătoare în amurg. Așa de naiv uman și așa de pașnic câmpenesc cântă clopotele. Parcă ar fi :

L'armonieux grelot du jeune agneau qui bêle....

Neștiut, pătrunzător, îndeamnă clopotele la reculegere. Cine a auzit odată clopotele dela mânăstirea Văratec, cine a auzit vreodată toaca, isbindu-și răsunetul în nukul dela arhondaric și apoi în fiecare brad din pădure, acela nu le mai uită niciodată și a înțeles pentru totdeauna fiorul amurgurilor. Va fi înțeles de ce numai acesta este ceasul hainelor lungi și negre, negre ca noaptea ca să n'o turbure cu foșnetul strident al culorilor țipătoare, ca să se poată întrupa în tăcerea ei obscură și misterioasă. Numai hainele negre știu să tacă. E ceasul trupurilor mândre înclinate în fața temutului nepătruns, este ceasul religiei, legând cerurile cu pământul, este amurgul pios al cenobiților solitari. Același amurg aduce stingerea soarelui după culme, pe când amintirea strămoșilor, vraci și alhimiști singurateci ai magiei negre, cheamă pe filosofi la întrunirea solitudinii. Luna, astrul solitar al nopților, este doamna singuratecilor. Amenajând cu văpaia ei misterioasă, savant gradată, colțuri sigure pentru acei cari isbutesc să rămână singuri pe lume, luna „plutind pe întinsa mărilor singuratecitate” scoate pe singurateci din vizuina lor. Aleea solitară, străjuită de rânduri de plop. În lumina ei blândă și estompată, pășesc cu aerul înstrăinat și ritmând parcă în ființa lor toată restriștea metafizică a lumii, un poet, un filosof și un monah :

Per amica silentia lunae.

În această imagine a singuratecului noctambul și crepuscular, este cu desăvârșire imposibil să recunoaștem pe solitarul contemporan. Ea ne amintește lumea de mult apusă a războirii eterne dintre Ormuz și Ahriman și melancolia perimată a romanticilor. Nimic nu este mai departe de adevăr decât asimilarea solitarilor noștri cu seriozitatea înțepenită a Orientului afganistan sau cu suprasensibilitatea lui Novalis. Poetul Imnurilor nopții și epoca sa au desăvârșit un simț nou pentru poezia pădurii, pentru lumina de lună și pentru devenirea istorică. Veacul nostru este sătul de ceace a făcut deliciul veacului lor, se îndreaptă către alte limanuri, are alte fericiri și alte gânduri. De ce să le confundăm cu caractere ale unor oameni de mult îngropați, de ce să-i silim pe singurateci să simuleze valori poetice și suferinți metafizice de mult asfințite?

*Qui n'a pas l'esprit de son âge
De son âge a tout le malheur.
Voltaire à M-me de Chatelet.*

Dealungul unei vieți se întâmplă arareori să nu fie dealuri și văi, să nu remarcăm sinuoșități surprinzătoare. Viața omenească este o călătorie prin ținuturi deosebite, printr-o serie de peisagii distincte. Câteodată trecerea dela unul la altul se întâmplă să fie așa de bruscă, încât ne îndoim dacă la un loc constituiesc viața aceluiași individ. Poalele nordice acoperite de zăpadă ale Alpilor și cele sudice pierzându-se în grădini de trandafiri și lanuri de orez, par străine unele de altele. Așa se întâmplă cu singuratecitatea, dominând arareori o întreagă existență și sosind la o cotitură, autoritară ca orice surpriză.

Din singuratecitatea neînțeleasă, copilul se trezește deodată în viața socială și în perioada receptivă

a vârstei trăește cu intensitate în afară. Prima tinerețe, adolescența elogiată de Spranger și ridicată la rangul de categorie filosofică de Moritz Schlick, se întoarce asupra sa însăși. Adolescentul ridică bariere între el și ceilalți și nu se mai arată în lumina adevărată, disimulându-și preocupările. Curioșii sunt purtați pe drumuri rătăcitoare, căci adolescentul se ascunde de ochii altora. Pudoarea psihică și fizică se naște acum, concomitent cu oroarea de confesiuni publice, antipatia pentru cercuri largi și dorința de restrângere la sufletul prieten al colegului de bancă.

Solitudinea adolescenței e trecătoare. Adevăratul cămin și statornica ancorare a singurătății este sensibilitatea. Propedeutica bătrâneții normale, încărcată de ani și încovoiată de eforturi, este cea timpurie, stigmatizată de vitregia împrejurărilor grave și extraordinare prin care a trecut. Un mare scriitor și totodată un mare bolnav contemporan citează cuvintele doamnei de Sévigné, care spune că tinerețea n'are preocupări morale, n'are dispoziții și nu se complăce în analiza interioară, pentru că sângele clocotește și astupă glasurile lăuntrice în vuetul său de torent. Când tinerețea are neșansa să se desvolte în condiții nefavorabile, este lipsită nu numai de suflet, de preocupări interioare, ci pierde și elanul fizic, frumusețea caldă a sănătății. Imprejurările adverse diminuează vitalitatea și atrag după sine economia crescândă în manifestările exterioare, inaugurând încurbarea egotistă. Inchiderea în sine observată la acei, luați de vârtejul vieții de timpuriu, impresionează profund. Toți avem de altfel o teamă instinctivă de seriozitatea vieții și dacă prelungim câteodată perioada de pregătire e pentru a întârziă cu o clipă această fatală angajare. În pragul vieții adevărate, desinestătătoare, întoarcem privirile către seninătatea negrijulivă a copilăriei, neîndrăsnind să ne decidem să sfârșim cu încercarea temperaturii apei, ale cărei valuri trebuie să ne poarte odată și odată.

Imbătrânirii înainte de vreme n'au putut să procedeze treptat. Copiii din flori, de pildă, ascund sub denumirea lor idilico-romantică această precoce senilizare. Fețe sbârcite și suflete pipernicite înainte de vreme, copiii din flori nu vor cunoaște niciodată exuberanța vieții sufletești, revărsându-se în hohote peste maluri. Nimeni nu și-a pus credința și speranța în ei, cum tatăl lui Origene se scula noaptea și se aplecă pe pieptul micuț al copilului, adorând, spune Barrès, Grația ascunsă, germenele divin al recoltelor frumoase. Nevoia de a-și însuși de timpuriu preocupări rezervate altor vârste, înăbușă elanurile sociale și vestejește delicateța mugurelui tânăr, cum sugerează viciul sângele din obraz. Orfelinele trimit în lume condamnați pentru saline sau indivizi iremediabil închiși în sine, insociabili și destinați să rămână singuri dealungul vieții. Contactul brusc cu brutalitatea căleşte, dă tenacitate și sânge rece, dar călirea și calmul frizează anestezia psihică. Cu capul țepăn, siguri pe linia dreaptă, acești singurateci pășesc neturburați în viață, fără veselie și fără tristețe. Siliți să se dedubleze în școlar și pedagog, în părinte și copil, au rămas definitiv aplecați către lumea lor interioară, preocupați parcă de-o gravă și insolubilă problemă, ca o mlădiță de alun prea îndelung încovoiată. Atonia și meschina economisire a mizerelor forțe vitale planează ca un blestem dela prima la ultima pagină din cartea vieții lor. Deacea rămân singuri printre oameni, veșnic neînțeleși și nesimpatizați, fără să iubească și fără să înțeleagă :

Qui n'as pas l'esprit de son âge
De son âge a tout le malheur.

*Comme son esprit connaît le vide du
monde, son coeur connaît le vide de l'amour.
Francis de Miomandre.*

Singurătatea își schimbă înfățișarea și motivele determinante odată cu trecerea anilor. Transformarea se produce lent și neîntrerupt, devenind perceptibilă numai în punctele unde o fază și-a atins culmea de desvoltare. Singurătatea adolescentului eră o așteptare plină de optimismul iluziilor, o perioadă de pregătire, când izolarea nu însemnă însuși punctul principal, ci eră doar consecința unei preocupări egocentrice, care mobiliză pentru sine toate resursele sufletești. Adolescentul dă

impresia cuiva absorbit în deslegarea unei probleme grave, deaceia nici nu-și dă seama de ceace se petrece în jurul său și singurătatea sa este observată de alții, nu de sine însuși.

Singurătatea capătă însă mai târziu conștiința de sine și prima dată când atenția se îndreaptă, autonom solicitată, în această direcție, sguduirea sufletească e asemenea marilor comoții produse de pierderea credinții religioase. Nu se aud vaiete și nici dări în spectacol public nu cunoaște singurătatea quadragenarului. Austeritatea reținută a vârstei contemplă doar cu nespusă strângere de inimă, închircirea și comprimarea înfrigurată a propriului eu în contact cu imensitatea străină a vidului în care ne balansăm inconștient. Goethe, al cărui clasicism în expresie și a cărui frunte olimpienă senină, a înșelat până mai dăunăzi, ascundea în realitate în dosul cortinei aceeași nesiguranță și lunecare de convingeri, care pulsează în inima diminuată de înfiorare a quadragenarului cântat de Baudelaire. Numai așa se explică că a înțeles să scrie în Faust, acele versuri pline de sens, care exprimă în definitiv tocmai tragedia omului ajuns pe povârnișul existenței. Bătrân, destul de bătrân, spune Goethe, ca să cunoască non-sensul și vidul scurtei noastre treceri pe pământ, dar în același timp destul de tânăr încă să mai aibă ardoarea dorințelor, aceasta este dualitatea rebelă, care sfâșie singurătatea unui quadragenar. Lipsa oricărei certitudini intelectuale, precedată de alternative speranțe și desamăgiri, se aliază cu recunoașterea fixă a zădărniciii iubirii. Credința a părăsit cu totul acest suflet. Singurătate. Nimic nu mai atrage, nimic nu mai provoacă curiozitatea. Faptul că basmele în care flori parfumate cheamă pe trecător să le culeagă, fac din acest trecător un copilandru, este semnificativ. Copilul aleargă către orice cu brațele larg deschise, să prindă fluturi sau să rupă flori, ori alte iluzii colorate. Mai târziu copilandru devenit închis adolescent, este atât de preocupat de fericirea unui ideal, încât nu mai dă atenție la nici-o momire împrejur. Fixarea unui ideal poate deveni astfel cel mai primejdios act în viața unui om, pentru că idealul are același rezultat ca și ochelarii puși cailor sperioși. Ingustează orizontul și sărăcește viața și destinul. Prin viață trebuie să rătăcești și cu siguranță că numai desorientații, morți la azil sau la garduri de spital, au trăit un destin regesc. La vârsta de patruzeci de ani, însă, vidul și înstrăinarea pătrund ca negura în sufletul ajuns ca un burete poros. Baudelaire a cunoscut mai bine decât oricine această singurătate a quadragenarului voluptos și trist. Impărechierea aceasta între voluptate și tristețe, înfrățește pe fericitul Goethe cu miserabilul parizian, care își vâpșea părul în verde. Baudelaire a și găsit la această vârstă cea mai potrivită imagine : orbul. Gesturi sacadate de manechin,

Terribles, singuliers comme les somnambules,

Dardant on ne sait où leurs globes ténébreux.

Ne mai privind zadarnic pământul pe care calcă, întorc globurile dezolante către cer. Dece? Dece mai privesc cerul acești nenorociți? Cu siguranță însă că nu așteaptă de acolo de sus, unde privirea lor n'a pătruns niciodată altceva, decât quadragenarul cu surâsul acru încrustat în colțul gurii și cu privirea cenușie. Voluptate și tristețe. Voluptatea lor devine savantă, gradată și prelungită, tristețea lor înfășură în luciditate de industriaș o plăcere, știută dinainte epuizabilă și înșelătoare. Femeile superioare, sau mai degrabă sensibile la superioritatea sufletească a bărbatului, nu isbutesc nici ele să mai umple un gol fatalmente definitiv. La vârsta aceasta omul ajunge să aibă înșfârșit inimă. Francis de Miomandre a înțeles că inima nu apare odată cu intrarea noastră în viață, că multă vreme suntem prin urmare „oameni fără inimă”. Surâsul înțelegător de tată și tolerant sceptic este produsul inimii, care crește odată cu anii și furtunile. „Nu se naște cu noi, ci se creiază; nu este vasul durerilor noastre, ci ansamblul durerilor noastre înseși”. Inima aduce singurătatea în viața unui om.

Încă un pas și încă o treaptă, poate cea din urmă, pe scara singurătății : Bătrânețea normală. Când fluidul roșu cedează anemiei cuceritoare și fluxul albit curge leneș prin artere, fără să mai pătrundă îndestulător în capilare ca să coloreze obrazul, atunci își face loc moșnegește în viața umană, concluzia nașterii cu numele de bătrânețe. Ea este vârsta fatală a singurătății totale și când sosește, bătrânii sunt scoși și părăsiți la mal ca sfărâmurile unei flote înecate. Chinezii sunt un

popor fără inimă. Ca toate celelalte de altfel. Symbolismul numerelor spune că numărul opt stăpânește viața bărbatului. La 8 luni capătă dinții de lapte, la 8 ani îi schimbă, la $2 \times 8 = 16$ începe adolescența, la $8 \times 8 = 64$ de ani vine îmbătrânirea și bărbatul nu mai poate deveni martor. Nede-licată cruzime să spui unui bătrân în față că este o epavă, că nimeni nu mai are încredere în el, că rugina i-a mâncat mădulele și l-a însemnat cu pecetia morții. Simțurile s'au uzat pierzându-și vioiciunea de altădată. Bătrânii sunt desabuzăți și plictisiți. Ar încremeni ca Niobe în stană de piatră, dacă nu i-ar sguđu așteptarea sfârșitului inevitabil și groaza necunoscutului de dincolo. Singurul semn de viață îl provoacă teroarea morții. Cu tristețe cumplită, bătrânii noștri simt cum îi considerăm morți și cum vălul de neînțelegere își îndesește pânza între ei și noi. Unul câte unul s'au petrecut cei din generația lor, răpindu-le confesorii. De morți îi desparte lespeda depe mor-minte, de cei vii moartea treptată a simțurilor. Maurice Barrès falsifică bătrânețea, contemplând câinele îmbătrânind în credință, tolănit pe covorul dela gura sobii. Inchipuindu-și că toate prim-blările de altădată, dragostele de tinerețe sau cinele abundente, țin tovărășie bătrâneții, îmbătrâ-nitul fiind „riche des plus hautes émotions de sa race”, Barrès cade victimă teoriei plasmei germi-native sau ignoranței fiziologice a învățăturilor epicuriene, care plasează fericirea la sfârșitul exi-stenței, în leagănul amintirilor.

Drumul către bătrânețe nu este calea către îmbogățire, nu adunăm, ci dăm, nu strângem, ci irosim. Fiecare pas înainte însemnează sărăcire, consumare, până când ruina desăvârșită surpă ultimul rest de fațadă. Sângele se scurge și face urmă pe drum. La fel, anemia paralizază creerul și tragedia capătă proporții înfiorătoare, când bătrânii încep să nu se mai înțeleagă pe ei înșiși — înstrăinați de propriul lor trecut. Cel mai păgân dintre oameni simte pătrunzându-i în suflet o tristețe de plumb și o gravă desnădejde, citind povestea ultimelor zile ale marelui Newton. Bătrânul nu-și mai înțelegea calculele din tinerețe și plângea pe paginile Principii arithmeticae universalis.

Și cortina cade cu desnădăjduitoare încetineală — desăvârșind treptat singurătatea ruinelor calcinate.

*Je connais mon péché et je ne le déteste pas
Péladan.*

Luptele discurale sau sângeroase împotriva tiraniei ne-au deprins să credem că toată istoria este povestea homerică a ruinării ei și a întronării libertății. În acelaș timp însă tirania n'a încetat un moment să se exercite asupra noastră, cum nu poate înceta să ne apese cu o anumită presiune azurul învelișului atmosferic. Rezultatul acestor două fapte a fost acela că am acceptat o contra-zicere flagrantă : perpetuarea reală a tiraniei și negarea ei crescând accentuată în lumea gândurilor. Din această deprindere înveterată cu scânteia contradicției nu isbutește să ne miște nici constatarea cercetătorilor de viață socială, care afirmă un marș crescendo în istoria tiraniei. Tirania nu tinde deloc să dispară și istoria nu este lupta umanității ca s'o ruineze, ci tirania se extinde mereu și istoria însăși creiază zi cu zi tirania. Pe când în antichitate, de pildă, afară de anumite îndatoriri războinice sau ceremonii religioase, individul rămânea stăpân suveran pe restul vieții sale, în tim-purile noastre societatea se introduce cu tirania legiferantă din ce în ce mai adânc în viața intimă a cetățenilor săi. Cu vremea i se va răpi cu totul individului facultatea de a dispune de sine însuși și gusturile sale și totul va trebui să se întâmple după formular și după lege, care în fond exprimă doar o voință eterogenă, chiar dacă se numește socială.

Solitarul suportă ca toată lumea această tiranie fățișă, dar ceiace nu se întâmplă oricui este faptul că tirania manifestă față de el un exces de zel. Dacă până acum tirania se dovedea cu deosebire asupritoare, în cazul său ne aflam doar în fața unei injuste excepții și solitarul nu se supăra prea tare, amintind cu purtarea sa supusă o frază a lui Max Jacob. „...Orgolios în solitudinea sa, se înclina însă în fața oricui îndrăsnia să i-o turbure”. Dar iată că lucrurile nu se opresc aici, ci afară de tirania brutală și nepregetată, se arată alta. Tirania aceasta nu mai lovește la lumina zilei și deacea nimeni n'o vede. Este tirania bănuelii, a virtualității, ținând lucrurile în indecizie, legă-

nându-se între „da și nu” ca o sabie a lui Damocles, amenințând să cadă în fiecare clipă. Deacea singuratecii se simt ca cei mai bănuți, ca cei mai suspectați locuitori ai planetei. Retragerea lor centrifugală, pare suspectă, ca orice strecurare pe lângă gard, ca orice predilecție pentru umbră. Predispoziția către tăcere și antipatia pentru publicitate sgândără curiozitatea noastră. Nu admitem vidul nicăeri, nici în cea mai zdrobită viață omenească, și bănuim îndată un mister. Ne stăpânește superstiția tăcerii și ne suflă insinuant la ureche că taciturnii ascund ceva grav. Imaginația se însărcinează cu primele investigații și ochi întrebători, clipind de curiozitate, pândesc ca o hidră viața sihaștrilor. Admitem aprioric că drumul sihăstriei este consecința unor circumstanțe extraordinare și bănuim pe solitari de patimi aprinse și neomenești, de crime monstruoase, de planuri meschine și conspirații macabre. Curiozitatea vulgară le pradă trecutul, îl descoasă vandalic și-l împlinește, transfigurând umile singurătăți în drame și romane senzaționale. „Viețile sfinților mint toate în ce privește perioada anterioară vocației”, spunea Péladan, ca un ecou al plebei. Prezentul solitarilor circulă din gură în gură „pe banca minciunilor” la mânăstiri, iar viitorul e pus la index. Așa se nasc catilinarele.

Prima catilinară acuză solitudinea de imoralitate. Nu se inspiră din echivocul stagirului, care lasă lucrurile în suspensie : homo solitarius aut Deus aut bestia. Nu face uz nici de determinările filosofilor asupra virtuții și viciilor pentru că sunt încurcate și contradictorii, ci omul monden, improvizat în apărător al moralei sociale, acuză pe solitari de practicarea a tuturor viciilor depe lume. Ignorându-și momentan propria sa viață, care se târăște meschin și gustă mediocru din viciu ca și din virtute, întinde arătătorul către solitari ca înspre cutia faimosului Epimeteu. Din solitudine isvorăsc toate viciile. „Bleib nicht allein, denn in der Wüste trat der Satanengel selbst zum Herrn des Himmels”, scrie Schiller în stil biblic amenințător.

Dacă am face din sinceritate virtutea cardinală și atotcuprinzătoare, viciile s'ar refugia la polul simetric în coloana nesincerității. Ori sinceritate însemnează acțiune și gând deschis, absența cugetului ascuns ; sinceritate însemnează anihilarea supremă a distanței dintre oameni prin ignorarea deosebirilor și evidențierea asemănarilor. Sinceritatea o simțim ca pe o mișcare de translație a două suflete omenești. Coinciderea perfectă este sinceritatea definitivă. Nesinceritatea se manifestă negativ ca o sabotare a elanurilor, e ridicarea de gânduri nemărturisite, este păstrarea atitudinii rezervate. Individul nesincer ocolește ca o fiară și se leagănă ca o sălbăticiune înainte de salt — pe etichete elastice.

În nesinceritatea aceasta recunoaștem pe solitar. El reprezintă primejdia publică prin excelență pentru că întrupează imoralitatea. Prin definiție solitarul dezertează dela îndatoririle sociale, dând alarma insubordonării și anarhismului. Luând poteca codrului, solitarul nu delapidează numai o mână de lucru, ci mai sustrage câteva menite să-l suplinească și să-l întreție în refugiul condamnabilului său parazitism. Luând fără să dea, solitarul încalcă pactul solidarist, dovedindu-se un cinic sensibil, lipsit de simțul dreptății, copleșit de rea credință și de lașitate în fața baricadelor vieții.

Imorală prin nume și prin definiția sincerității, singurătatea întrece marginile suportabilului în intimitatea sa sinistă. Suberificare idioată, împietrire nesimțitoare, dublată de practici perverse. Voltaire acuza pe sfântul Antoniu că s'a dus în pustie pentru că prețuia pervers voluptățile ispitei, staționarea savantă și durabilă la mijlocul drumului normal. Între narcisism și „voyeur”, solitarii se sbat într'un demonic sabat neomenesc și somnambulic, decăderi macabre, îngrozitoare și pline de amărăciunea fierii.

Dacă singurătatea unei singure nopți aduce sfaturi bune, singurătatea prelungită aduce gânduri rele, infamii și conspirații. Deasupra solitarilor cufundați în gânduri, plebea lasă să planeze aceeași neliniștitoare bănuială. Socrate, spune Forneron, n'a așteptat ceasul cucutei ca să vadă că visătorii, iluminării și naivii sunt victimele umanității. După ce i-a singularizat cu perfidie și i-a gonit cu biciul în singurătate, mulțimea începe să se teamă de însăși făptura imaginației sale. Confundând

oroarea practicelor rousseauiste cu aplecarea pe pagini de carte sau eprubete de laborator, mulțimea spionează. Il vede în întuneric, se teme instinctiv de necunoscut și de neînțeles. Spectrul morții dă târcoale. Mulțimea lovește și cariera singuratecilor, creatori de gânduri și simfonii, sfârșește cu moarte de jivină sau pe rugul mângâiat de flăcări. Frica aprinde focul. Umili sau mândri, Giordano Bruno sau Niculăiță Minciună, plebea îi singularizează, îi urăște și îi ucide.

* * *

*Rien n'est plus commun que ce nom
Rien n'est plus rare que la chose
La Fontaine,*

Nu găsim în adevăr multe cuvinte mai des întrebuințate decât singurătatea și corespunzând totuși unor mai rarissime realități. Nu găsim deasemenea multe noțiuni mai fundamentale și mai implicate în explicarea genezii celor mai serioase și mai durabile construcții practice și ideologice ale umanității, care să fie mai mult neglijate de cercetarea științifico-filosofică decât singurătatea.

S'a spus — și vom vedea în ce măsură poate să fie exactă afirmarea, că singurătatea ar fi un produs modern. Și totuși solitudine și eremiți au fost de când lumea, lăsând loc mirării că n'a atras în cuvenită măsură atenția, deși singurătatea a produs minunate documente de desvăluire sufletească : scrisoarea și confesiunile. Toată lumea admite că în ele sufletul uman apare în goliciunea sa desăvârșită, că intimitatea poate fi direct sesizată numai în ele. Masca socială, conștient sau nu, compusă în oglindă, are în ele o ușă secretă. Pe acolo străbate indiscreția posterității și desgroapă cu unghii de hienă, tainele exemplarelor mari ale umanității. În viață s'au străduit să le ascundă și vor să le ducă cu ele în mormânt. Confesiunile și scrisorile erau în vremurile mai vechi indicate să atragă curiozitatea cercetătoare și să o îndrumeze pe căile către înțelegerea singurătății. Antichitatea și Renașterea posedă numai câte un elogiu însemnat al vieții solitare — scrise de-un filosof și de-un poet. Seneca în *De otio* zeifică răgazul și liniștea singurătății, Petrarca o cântă în *De vita solitaria*. Și totuși individualitatea și individualismul, care pot împinge la justificarea izolării, s'au născut în ultimele pâlări ale evului antic și au renăscut în primele secole ale Renașterii.

În timpurile mai noi neglijarea pare și mai ciudată pentru că, dacă mai înainte pornirile individualiste de descătușare socială și de liberă manifestare a aceluia unu, care este individul, erau doar fenomene contemporane trăite și necercetate, acum se pune însăși problema opoziției individ-comunitate. Acum se verifică drepturile individului, ale societății și ale Statului. N'ar fi fost printr-o urmărire nimic mai firesc decât îndreptarea privirilor către singurătate. Prin locul pe care-l ocupă în punerea problemei solitudinea ar fi oferit cercetărilor avantajele oricărui fapt exagerat. În domeniile unde experimentarea nu este cu putință, exagerările o pot doar suplini cu succes. Totuși nici modernii nu par să cuprindă adevărata importanță a fenomenului și spusele lor nu întrec arbitrariul aprecierii. Iohan Georg Zimmermann scrie la 1756 prolixele sale „Betrachtungen über die Einsamkeit” Schopenhauer îl acuză de plagiat în dauna lui Petrarca și totuși rezumatul celor patru volume trece în alte limbi și în enciclopedie ; bolnavul Christian Garve, preopinentele lui Immanuel Kant, tipărește la Breslau în 1797 două volume „Über Gesellschaft und Einsamkeit”, erijându-se doar în detractori sau apologeți ai singurătății. Rămânând cu toți la periferia sa întrucât însuși obiectul preocupărilor lor este să îndrituiască ierarhia între individ și societate, căutând să facă bilanțul avantajelor fiecăruia din cele două moduri de viață. Aproape contemporan, Emerson își centralizează preocupările asupra acestei probleme, dar cartea sa „Gesellschaft und Einsamkeit”, rămâne tot pe drumul vechiu. Filosofia istoriei și sociologia contemporană discută cu aprindere problema individ-societate, dar nu se lasă antrenate în cercetarea problemei până acolo unde încep profunzimile și se zăresc datele imediate. Sporadic totuși în filosofia contemporană a culturii, Herman Schmalenbach și David Koigen presimt modul just de cercetare. Primul aruncă însă lumini completamente false asupra singurătății ; Koigen rămâne unilateral. Edouard Estaunié pune tema

solitudinii în romane, iar Hermann Hesse le însoțește de originalul „Tractat vom Steppenwolf”. E în adevăr de mirat, spune Simmel, cât de puține din durerile umanității au trecut în filosofia ei.

Puține, dar prețioase descoperiri ale singurătății. Pentru mentalitatea noastră democratică, bazată pe pilonul majorității și plebiscitului ca eminent criteriu al Adevărului, n’ar fi suficient ; pentru cealaltă înclinare a spiritului din veacul al XIX-lea însă, cultul faptului împins până la exagerare și căzând în prejudecata faptului, este destul să fie pronunțat un cuvânt pentru ca să devie un fenomen desinestătător, cu realitate fixă, cu istorie și viitor. Iluziile și halucinațiile însăși sunt fapte, cauzate și producătoare de efecte.

Constatăm existența unui fapt : singurătatea. Un loc părăsit, un ariniș pustiu, un colț de natură sălbatecă, unde n’a pătruns picior de om, se deosebește isbitor de oricare ale peisagiu. Neviolată de mâna lucrătoare, natura se desfigurează îndată ce-a suprins-o un ochiu omenesc. Peisagiul are ochi și o sensibilitate nebănuită. Intocmai ca mimoza sensibilă, închizându-și protegitor petalele la cea mai ușoară adiere, peisagiul își pleacă pleoapele ofensate la vederea omului. Așa de lesne își pierde natura inocența : ca florile din poveste, veștejindu-se îndată ce un pas de muritor a răsunat în apropierea grădinilor fermecate din împărăția zânelor. Peisagiul singuratec este încremenit ca eternitatea, neîngrijit ca o pădure virgină și impresionant ca tăcerea. Singuratecii la rândul lor, nu sunt desigur oameni ca toți oamenii. În biografia lor mișună întâmplări și anecdote, circulă din gură în gură și arată distincția între viață, de care se bucură toată lumea și între biografie, hărăzită numai unora dintre sute și mii. Solitarii se deosebesc de restul oamenilor, fizicește, dela creștet, deseori pletos, și până la talpa, prea puțin protejată ; iar psihicește, dela prima vorbă, sosind greoi din lipsa de exercițiu, până la ultima, care din aceiași neantrenare socială, vine repede și cade greu și fără tact.

Singurătatea ca fapt însemnează negarea traiului laolaltă. Singurătate și multitudine constituiesc prima pereche dintr’un sistem de opoziții. În stabilirea acestei opoziții, repetată în nenumărate cazuri individuale, rolul predominant îl joacă societatea. Nu individul se izolează, ci colectivitatea ostraciază, fie luând brutal o inițiativă nedreaptă și crudă, fie pecetluind o realitate. Naufragiații vieții, victimele isbânzii altora, nu-s singurateci de carieră, ci ocazionali ; idiotii, nebunii și geniile au predispoziții către izolare și solitudinea lor rămâne o simplă chestiune de formalitate, de recunoaștere. În ambele cazuri însă cuvântul hotărâtor e de partea societății. Ea alege indivizii indezirabili, îi îndepărtează din mixtura sa și cu exces de bunăvoință continuă să se preocupe de ei, ca un director de închisoare de mizerabilii săi deținuți. Prima etapă a solitudinii e prin urmare gestul social de aruncare peste bord ; a doua pierde în violență, dar câștigă în satiră, căci solitarul e silit de rumoare publică să capete înfățișarea lui Brahmaputra. Teribila voință socială decapitează orice înălțime individuală, nu suferă ruperea nivelului comun și nealiniera în front. Singuratecul, deși a dezertat din comunitate, a lăsat în urmă un suplinitor : amintirea. Aceasta va fi prelucrată în absență după capriciile celor rămași în urmă și aci începe a treia etapă în realizarea imaginii noastre despre solitudine. Societatea continuă să-i observe pe solitari și acești detractori sinceri și îndârjiți ai conviețuirii umane nu pot să-i evite enorma influență. Nici fuga nu-i scapă de tirania socială și nesupușii anarhiști ascultă în exil legile Leviathanului, cum acul busolei ascultă magnetismul terestru. Societatea capătă aspect de forță sau lege naturală, asemenea gravitației universale, care ne stăpânește pe toți, mare sau mic, solitar sau monden. Pierzând în satiric, câștigă în infamie și cruzime. Singurătatea fiind o creație socială și mișcându-se, prin paradox, în afară de cadrele sociale, solitarul rămâne oarecum distanțat de ea. Nefiind în ritmul mersului general, orice mișcare a sa este lesne observată, pentru că caracteristica văzului popular este prezbitismul. Optica aceasta specială explică tolerări scandaloase înlăuntrul comunității și severității strașnice față de solitari. Orice veleitate de independență, de variație, este înăbușită și imaginea despre solitari rămâne veșnic cea tradițională.

După ce a silit câteva exemplare umane să ia calea pustiilor și singurătății, după ce i-a diferențiat până la monstruoșitate de restul umanității, aruncând o perdea între ei și lume, — mulțimea incendiază și ultimul pod de peste abisul despărțitor. Cum Chinezii mutilează piciorul copiilor tinere în încălțăminte strâmtă, la fel siluirea individului prin societate modelează tipul omului singuratec. Dar să adăogăm la aceasta și purtarea societății, asemănătoare cu aceea a unui tată denaturat, care și-ar crește în așa fel copilul, încât scos în lume să ajungă râsul și batjocura tuturor, cum era Gargantua, ieșit din școala primului său maestru. Este o cruzime în adevăr rafinată — în fiecare farsă : să te ocupi de cineva ca să-l faci caraghios și să te distrezi de nenorocirea lui bruscă și perplexă, când prea târziu i se deschid ochii c'a fost victima unei nevinovate petreceri. Procedeu denotă în același timp spirit rafinat și bestialitate primară. Modelul micilor noastre farse răutăcioase, ni-l oferă mulțimea în conduita față de solitari. După ce i-a modelat după gustul său, după ce i-a înstrăinat complet, după ce i-a învăluit în umbră și a tăiat orice posibilitate de comunicare și deci de cunoaștere reciprocă reală între ei și ceilalți oameni, — imaginația populară desfășură o bogăție impresionantă de inspirație în inventarea mijloacelor de tortură. Mai întâi societatea uită ea însăși configurația creaturii sale, fiindcă nu mai comunică cu ea. Și atunci își crează un obiect nou. În locul solitarului real se subplantează cel imaginar. Dincolo de cortină clădește ca în basme o lume nouă și bizară, pentru că imaginația colectivă nu cunoaște contradicția logică și scrupulul moral. Deaceia raportul care se stabilește între societate și solitar nu e raportul între două realități, ci raportul între două fantome. Mișcându-se liberă de orice control, fantezia populară imaginează, atribue, elogiază și învinovățește — lăsând să se profileze pe fondul marelui tablou al istoriei universale, simbolul celei mai rafinate, mai absurde și mai respectabile duelări : solitar și societate, felină și pradă, cu iluzii de libertate între ghiare retractile.

* * *

Audacter calumniare semper aliquid haeret.

Francis Bacon

Fără să stimăm proverbele, trebuie să recunoaștem că uneori pregnează scurt și distractiv, unele banalități, redându-le astfel frăgezimea pierdută. Teoria și etica adaptării la mediu este de pildă rezumată în proverbe ca : „să te faci frate cu dracu, până treci puntea” sau „să te dai după păr”, cum strălucit a demonstrat Valentin Bude.

Solitarul recurge la această tactică, deseori încoronată de succes în lupta școlarilor ca să-și demonetizeze poreclele neplăcute. Această tactică constă în a nu da atenție, a simula calmul indiferent și nestingherit, pentru a produce impresia că porecla nu-și împlinește scopul de iritare și deci autorul să renunțe la ea ca la o armă fără tăiuș. E primul punct din programul strategic. Dacă adversarul dovedește inepuisabile rezerve de energie morală, cu alte cuvinte precece încăpățănare, atunci intră în vigoare a doua tentativă, constând în intensificarea calmului aparent prin metoda „lăsării după păr”. Este o metodă dulce, pacifică, plină de perfidă diplomație și bazată pe anume divinări psihologice prețioase. În loc de a înfrunta față în față invincibilul pentru a-l ațâța și mai tare, se procedează șiret, căutând a-și aplica singur porecla, cu nemărturisită, dar finalită neplăcere. Solitarul apelează la această reminiscență din strategia copilărească. Odinioară se putea înregistra în unele cazuri câte-o victorie. Indus în eroare asupra eficacității invenției sale, adversarul obosia și înceta tachinăria. În lumea celor maturi însă, îmbătrâniți în rele și dârzenie, rezistența e incomparabil mai mare și fortificată de greutatea multisekularei tradiții. Tenacitatea sa devine inebranabilă. Solitarul încearcă totuși marea cu degetul. Tolează poreclele, le repetă chiar, cu intenția să le demonetizeze. Zadarnic. Un singur om să lupte cu o lume întreagă, la care se adaugă și morții din morminte. Încăpățănarea contemporanilor, dublată de puterea conservatoare a tradiției, dă peste cap întreg planul solitarului. Conform heterogoniei scopurilor sociale. În loc să distrugă far-

mecul poreclei și calomniei, îl întărește prin asentimentul său simulat și împregnează cu un caracter de autoritate, confirmat de chiar cel în cauză.

Dacă la rezultatele acestor două faze ale metodei întrebuințate de solitari, se mai adaogă concursul dat de unii singurateci, fie că sunt indiferenți, fie că simt plăcere de mazochism să urmărească din ochi evoluția fabuloasă a știrilor inexacte, având satisfacția autoflagelării. Autoflagelarea, autoponegrirea gratuită merge în pas cu intervenția falșilor solitari, care împrumută și afirmă semnalmentelor convenționale ale solitudinii ca să vâneze în voie prestigiul corespunzător.

Audacter calumniare, semper aliquid haeret.

* * *

*Il veulent d'un oeil bigle
Ces pucerons chétifs.
Lire les divins sigles
Que nous tenons captifs
Ullenspiegel.*

Ca mulți alții, spune prințul Dschaffar, am crezut vreme îndelungată că Dumnezeu, înainte de a fi început să lucreze, a elaborat un plan al lumii și programul celor șase zile lucrătoare îl așezase inginereste în fața sa pe masă. Semenii prințului, ajunși sub penelul maestrului Georges Duhamel, s'au desbărat prin adâncă și clasică cugetare, de iluzia unei lumi construite de o idee ordonatoare. Ordinea și ideea, idealul și prevederea, distrug frumusețea cosmică, înlăturând fantezia și închizând porțile aventurii. Fără imaginație și fără hazard, lumea ar rămâne săracă din cale afară și plictiseala ar deveni universală, înăbușind sistemele planetare. Capriciul și hazardul sunt atocuprunzătoare. Speranța, viața în dulce farniente, așteptând cu răbdare seculară să fie invitată la banchet, viața de înfăptuire, inserându-se dela sine în dansul extravagant al umanității, toate posibilitățile și toate dorințele încap sub egida lor, ale cărei margini coincid cu granițele universului.

Istoria oamenilor este o parte din această lume, care rămâne pentru noi muritorii fără plan și fără ideal. Privind-o totuși în urmă, o imensă perspectivă se deschide. Omenirea contemporană aruncă o umbră uriașă, care este însuși trecutul ei. Ca un copil, aplecându-se să culeagă umbra în buzunar, istoria se străduiește să găsească în viața trecutului intenții, scopuri, germeni ordonatori. Tot ceea ce isbutește să facă însă, nu poate fi o pipăire a esențelor adevărate, ci simple ordonări umane. Savanții germani fac o justă distincție între devenirea istorică și disciplinele istorice. Devenirea istorică reală este operă divină sau naturală, filosofia istoriei sau științele istorice sunt lucruri omenești, comentarii muritoare și modeste ale unei taine. Știința noastră istorică plutește ca un fragment între două necunoscuturi : acel din care s'a născut și acel în care va dispărea. Inceputul și sfârșitul istoriei nu vor fi scrise niciodată, căci n'au fost și nu vor fi „ochi, care s'o vadă și nici minte s'o cunoască”.

Pentru ochiul nostru omenesc istoria umanității a apărut când în ipoteza de curgere evolutivă sau transformistă, când stagnând împietrită în nemișcare, când ca un marș în linie dreaptă sau în vârtejuri circulare, constituind cicluri închise și independente de civilizație. Toate ipotezele acestea, fie progresiste ca secolul al XVIII-lea, fie pesimiste ca legenda epocii de aur, decăzând în epoca de aramă sau fier, sau ca filosofia eminesciană, aureolând trecutul, — toate n'au puterea să cuprindă întreaga realitate istorică. Faptele se preling pe delături sau sparg planurile ridicate posterior devenirii istorice.

În realitate, devenirea istorică procedează ca o apă, care depune aluviuni. Aluviunile se aranjează în coarde de cerc concentrice, apa își consumă din propriul ei spațiu, din propria ei albie, se strămtorează, dar în acelaș timp mărește cantitatea de uscat litoral. Epocile umanității istorice se înșiră ca dungile eliptice și concentrice depe crusta calcaroasă a scoicilor și se încalecă ca degetarele îmbucate unul în altul. În felul acesta epocile istorice se suprapun, dar nu se cauzează, alcătuesc un tot, dar își păstrează independența. Nenumăratele secțiuni, pe care le-am putea face în acest turn de degetare, reprezintă mentalitatea unei epoci. Când secțiunea ta e două sau mai multe din

cercurile scoicii, — însemnează că avem a face cu epoci de tranziție ; când nu taie decât una singură, avem o dovadă că epoca s'a dezvoltat până la complectă independență și toate caracterele întâlnite reprezintă mentalitatea ei specifică, clarificată și purificată de reminiscențe, constituind astfel un inedit sub soare. În același timp, dungile apărând din imensitatea unui ocean necunoscut înaintea ca aluviunile în continent. Privite retrospectiv ne dau impresia unor trepte pornind din adâncuri necercetate și pierzându-se în azur. Ipoteza omului etern se împacă cu credința în omul schimbător cu vremea, căci păstrându-și individualitatea și ineditul, epocile de civilizație răsar toate din același misterios început.

Din solitudinea totală a neființei, omenirea se îndreaptă poate iarăși către solitudinea re-paosului desăvârșit și astfel sfârșitul va fi asemenea începutului. Din marea fără de maluri, în care zac toate începuturile, apar în lumea istorică civilizațiile umane. Fiecare aduce ceva nou sub soarele nostru. Fiecare ascunde un germene nou, caracteristic și are o înfățișare de ansamblu, deosebită de toate celelalte, care au fost sau puteau să fie. În fiecare din aceste civilizații solitudinea s'a concretizat în alt mod, în alt veșmânt, în alte împrejurări și cu alt conținut spiritual. Dar fiecare solitudine devine o treaptă, o dungă pe casa scoicii sau o aluviune, pe care pășește mereu mai sus sau numai mereu mai departe, ceea ce însemna umanitate în fiecare din acele civilizații.

Evident că civilizațiile se ating și vin în legătură unele cu altele. Se presupune că înaintea celor mai vechi civilizații, ale cărora vestigii le desgrupăm noi astăzi, ar mai fi fost și altele, încă mai vechi, sucombate odată cu continentele locuite, în apele oceanurilor cu șapte mii de metri adâncime. Înainte de a asfinți au venit însă desigur în contact cu cele menite să perpetueze omenirea, întocmai cum civilizațiile de astăzi se întâlnesc și încearcă să se cunoască unele pe altele. Ca și cunoașterea istorică a timpurilor vechi însă, — încercarea aceasta rămâne iluzionară. Epocile istorice nu se înțeleg unele pe altele și civilizațiile, cu toate aparențele de înrudire treptată, de schimburi spirituale, rămân veșnic străine. Schimburi spirituale, altoiri de clasicism, cum doresc umaniștii sau altoiri cu alte civilizații, cum propovăduia Hermann Keyserling, conducătorul școalei de Înțelepciune, dela Darmstadt, — nu sunt posibile. Instrăinarea este un fenomen de aparență. Ceea ce luăm dela alții este transfigurat și apoi făcut asimilabil. „So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen”, spunea Goethe. Civilizațiile, ca și epocile istorice au individualitatea lor specifică, în fața căreia s'a înclinat învins Iulian Apostatul.

Epocile istorice rămân prin urmare străine una de alta în cadrul larg al umanității, mari singurateci, imenși Poliphemi străini și solitari. Încercările istorice de a înrudi epocile, ajutate de osmoza prilejuită de relațiile între popoare, — isbutesc totuși să creieze aparența unor asemănări. În realitate conținuturile spirituale rămân hermetic închise în ele înșile și înrudirea e numai superficială. Un exemplu constituie însăși genealogia singurătății. Au existat mai multe singurătăți perfect distincte, totuși în concepția actuală a singurătății, în aparența ei sunt îngrămădite o serie de note care nu-i aparțin. Solitudinea contemporană, datorită acestor maimuțări, care ating numai suprafața, — este o entitate de sine stătătoare și totuși veșmântul rezultă dintr'o pitorească adunare de elemente eterogene. Dacă se înlătură însă aceste decorative, se regăsește adevărata solitudine contemporană. Cazul singurătății e analog cu al muzicii și al dansurilor negre din orașele mari din apus. O anecdotă spunea că un negru ascultând un jazz la Paris, ar fi declarat că-l irită aceste nesuferite dansuri sălbatice. Și avea dreptate, pentru că jazzul parisian a răsărit din precise nevoi ale sufletului apusean postbelic. Jazzul este european, nu african.

Deaceia nu se poate vorbi de genealogia singurătății, ci de treptele ei. Mitologia asiatică spunea că legătura între cer și pământ, legătura între cele două lumi, una în care am venit și cea în care ne vom duce este curcubeul, ștergarul vărgat întins pe cer să se usuce după ploaie. Adevărata legătură însă, între neființa eternă, care domnește la un capăt al vieții și ne așteaptă la celălalt, — este solitudinea. Geneza e deslipire din singurătate, viața călătorie prin singurătate și moartea confundarea în oceanul de singurătate din care am pornit. „Căci care e viața noastră?” spune Biblia dela 1688 ; „Că abur este carele puțin se arată și apoi pierе”.

(Urmează)

STROFE ÎNCHINATE

DE

ADRIAN MANIU

Marioarei Ventura.

Sunt toate sufletele 'n tine, sau niciunul — cine știe?
Ești aceeași — întotdeauna alta — în gânduri înflorite
După planul unei vieți închipuite,
Plâns și cântec până la moarte și până la veșnicie.

Care e taina prin care
Cuvântul din slove negre măsurate și mincinoase
Îl prefaci în adevăruri viitoare,
Prin ce minune preschimbi chiar răul în simțiri frumoase?
Rămâi singură taină când ne-ai luminat
Aplaudări te urmăresc în suferință,
Mască e toată carnea ta de floare pentru neființă,
Joc blestemat și gând curat.

II

Dar oare mai recunoști chinul tău sub cununa de laur
Sau pentru tine totul se schimbă în joc
Ca pentru regele din basm prea fericit de nenoroc
Căruia fiecă mișcare i se făcea aur ?

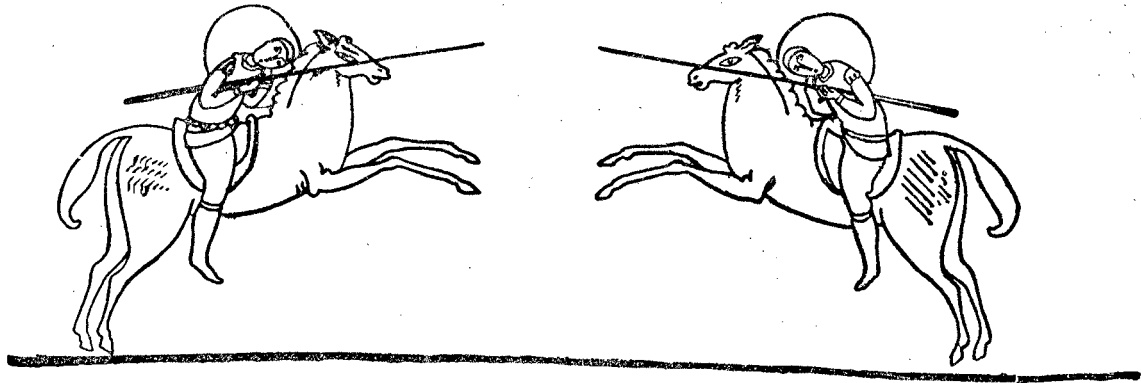
Purtată în alai de mulțimile pământului,
Tu ne propovăduiești învățătura cea mare
Ca o pasăre albă deschizând drum stolurilor urmăriitoare
In cerul unde nu rămâne urma zborului.

Ai dat glas și făptură la tot ce a vrut să trăiască,
Ai tălmăcit înțelesul înțelepciunii cu o lacrimă sau un cântec
Și pentru veacurile ce au să crească
Din trupul tău se înfiripă gândul vrăjit în descântec.

Tu ne-ai arătat că adevărul nu poate fi spus decât mințind
Și că cea mai frumoasă priveliște e cea închipuită,
Ți-ai dăruit zâmbetul, cum ai sătura mulțimi cu pâine sfințită
Amăgirea cea mare— trăind.

C R O N I C I

I D E I , O A M E N I & F A P T E

I N T R E G I R I

Cetind articolul d-lui Mihai D. Ralea, *Misiunea unei generații*, din *Viața românească* de pe luna Ianuarie, am regretat că nu l-am putut folosi în articolul nostru, *Trecerea între generații*, publicat după D-sa dar scris mai înainte. Am fi clarificat unele chestiuni asupra cărora suntem nevoiți să revenim acum.

D. Ralea observă ca și noi, ca toți care vor să observe la generația actuală două revendicări principale: antipositivismul și ideea de ordine și după ce în termeni îndreptățiți denunță: „O barbarie odioasă se ridică de pretutindeni în tineret. Tot ce conține prețul civilizației: blândete, obiectivitate, politeță, curvintă, reflecție, e denunțat ori ca învechit ori ca impotent” — d-sa află remediul în ordinea intelectuală. Dacă autorul acestor rânduri, scriind monografia lui Kogălniceanu, n'ar fi trecut prin proba de foc a informației și a spiritului de obiectivitate, poate n'ar prețui după merit această recomandare tineretului: „să nu urâm informația și spiritul de obiectivitate pe care-l dă știința mult necesară nouă”.

Dar d. Ralea, din exces de critică la adresa tineretului impricinat, mai scrie: „Snobii generației noastre n'au mai vorbit decât de teosofie, metafizică, teologie mistică, etc. Au renunțat de bună voie, fără să fie siliți de nimic, la toate bunurile mînții. Imploră toată ziua o teologie românească care nu există. E o nenorocire că nu suntem prea religioși dar e un fapt. Au încetat subit să judece ca să complacă cu platitudine timpului. Au delirat toată ziua fără motiv, chiar când li se întâmpla să fie robuste și lucide creere de simpli pozitiviști. Dacă nu suntem, nu vom deveni religioși într-o singură zi, fiindcă o cere moda” etc.

Din această prezentare la un loc a unor lucruri cu totul deosebite între ele, distingând, să

reținem: snobismul sau șarlatanismul, legătura dintre teologie și ortodoxie, și poporul român sub raportul religios, — căci teosofii și cei cu metafizica fiind importatori, ar trebui să-i luăm de la locul de imbarcare, ca să nu uităm originalul străin sub care slujește copia națională.

În ce privește mistica fără religie, religia fără Dumnezeu și Dumnezeu fără Christos, — fie sigur d-l Ralea că, revenind generației noastre misiunea de a le încondia, d-sa n'are să se obosească : ne-am luat-o asupra noastră.

Iar cât despre cei care „imploră toată ziua o teologie românească”, nu știu ce vorbesc, căci dacă ea „nu există”, e pentru simplul motiv că n'a existat în ortodoxie, care, distinctiv de confesiunile apusene, n'a fost teologică. Teologismul aparține Occidentului, — Orientul este pământul simbolului de credință niceo-constantinopolitan. El, Occidentul a strivit Evanghelia sub silogistica teologilor, el a făcut din învățătura lui Christos o dezbateră judecătorească, — pe când Orientul s'a mulțumit să se mărturisească în simbolul de credință.

Una din cele mai mari figuri ale ortodoxiei, care a fost Petru Movilă, cu ce este „mare” dacă nu cu impunerea simbolului de credință *Mărturisirea ortodoxă* împotriva erezilor catolice și protestante, pentru a menține unitatea de tradiție niceo-constantinopolitană în lumea răsăriteană? Și când noi incidental, în articolele literare, am egalat pe fiul Marghitei și al lui Simion Movilă dela Iași cu marii fruntași și cu capi de reformatum, — nu ne-am lăsat impresionat de criticele în surdina ale teologilor care-și văd desgolită congenitala lor lipsă de intelectualitate în urma încercării unor laici de a restaura tradiția noastră ortodoxă pe bază de cercetări istorice literare; — nu ne-am lăsat

impresionați nici de tăcerea critice care, struț ipocrit, făcându-se a nu ști de Sainte-Beuve din *Port-Royal* (întâia istorie literară religioasă, cum spune Bellesort), de Taine (puritanismul în literatura engleză), de tot Brunetière, Bourget Victor Giraud, Brémond, Massis, are aerul să acrediteze că gândirea și simțirea religioasă nu intră ca obiect special în critica noastră literară în care însă pot intra coarnele caprelor, legile cererii și ofertei, vântul, ploaia și zădugul, pansexualismul, nu știm ce „știință” și ce „legi” sociologice; — nu, știind bine că în ortodoxie, cea mai înaltă treaptă a istoriei este aceea atinsă de Petru Movilă, adică nu conducând armate ori State și reformând teologia, ci asigurând prin vicisitudinile istoriei intangibilitatea simbolului de credință niceo-constantinopolitan. Lipsită de istorie terestră și luptând veșnic să se salveze dela contingențele vremelnice o figură clericală ortodoxă apare mai vizibil în istorie dispărând sub tradiție, ștergându-se de sub ochii spectatorilor în culele evenimentelor vieții ei supra-terestre, și astfel satisface sensul tragic al destinului ei pământean.

Când o figură bisericăască atinge perfecțiunea idealului ortodox — doar nu ne-am pus să idealizăm o religie la temelia căreia se află ideea de imperfecțiune cu reversul perfectibilitatea faptului omenești, — și atunci se cheamă la figurat Zosima și la propriu Movilă, e ca un vârf de munte care cu cât aspiră la înălțare în văzduh, cu atât e mai pierdut vederii noastre, luând înfățișări ireale. Într-această pierdere inefabilă a conturilor ei pământene împrumutând pe acele ale unei alte lumi, stă realizarea ei istorică, adică renunțând, lepădându-se de pământ pentru gloria lui Dumnezeu, — pe când în Occident figura clericală e părtașă la facerea istoriei politice, sociale și culturale în rând cu laicii. A fi teolog înseamnă a fi autor, a râvni deci la gloria pământeană, curată *trahison des clercs*, și de aceea mai curând în ortodoxie ajunge un laic ca Solovieff sau Chomjakow cât Bossuet, decât un călugăr ca Petru Movilă. El rămâne gardianul dogmei, al tradiției. Între catolicism și protestanism, ortodoxia este *comme un sommet entre deux vallées*, de unde poziția lui Movilă peste papi și capi de reformă iuni pe care-i judecă și-i condamnă în virtutea adevărului dintre două erori.

Și rămâne inepuizabilă pentru înțelegerea noastră remarcă lui Cantemir din *Descrierea Moldovei*, în unele privințe premergătoare filosofiei ortodoxiei a lui Chomjakow: „*Vre-un eretic ori vre-o erezie n'a apărut niciodată în Moldova, cu atât mai puțin s'a putut ea desvolta poate unde poporul n'a vrut să primească teologia, scolastică și doctrinele sofistice ale dialecticilor și a crezut că simplitatea Evanghelică și învățătura Sfinților Părinți ajunge și fără școală pentru mântuirea sufletului*”.

Chomjakow, zisul întemeietor al scolasticii rusești, aproape peste un veac și jumătate după Cantemir, face observația pătrunzătoare că protestanismul după ce a rupt papalității aproape jumătate dintre credincioși, s'a oprit, nu s'a înțins peste granițele ortodoxiei nu din cauza caracteristicilor naționale, căci a cucerit în lumea boemă, polonă, lituană și maghiară, ci datorită unei alte credințe. El a prins acolo unde dogma fusese pusă la îndoială, unde s'a negat dogma

ca tradiție vie, pe întinderea catolicismului care a fost protestant dela originea sa, căci originile raționalismului protestant se află în raționalismul catolic (*Einige Worte eines orthodoxen Christen*, în *Östliches Christentum Dokumente*, I, München 1925; conf. și Masaryk, *Russland und Europa*, I, p. 227). Și fie zis în trecut, pentru că ar merita o dezbateră amănunțită, aceia care vor să probeze neexistența spiritului ortodox la Români sau să scoată inferioritatea culturală a ortodoxiei din lipsa unor „monumente culturale” ca cele scolastice, ignorează caracterele esențiale ale ortodoxiei, acelea de care vorbește Chomjakow și implicit Cantemir. Dealtfel este un spectacol dintre cele mai edificatoare în privința stării noastre culturale de după războiu să vezi pe cel mai proaspăt critic modernist și pe toți cacografii literari cum se pronunță în materie de ortodoxie, unde nu sunt întrebați de nimeni, ca și cum n'ar fi o știință de control, adevăruri și fapte stabilite definitiv.

Să revenim.

Și atunci, când poporul român, și nu altul, a dat pe Petru Movilă, mai putem arunca în discuție dacă poporul acesta e sau nu religios, e sau nu ortodox? Luther ilustrează poporul german, Bossuet și toți cu el poporul francez, Hus poporul ceh, etc. — numai Movilă nu spune poporul său! Dar pot trăda uitării pe Movilă acei „clercs”, cu sediul între profesioniștii teologiei și bugetivorii laici ai ortodoxiei care poartă toată vina de lipsa unei literaturi accesibile unui intelectual ca d-l Ralea, — tu însă noi cari din pasiunea adevărului ne așezăm din punctul de vedere al realităților istorice, singure ele și numai ele chemate să decidă între noi și anti-teza noastră.

Într-adevăr, afirmații ca acelea că poporul român nu e religios și că i-a rămas străin spiritul ortodox ne duc la astfel de mărunte șicane de logică: Un popor născut în religia creștină și să nu fie religios, rămas ortodox cu toate *asalturile* tuturor la convertire și să nu fie ortodox iar religia ortodoxă să n'aibă nici-un amestec în cultura lui, pe când în toate culturile religia și confesiunea în parte intră cu părți constitutive în artă sau explică pe cale științifică fenomene, altfel neînțelese. Am fi, cu adevărat, un caz unic pe harta umanității, am rezerva omenirii surpriza ineditului, mai mult: am fi buni de expus într'un muzeu zoologic, întru satisfacerea curiozității celor cinci continente!

D-l Ralea, iarăși din exces de critică la adresa tineretului constată: „Așa dar s'a inventat de câțeva vreme aici la noi, un nou dualism: „civilizație și cultură”. Domnia sa știe foarte bine că acest „dualism” nu e, spre regretul nostru național, o faptă românească, că despăcarea civilizației de cultură este o operație de aiurea și ca să ne referim la o autoritate, având și bunul obicei de a face istoricul conceptelor, ea se găsește în Rudolf Encken, *Geistige Strömungen der Gegenwart*. Și dacă nu ne este luat sub titlul de... își dă aere mai puteva aminti că rusul, N. T. Danilewsky, în *Russland und Europa* (traducerea din 1920), deosebise mai dinainte civilizația de cultură, ca nefiind identice.

Pentru noi este o distingere, nu o separațiune, cu atât mai puțin o opoziție: cultură și civilizație pentru noi, nu sunt două substanțe, ci

doi principii complementare ale unui și al celuiălui obiect, spiritul. Dor cum în istorie el nu se realizează decât pe porțiuni de spațiu și în împrejurări specifice, procedăm asupra realității istorice cu judecăți de fapt și judecăți de valoare, de unde în bună logică, dacă o țară, într-o epocă dată, este lipsită de civilizație, nu urmează că este lipsită și de cultură. E la mijloc o chestiune de nuanțe și o treabă de comparație dela o cultură la alta care, dacă sunt și când sunt independent de gradul de civilizație, îndeplinind aceleași proprietăți substanțiale, se pot compara ca și obiectele între ele cu caractere comune. Civilizația e ceva devenit, cultura e în devenire,—când cultura numai dispune de posibilități să devină, atunci numai este nici cultură, și poate atunci, în acel moment crepuscular, se indentifică civilizația cu cultura, se șterge nuanța dintre ele ca dintre cer și pământ pe înserate, după ce umbrele întunericii au gonit deabinele ultimile pălpări ale zilei în agonie sau ca și moneda care-și tocește efigiile de prea multă întrebuințare până eșe din circulație și ajunge obiect de muzeu... Așa fiind nu are cultură poporul român ca și cel francez? Basarabia ca și Ardealul? Autorul neștiut al Mioriței ca și doctorul? Movilă ca și cutare papă Luther sau Calvin? (Aci termeni se egalează. Movilă fiind un umanist de modă poloneză, amorezat de Minerva pe care o trece hotarele lumii răsăritene; în luptă cu protestantismul și catolicismul, — așa dar, cunoscând și cultura clasică și cultura modernă, este și formal pe picior de egalitate cu marile figuri clericale apusene. Înainte de Cantemir, Movilă este cel mai subțire cap pe care l-au avut Români și, în genere, Orientul ortodox).

Și din faptul că un popor se găsește la un moment dat istoria lui, în lipsă cu civilizație, nu urmează ca împrumutându-se dela altele, să nu le împrumute și cultura, cu alte vorbe să facă discernământ critic între cultură și civilizație? Căci civilizația poate să fie împrumutată, ca să repetăm un loc comun, dar cultura nu este împrumutabilă decât cu pierderea, lipsa originară sau alterarea spiritului național ce se împrumută. Și astfel se face că un popor ca cel românesc sau cel rusesc, când a fost să adopte civilizația — apuseană, a procedat printr'un fel de criticism obștesc, care nu e altceva decât reacțiunea aceluși spirit originar pus în mișcare de sentimentul posedării unei culturi proprii. Adoptând din afară bunurile culturale materiale sau ale civilizației, din lăuntru intră în joc cultura, cultura fără nici un atribut, care „critică”. Pe moneda spiritului unui popor stă scris de ursitoarele lui să bată mai întâiu și mai întâiu efigia cultură și pe urmă reversul civilizație.

În acest înțeles am făcut distincția când, acum un an, scriam în *Spiritul românesc creator*: să fie Ardealul, ca și în trecut, mijlocitorul civilizației occidentale; Basarabia este chemată să ajutoreze cu puteri încă neutilizate la formarea tipului de cultură românească și să contrabalanseze influențele apusene, când din civilizațoare vor să devină culturale”.

Deci căutăm binefacerile civilizației, am dat chiar o misiune Ardealului unde se găsește ceea ce dorește d. Ralea împreună cu noi: „Ceea ce lipsește poporului nostru sunt liber-

tatea, șoselele, dreptatea și curățenia străzilor”. Dar în ordinea valorilor, preferăm civilizației ardeleni cultura mioritică din codrii Băcului ai lui Alecu Russo pentru rațiunea că rezervă posibilitățile latente la formarea tipului de cultură românească și fără ea, și fără ortodoxie în trecut am fi fost șterși de pe hartă, civilizația ar curge gărlă între Carpați și Nistru, dar nu în beneficiul neamului românesc.

După cum în Occident elementele celtice subștiente, spun specialiștii, au fost asimilate de creștinism în evul-mediu, și ei citează legenda Sfântului Graal, — în Miorița elementele dacice au fost asimilate de creștinism: nenfricarea tragică de moarte, seninătatea în fața morții. Poporul — căci n'am înțeles niciodată acel poporanism fără sufletul poporului, — crede în viața viitoare de unde am ploarea Paștelor la noi, cea mai mare sărbătoare din viața poporului român. El n'are acea *l'horreur toute hellénique de la mort*, atât de specifică lumii greco-romane și în contrast cu căutarea morții din partea lumii iliro-tracice. Și atâta vreme cât cultura românească, nu va pune la contribuție elementele spiritualității poporului, ci va ciupi de pe ici — de pe colo și va lua țărâna în obiect pitoresc, nu va fi deplin românească, iar procesul *poporalizării* va rămâne deschis ca pe vremea *Daciei literare* și a *Sămănătorului*.

Așa dar, concepând cultura organic, nu înțelegem câtuși de puțin să diprețuim civilizația pentru caracterul ei mecanic. Civilizația este o problemă de Stat și la întrebarea:

— Moscova sau Roma?

— Iașul! este răspunsul. Iașul lui Kogălniceanu ca întemeietor al Statului modern, generator de civilizație.

Căci la acele valori de imitație (care) au ajuns până și la noi, de care vorbește d. Ralea în legătură cu imitatorii Moscovei și Romei, noi putem să opunem o metodă național etatistă de democrație și civilizație. Și cum să ne mire imitațiile, cu pierderea orientării de acasă în privința formării Statului modern, când și un autor al *Istoriei civilizației române* n'a știut ce să facă cu Kogălniceanu din punctul de vedere al subiectului său, căci scăpându-i relația dintre Stat și civilizație, a foiletonat *ideologia* politică și socială, în loc să studieze *instituțiile*.

Dar Statul s'a abătut dela scopul ce-i dăduse poporul și domnitorul. Puterea divină și puterea lumească nu s'au mai cumpănit astfel ca una să nu se suprapună celeilalte ci să fie una într'alta identice în Christos. Acesta este Statul istoric românesc. Statul voevodat, și dacă e să aducem o corectură celui modern, n'are să fie nici moscovită, nici fascistă, ci una voevodală, în sensul veacului al XVII-lea.

Și vorbind de latinitatea noastră existențială, mărturisită de-acum patru veacuri în șir de căpeteniile acestui neam, nu facem altceva decât lăsa să cadă accentul viitorului pe acel spirit politic immanent care ne face un popor de ordine, organizat în Staț și care ne facilitează transplantarea civilizației occidentale create sub patronatul acelei formidabile construcțiuni a genului latin, care este Statul.

Dar în acelaș timp nu înțelegem ca de dragul occidentalismului să nesocotim acea cultură religioasă patronată de Bizanț—, care a creat o structură spirituală specifică acestui popor —

și aceasta nu mai convine doritorilor de civilizație. E ca și cum de dragul de a fi într-o familie cu celelalte popoare latine, am delira pe tema unei comuniuni cu ele în spiritul mediteranean, și am uita lecția Mării Negre, această *Mare Nostrum* a popoarelor ortodoxe.

Știm, circula un raționament — ce nu poate să pună în circulație acest bătrân nărăvaș! — după care noi n'am fi asimilat această cultură, pentru că noi n'am dat opere culte cu caracter ortodox, ca poporul rus. Dar nu mai departe, ci cu un veac în urmă, când tineretul din jurul lui Kogălniceanu se așternu pe scormonirea unor comori îngropate de capriciile istoriei, noi nu aveam nici opere literare cu caracter național, nu știam nici chiar de Miorița! Când atât de recentă este întoarcerea noastră asupra noastră înșine, când numai de ieri datează inițiativa națională de a pune în valoare zăcămintele fondului istoric, putem vorbi ca la capătul unei experiențe culturale asemănătoare celei franceze, știm noi când și unde va face erupție fundul istoric, care există? Sau credeți

că poate fi el dirijat cu un stoc de raționamente abil fabricate din afară și împotriva realității?

Parafrazând pe Alecu Russo în luptă cu raționalismul filologilor, când se ruga să lase în pace limba aceasta corcicită, vom repeta: Lăsați-ne această cultură bizantină luată numai la peiorativ, lăsați-o să fecundeze în cultura românească, acum când desabuzatul Occident suspină după tradiție și se vaetă de iremediabila lui antitraditie, lăsați curs liber valului de spiritualitate creștină orientală să improspăteze cu apa de mult secată la alții.

Acolo unde se îngână Occidentul cu Orientul mijeste pe zarea istoriei era nouă în care intră omenirea, fie că înțelepții îi zic „un nou evul-mediu” readoptarea la veacul al XIII-lea sau „starea ecumenică”. Căci altă poziție nu vedem pentru noi între criza de ordine din lumea răsarăteană și criza spirituală a lumii apusene, dacă e să acordăm credit de realitate unor realități.

RADU DRAGNEA

TĂLCURI NOUI LUI MARTIN LUTHER

LA 31 Octombrie 1917 s'au împlinit patru sute de ani dela afișarea celor nouăzeci și cinci de țeze luteriene asupra indulgențelor. Poarta catedralei Schlosskirche din Wittenberg câștigă o exaltată celebritate. Gestul călugărului augustinian nu era o simplă invitație la inofensive răfuții dialectice; însemna sfârșitul unei crize care dura din acea zi de Iulie a lui 1505, când Luther fu primit nevoice în mănăstirea augustiniană de la Erfurt. Doisprezece ani de „dramă în mănăstire” (cum îi numește Buonaiuti), cei mai interesanți din istoria omului modern. Mai târziu, în toată luptelor și polemicilor, când trebuia să răspundă, să satisfacă și să organizeze — Luther lua atitudine pripite sau derivate din premise deja acceptate. Anii de tortură închid un conflict, o agonie și o cumpănită înfrângere a *voinței*, așa dar a conștiinței moderne.

S'au publicat în acești zece ani un imens număr de cărți, broșuri, ediții, traduceri în jurul lui Martin Luther. Multe nu sunt decât reluări și precizări de amănunt, izvorâte din marile monografii Grisar și Denifle. O bună parte rămân de strict interes critic-teologic. Au apărut, însă, și câteva sinteze noi, întemeiate pe toată munca de exegeză exercitată asupra ediției monumentale din Weimar. Sunt încercări de circumscriere a crizei și operei aceluia pe care Köhler îl considera încă din 1900 (*Luther und die Kirchengeschichte, I*) adevăratul șef inițiator al subiectivismului modern. Ar fi interesant de urmărit modificarea adusă de ultimele evenimente în valorificarea experienței luteriene. Lucrul a fost încercat, în mic, de P. Smith: *A decade of Luther study* („Harvard Theological Review” 1921) pe care nu l-am putut, însă, vedea; deasemenea, n'am putut vedea aprigul *Der deutsche Luther* (1925) al lui Grisar.

Una din monografiile cele mai clare, mai succinte, mai înțeleghitoare — se datorește profesorului *Vittorio Macchiario*, și a fost publicată cu

„Profilele” editorului Formiggini (Roma). Tălcul lui Macchiario? Luther era un om care a iubit mult pe Dumnezeu; l-a dorit aproape și imediat; dintr'un prea plin de religiozitate autentică, a dezlanțuit o furtună; dar norii îi adunaseră excelesele ecclesiastice.

Mario Rossi publică în 1923 la Roma (ed. „Bilychnis”) un impunător și bine documentat *Lutero e Roma, la fatle scintilla* (la lotta intorno alla indulgenze). Rossi e sedus de personalitatea istorică și religioasă a insurgentului din Wittenburg. Penitența cotidiană și curajul călugărului l-au cucerit, deși mărturisește — și dovedește cu prisosință — că face operă de istoric. Anii 1517—1519, precedați de experiențele doctrinale și mistice ale lui Luther după intrarea în mănăstire — sunt harnic și luminos studiați. Într-o eventuală privire critică asupra studiilor luteriene — pe care o revistă de specialitate ce se pregătește, va trebui s'o publice — cartea lui Rossi va ocupa loc de frunte.

Sinteza lui *Rudolf Otto: Das Heilige* (1921) e prea cunoscută; se află acolo, în al cinsprezecelea capitol, un lung studiu asupra lui Luther pe care îl consideră ca un moment capital în lupta dintre *iraționalul* și *raționalul* religiei creștine. Găsește astfel în predicarea fostului augustinian, țesătura de elemente a *numinosului*, acel moment irațional existent la temeliea oricărei religii, pe care Schleiermacher îl numește „sentimentul dependenței”, iar Otto „sentimentul creatural” (a te simți legat de *cineva* prin conștiința că ești *creiat* de el). Iraționalul în concepția religioasă a lui Luther îl descoperă Otto în multe pasagii capitale. „Fără îndoielă ce trebec să predicăm voința misterioasă și inefabilă a lui Dumnezeu, scrie Luther către Aquila, paroh la Mansfeld. Dar a pretinde că *înțelegi această voință*, iată lucrul cel mai riscat”. Otto privește cu multă simpatie — ca un bun protestant ce e — această reîntoarcere a lui Luther la religiozitatea creștinismului primitiv.

Tot atât de cunoscută e cartea catolicului Jaques Maritain: *Trois réformateurs* (1923). Maritain rezumă cu acea claritate sistematică de mult cunoscută, obiectivul care trebuie făcut de Luther, și adaugă o serie de concluzii asupra operei de devastare morală și corosivului social introdus odată cu *individualismul* conștiinței moderne. În drama spirituală a Reformei descoperă imensa greșală a *egocentrismului*, a *egotismului metafizic*. „Nu admit, scria Luther în 1522, ca doctrina mea să fie judecată de cineva, chiar de îngeri. Acel care nu-mi primește doctrina, nu poate să atingă mântuirea”. Traducerea dogmatică a acestui egocentrism: certitudinea mântuirii. De aici confuzia dintre *individualism* și *personalism*, prilej lui Maritain să vadă deosebi și să laude pătrunzătoarea fineță a sfântului Toma. În Luther predomină individul: sentimentul, apetitul, voința brutală și veementă. Ceiace e mai omenesc în el, e melancolia.

Tălcul lui Maritain: Luther a confundat aptitudinile lui și păcatele rasei cu adevăratul creștinism; exaltând o slăbiciune, a creat omul modern, care viețuiește și valorifică slăbiciunea.

În sfârșit, o altă monografie reprezentativă, și cea mai recentă, se datorește activității prodigioase a lui Ernesto Buonaiuti: *Luther e la Riforma in Germania* (Bologna, 1927). E un mare volum de aproape cinci sute de pagini compacte, rod al unui curs universitar, unde întâlnim caracteristicile lui Buonaiuti: o aparentă dezordine în expunere, idei sinuoase exprimate în fraze lungi, obositor de bogate, cu epitețe vii precise sau dulci, cu sinteze de o uimitoare claritate alături de pagini obscure, purtând cu greu povara unei erudiții ce covârșește și deprimă. Cum nu fac aici o recenzie critic-religioasă, ci mă mulțumesc să surprind atitudinile conștiințelor contemporane în fața actului dela Wittenburg — nu voi rezuma capitolele dure și bogate ale cărții lui Buonaiuti. Voi însemna câteva caractere, și voi trece apoi la alte reflecții.

Buonaiuti închină două lungi capitole „Pregătirea” și „Dramei în mănăstire”. Descoperă și evaluează coeficienții cari au hotărât formația spirituală a insurgentului. Problema arzătoare și îndelung dezbătută: originile actului dela Wittenburg. Buonaiuti nu o spune dar îndoiala aceasta răsare în orice conștiință catolică: dacă Luther e cu adevărat cauza dezastrului religiozității și politice europene moderne, oare cauzele revoltei sale nu se găsesc în germen chiar în dogmele inițiale? De ce toți criticii scolastice și papalității au fost augustinieni? Se găsește în Augustin germenii cari să rodească alături de Biserica? Sau structura sufletelor anglo-germanice e favorabilă dezvoltării viciate a acestor germenii, cari își găsesc o disciplinată valorificare în conștiințele, le-ași spune, romane? Răspunsul lui Buonaiuti se bânăuie în prealabil: din experiența personală a călugărului torturat de nesiguranta răscumpărării a izbucnit reforma, iar nu din textele patriotice.

Marele păcat, inițial, al lui Luther a fost insuficiența *voinței* de a soluționa criza prin ascetism. El mărturisește mai târziu că a îndurat cele mai neînchipuite chinuri în mănăstire, căutând liniștea. Se știe, însă, cât de puțin austeră și disciplinată era viața sa monachală. Bucurându-se de directa favoare a lui Staupitz, vicarul

augustinienilor dela Wittenburg Luther se dăruia prea mult cursurilor sale universitare, scutit fiind de aspra și calmanta disciplină călugărească. Germenii individualismului îi pătrundeau deacum în conștiință. Aceiași lipsă de voință luminată o dovedi mai târziu, la începutul dezastrului, când nu știu sau nu putu să înțeleagă consecințele polemice indulgențiale. Această absență organică a voinței conștiente și statornice — s'a transmis, crescând din veac în veac, sufletului modern. Nu știm să subordonăm voința noastră unei spiritualități. Voim brutal și spontan — ca un instinct. Ierarhia valorilor noastre e atât de funest viciată de subiectivism, încât nu mai putem aprecia voința creștină, pe temelia căreia se ridică „cetatea lui Dumnezeu”. Iar rădăcinile acestui subiectivism care astăzi circulă pretutindeni — dela cartea de cetre până în Universitate, dela funcționar la gânditor — trebuie căutate în slăbiciunile călugărului docent Dr. Luther prea modern pentru neliniștile cari îl torturau. Disprețul către ascetism, pe care l-a trâmbițat după ruperea definitivă, se înțelege: Luther n'ar fi zbutit să fie un ascet, în sensul sincer al cuvântului. Omul modern, firește, nu valorifică ascetismul: nu-i mai pricepe rostul, și nu mai stăpânește forțele trebuincioase actualizării lui.

Dar, să ne întoarcem la critica pe care o face Buonaiuti reformatorului. Cu multă fineță urmărește compromiterile și renunțările la puritatea principală — pe cari *fatal* trebuia să le accepte Luther. Experiența individuală, ca să se transforme cu izbândă în tip de experiență asociată, trebuie să-și însușească elemente inițial și logic străine propriului nucleu esențial; și, de asemenea să se traducă în formule conceptuale și în reguli exterioare, dela sine incompatibile cu spontaneitatea orientării primitive (pag. 391). După ce aduce texte luteriene asupra *mântuirii prin credință*, observă: „În această neprevăzută izbucnire a conștiinței individuale ca să-și câștige o directă capacitate de mântuire, prin însuși actul adeziunii la Christos și virtuți sale de mântuire — e începutul fatal al dezagregării desperate în care a alunecat, risipindu-se, spiritualitatea modernă. Individul a rupt, astfel, lanțurile cari legau și condiționau procesul reintegrării sale de totalitatea fraților. . . și s'a lansat în expansiunea voinței personale de a trăi și de a domina. În această poziție inițială—teribilă și obscură—e în același timp rațiunea succesului său pământesc și izvorul întimei sale fragilități și nestatornicii religioase. Și întreaga dramă a Reformei și-a modernității e în efortul contradictoriu de a scoate — din principii ce sunt prin esență și prin definiție scânteie și coeficienți implacabili de dezagregare pulviscolară — o normă de disciplină asociată și un criteriu de specificare etică” (pag. 395).

Luther a înlăturat Biserica și Tradiția din procesul de mântuire al credinciosului. Firește, imediata și efectivă experiență religioasă în marginea textelor scripturare (înțeluse ca *revelații* transcendentale, iar nu ca *dogme* raționale) — stă la temelia creștinismului. Dar oare numai *acesta* e creștinismul: raportul *direct* între om și Dumnezeu, actualizat prin *Grație*? Nu vreau să invoc aici apologiile cari s'au adus monumen-

tului scolastic, ca instrument de precizare și ierarhizare rațională a raporturilor dintre om și Dumnezeu; cei interesați pot citi expunerile și criticile antiluteriene, dela Faber și Catharin până la Döllinger și Denifle. Nu mă gândesc la injusta eliminare a patristicii împlinită de Luther, cu excepția lui Augustin, pe temeiul că S. Ieronim și Origene n'au închinat decât câteva rânduri problemei mântuirii prin Grație. Mă uimește, însă, absența *spiritului teologic* — care va fi fatală Reformei — în anularea intervenției Bisericii. Biserica, totuși înțelegea ca Trupul mistic al lui Christos supraviețuind în însăși *viața christică* a comunității — e una din pildele de manifestare a supranaturalului. Biserica orânduiește, disciplinează viața asociativă, concretizând dinamic și tragic transfigurarea omenească prin dumnezeesc, viețuirea efectivă a valorilor christice în locul celor apolinice sau dionisiace. Sfinții veghează — cu preotul atâtor renunțări — la păstrarea spiritualității pure; apărând-o împotriva mondenității insinuante și ispititoare, apărând-o nu cu argumente dogmatice, ci însăși cu crunta lor viață, suptă în înfrânări. Prin această *solidaritate mistică* se transmite o atmosferă de binefăcătoare și aspră spiritualitate. Dacă Biserica a alterat pe alocuri Tradiția și limba dumnezeiască a trupului său și din pricina istoriei agitate pe care a parcurs-o — nu înseamnă că potențele sale de comunicație mistică sunt pe deplin sfârșite. Pulverizând și volatilizând Biserica — folosește expresia lui Buonaiuti — Luther a deschis porțile celui mai desfrânat și subiectiv individualism spiritual.

Pricinile acestei înlăturări a Bisericii — corectiv obiectiv și impersonal — din ecuația răscumpărării, trebuiesc căutate în acea lipsă a *sensului teologic* al lui Dumnezeu dovedit de Luther — despre care am pomenit alurea („Itinerariu spiritual“, cap. X: *Intre Luther și Ignățiu de Loyola*). Deși sa vădit un om cu frica și iubirea de Dumnezeu bolnăvicios de dezvoltate — Luther a făcut dificilă, dacă nu imposibilă, cunoașterea experimentală a lui Dumnezeu în protestantism. A deschis în conștiință calea surrogatelor religioase, confecționate dintr'un imbold capricios și dezordonat de spiritualitate pseudo-mistică. Lăsând pe om fără control, exterior și obiectiv, în elanul său către Dumnezeu și mântuire — i-a îngăduiut să se mulțumească și să se înseneze prin acceptarea, inconștientă, a unor experiențe de valoare evident pragmatică. Derivatele protestante moderne, și evoluția concepției religioase în filosofia germană până la Schleiermacher — sunt pildă.

Dar notele acestea trebuiesc încheiate. N'a fost gândul nostru de a relua metodic și complet expunerea critică a Reformei în Germania. Cea ce am înțeles și nu am înțeles din experiența lui Luther — se va vedea altădată. Concluzia lui Buonaiuti merită, însă, să fie tradusă: „Politica realistă națională a ucis autonomia comunității și a sufocat puternica originalitate a soteriologiei (dogma mântuirii) mistice. Aceasta e adevărata dramă a spiritualității germane contemporane” (pag. 411).

MIRCEA ELIADE

C R O N I C A L I T E R A R A

„CĂLUGĂRI ȘI ISPITE“ de DAMIAN STĂNOIU

„CRESCĂTORUL DE ȘOIMI“ de EMANOIL BUCUȚA

„C E A U R“ de N. PLOȘOR...

SEMNALAND printre cei dintâi debutul literar al d-lui Damian Stănoiu, exprimam tot de aci dar în chip vizibil tendențios, bănuiala că numele aceluia care semna în „*Viața Românească*” lungă nuvelă „In căutarea unei Parohii” se putea, foarte bine, să nu fie decât pseudonimul unui scriitor mai vechi și cunoscut. Făceam aluzie, anume, la un procedeu care se mai folosea odată, chiar în paginile aceleiaș grave reviste ieșene: cazul d-lui Mihail Sadoveanu, care iscălise acolo un roman în continuare, adunat ceva mai târziu în volum sub titlul „Oameni din Lună”.

Mai mult. Atribuiam faptul, probabilei travestiri de nume, la trei scriitori: Mihail Sadoveanu, Gala Galaction și D. Pătrășcanu. Primului mai mult pentru posibilitatea recidivei. Celui de al doilea, pentru mediul bisericesc și aerul teologal în care se desfășura acțiunea nuvelei. Iar ultimului, pentru atitudinea, caracteristică lui, de ușoară și persiflantă ironie.

Căutând pe autorul adevărat în fiecare din ei ori situându-l numai în punctul comun de intersecție al digonalelor poligonului literar format de cei trei scriitori, nu înțelegeam însă deloc, în fond, să-i excludem puțința unei existențe reale a sa, în afară și independentă de ei. Dimpotrivă: cunoscând mai dinainte pe părintele Damian Stănoiu, confuzia nu era decât aparentă și voită. Și este aci locul să lămurim dublul sens, pe care îl închiseseră înăuntrul ei intențiile noastre: pe de-o parte să atragem atenția asupra maturității debutului care se producea și, pe de alta, să fixăm pe lector asupra asemănarilor onorabile din scrisul d-lui Damian Stănoiu cu literatura d-lor Sadoveanu, Galaction și Pătrășcanu.

Nu înlăturam, însă cu totul, eventualitatea unui drum, în curând altfel chilometrat literar. Așteptam încă o oarecare linpezire, care nici n'a întârziat să se întâmple; mai fecund decât am fi putut-o bănui, d. Damian Stănoiu ne-a

dat în mai puțin de un an — cu apariția volumului său „Călugări și Ispite” — ocazia unei verificări.

Urmărind rătăcirile a doi călugări drumeți în împlinirea unor chemări care s'au dovedit că nu le erau destinate (ca „In căutarea unei Parohii”), felul cum se face o cercetare în lumea mănăstirească („O Anchetă”), ce snoave povestesc cuvioșii frați monahi după o masă îmbelșugată („Cum petrec Călugării”), pățaniile unui schivnic care visa pentru sine un trai de mucenic („Antichit păcătosul”) sau, în fine, dece și cum „S'a certat maica Natalia cu maica Vitalia”, în toate cele cinci nuvele ale cărții, prin urmare, d. Damian Stănoiu se îngrijește, mai cu osebire, de cursivitatea clară și naturala povestirii.

Căci, ceea ce diferențiază cartea sa, este o atmosferă de umor firesc și multa simplitate a faptelor; relatarea la aproape nudă și rezistența scriitorului împotriva multiplelor tentații descriptive.

În această privință, asemănarea dela început a d-lui Damian Stănoiu, cu anumite trăsături ale literaturii d-lui Mihail Sadoveanu — care mai stăruie totuși în obiceiul alternării povestirii cu sumare fragmente din natură — ar putea fi înlocuită, mai curând, prin aceea cu d. Brătescu-Voinești:

„Aveți dreptate, zise domnul Zamfirescu. Eu însă nu pot întârzia, fiindcă am aranjat ca mâine dimineată, cel mai târziu la 11, să fiu la serviciu. Am în sertarele biroului meu hârtii importante și urgente, cărora trebuie să le dau drumul.

— Și ia mai dă-l dracului de birou, nenșorule, că doar n'o să piară țara dacă o să lipsești tu câteva ceasuri dela Casa Bisericii! — îl întâmpină defensorul supărat. Și eu am mâine procese la Consistoriu. Ei, și? Parcă dacă nu m'oi prezenta, o să se scufunde pământul? Or să samâne ș'atăa tot! Și, oare, nu suntem noi și p'aci tot în slujba Casei Bisericii?”

— Dragă Zamfirescule, îl luă protopopul cu binișorul, d-ta ești om al datoriei și nu vrei să-ți pierzi această reputație. Sunt însă cazuri de forță majoră când n'ai încotro. Ia închipue-ți că ai să pleci mâine până în ziuă și se întâmplă — Doamne ferește! — un accident pe drum: în cazul ăsta o să mai fii la 11 la birou? S'apoi, e o vorbă înțeleaptă, care zice că e mai bine să te apuce de lucru de dimineată, că ai timp până seara să-l faci pe indelete și ești și cu mintea mai limpede. . .

Domnul Zamfirescu se lăsă înduplecat — mai ales că simțea oarecare încurcătură în cap și del aveă să umble cu cifre”.

Negreșit însă că, fiind vorba de prima carte a unui scriitor, rostul nostru nu este să pândim spre a surprinde ivindu-se din adânc la suprafața scrisului său chipul cutărui și cutărui alt autor, mai vechi și pe deplin format. Situația literară a scriitorului care începe, este acum, la noi, de așa natură încât, vrând nevrând, pentru a-și croi drum personal, trebuie să încalce domenii vecine: neavând un număr de prozatori fruntași mai mare, între care să se împartă, lectorul s'a familiarizat prin recitare cu puținii care sunt, într'atât că greu ar accepta un acord nou, fără preocuparea de a distinge în el un sunet deja emis.

Așezând pe autorul cărții „Călugări și Ispite”, ca abitudine, lângă d. D. Pătrășcanu și, ca ținută literară, alături de d. Brătescu-Voinești, noi nu vrem să afirmăm numaidecât influența vreunui din doi asupra sa; ci să indicăm, cel mult, cele două forțe cu care d. Damian Stănoiu se aplică azi unui mediu nou, de mari posibilități literare și, până la sine, insuficient exploatat de scriitorii noștri.

Personalitatea sa viitoare își va stabili, de bună seamă, valoarea de artă după măsura în care va izbuti sau nu să le îmbine organic și să răscolească astfel, divers și profund, această necunoscută pătură monahală: consacrându-se exclusiv ei, d. Damian Stănoiu se leagă — cu a-estî autentici ai săi „Călugări și Ispite” — să pună, în cât mai plină lumină, bogatul ei zăcăniant, încă anonim, de adâncă, umilă și pitorească umanitate.

Noi să-i ajutăm, prețuindu-l. . .

* * *

TEMPERAMENTUL plural al d-lui Emanoil Bucuța a trecut melinștit prin genurile cele mai diverse, dăruindu-se însă oriunde egal și deplin: n'am putea cita, cu ușurință, un alt caz similar contemporan de un neastâmpăr mai viu și care să se fi cheltuit mai generos în această neisto-viță și excesivă sete a curiozității, ca acel al său și al d-lui Blaga.

În poezie, în roman, ca și în lucrări de specialitate d. Bucuța a izbutit totdeauna să rămână același: scriitor dotat cu adânci resurse, culege florile artei chiar acolo de unde alții nu adună decât spinii ei; biruind aproape inevitabila ariditate științifică a creiat, de pildă, în „Românii dintre Vidin și Timoc”, deopotrivă o carte de etnografie cât și de admirabilă literatură.

Profund agitat interior, spiritul d-lui Bucuța n'a putut niciodată curge pe o singură albă; preocupat de o carte de proză, acel care scria „Fuga lui Șefki” a mai găsit totuși timpul: să creioneze paralel, un eseu sau un articol. De aci „Crescătorul de Șoimi”.

Toată ideologia acestei ultime cărți a d-lui Emanoil Bucuța este aceea a unui om de cultură: considerând orice faptă în funcție de o eventuală utilizare sufletească a ei, autorul „Crescătorului de Șoimi” se oprește firesc mai întâi la carte, privind-o natural sub forma în care ea ar reuși să intereseze direct mulțimea; adică organizată în bibliotecă.

În legătură cu această încă nedeslegată problemă, d. Bucuța adaogă câteva sugestive și interesante reflecții despre trecuta expoziție dela Florența și despre G. Matei: românul înstrăinat fără voie de ai lui și ajuns astăzi meșter fruntaș al artei exterioare a scrisului în Germania.

Pe urmă paginile, în care vibrează o nemărginită tristețe, închinată memoriei și literaturii Bucurei Dumbrovă: această mare prețuitoare, dar neîndeajuns prețuită defunctă prietenă a noastră. Iar, alături, articolul despre Vasile Pârvan.

Sau bumele contribuției de literatură populară, din jurul lui Harap Alb al lui Ion Creangă. Ori cele câteva lucruri de multă gândire, notate pe marginea problemei minorităților, cărora trebuie să adaogăm subtilul răspuns adresat lui Jules Romains.

Și, mai jos, pornind dela o necesară punere la

punct a presupusului spirit destructiv din poezia lui Eminescu, judeciioasele rânduri despre forța constructivă a scrisului. Plus nenumărate însemnări de călătorie, cum sunt acele din Dobrogea: atâtea lucruri văzute și trecute printr-o ascuțită inteligență oriunde capabilă să arcuiască punți de înțeles, chiar între punctele cele mai depărtate și aparent contradictorii.

Presând astfel faptele în acest prețios erbar al cărții, totdeauna după rostul lor apropiat cu o problemă de cultură actuală, d. Emanoil Bucuța a dat în „Crescătorul de So'mi”, pe lângă nenumăratele podoabe de stil, un netăgăduiț îndreptar spiritual al vremii.

Il semnalăm deci ca atare. . .

* * *

CUNOȘTEAM mai demult pe d. N. Plopșor în ipostaza repetată de harnic colecător al folclorului oltenesc: cu hrîsoave vorbind de uitate pricini de pămînt, reproducînd o sumă de stihuri bătrânești și câteva alte interesante trascrieri din cirilică, „Arhivele Olteniei” ne divulgaseră cât de harnică îi era munca.

Descinzînd natural din ea și întregind feicît această sărguitoare activitate, d. N. Plopșor tipărește acum o carte de literatură; proză scrisă în susținuta atmosferă și colaratură populară: „Ceur”.

Porînd, în prima parte, dela câteva povești, pe alocurea ca motiv întîlnite, d. Plopșor se ridică, în bucățile intitulate „Oltenești”, până la

la construcții de reală valoare, demne de un veritabil continuator oltean al lui Creangă.

Și asemănarea nu este deloc lipsită de justeță: îmbrăcînd pe o anecdotică echilibrată și pitorească, o suficientă experiență de viață și un bogat material folcloric, d. Plopșor izbuteste câte-va minunate „Amintiri” în care, e drept, se simte veciuătatea marelui povestitor moldovean, dar fără ca, prin aceasta, învinuirea de directă influență să poată lua glas.

Dacă trebuie să reproșăm totuși ceva d-lui N. Plopșor, aceasta nu este, de bună seamă, decât prea autentică sa păstrare, în forma de vorbire locală; datorită ei vocabularul cărții ajunge să fie încărcat cu termeni — încă neîmpămînteniți în expresia literatură — ca aceștia: *scramură, bălbără, mejdina, paletă, băicoane, obricit*, fără de care ea ar fi fost integral acceptată.

Dar, mulțumită aceleiaș puneri în circulație a unor îndelung tănuite cuvinte românești, d. N. Plopșor reușește să obțină gingășii de stil ca, de pildă, aceasta: „Văduviță! gîndi cotojman, dar bine dăculiță așa singuratică cuc, nu ți-e urât?”, cum sunt atâtea în volumul său.

Meritoasă și ca realizare personală cartea d-lui N. Plopșor devine realmente de preț prin demonstrarea rezultatelor de artă care se pot obține folosîndu-se, literar și cu măsură, izvorul folcloric regional: și pentru această indiscutabilă ultimă dovadă, „Ceur” nu este mai cu osebire aproape.

AL. BĂDAUȚA

D R A M A Ș I T E A T R U

NOTE CU PRILEJUL UNUI CENTENAR

NU știu cum se va fi realizat la Oslo, clipa solemnă a celor o sută de ani ibsenieni. Poate se va fi adunat în jurul unui bust „roluri” — peisagiul strîns de creațiune, în gustul comemorărilor din trecut a unui Molière sau Voltaire, după cum câteva tablouri ne-au păstrat amîntirea. Așa de ar fi fost, mă îndoiesc că Ibsen ar fi consimțit să sfințească locul cu umbra sa. Căci nimic nu ar fi fost mai contrariu geniului său de rezonanță, de episodică atmosferă, ca aceste roluri — personajii nete, limpezi, precise cari aduc cu ele un nume, dar niciodată — smulse din țesătura „casei” lor, — unda. Sau tocmai această undă trebuia făcută să bată în ceasul cel mare, în toată cotropitoarea și aproape irealizabila ei pornire totală.

Sunt autori pentru cari fragmentul de operă, bine ales și închis chiar de scriitor într-o lucrare, reprezintă întregul. Nu există artist care să se fi eliberat mai mult de regula aceasta ca Henrik Ibsen. Neobosita sa transformare și progresiune dealungul unei cariere te împiedică să-l realizezi unitar într-o scenă.

Cariera aceasta cu cezură — dupăcum a fost și aceea a lui Strindberg de altfel — opera tăiată perfect în două de personal și obiectiv, de ro-

mantică și naturalism, de estetic și etic, de politic și artistic, oricâte fire ar trage întunecate în trecut, sau ar luc, anticipative în viitor, după cum ne aflăm în partea a doua sau întîia a creațiunei, nu va isbuti niciodată să se lase strînsă într'un pumn.

Doar gîndul — și aș scrie cu multă timiditate, senzația — ar putea da conceptul acesta total: Ibsen. Singurul element, care să nu fie indispensabil materialului de construcție al artei sale, dar care s'a dovedit a fi fost indispensabil temperamentului său, este răsfrîngerea permanentă și aburită a simbolului. E grînda pe care putem trece dintr'un început prin cele două revărsate poeme „Peer Gynt” și „Brand” — cari țin cumpăna — până la sfîrșitul vieții, ocolind și răs-crucea în care această facultate de a simboliza capătă deodată alte valori, și se însemnează cu „Rața sălbatecă”. E singura îngăduință pe care și-o mai acorda Ibsen, lucrînd la ea cu toată aplicățiunea sa de artist, după mărturisirea făcută într-o scrisoare, pe la jumătatea veacului trecut, și anume că părăsește pentru totdeauna estel ca pentru etică. Acestei mărturisiri i-au urmat de altfel îndeaproape, între altele, „Nora” și „Strigoii”. Iși păreșea, firește, preocupările ar-

tistice, iar nu neîntrecutul meșteșug — așa cred că trebuie înțeleasă mărturisirea lui. Din bagajul acesta, aproape detestat de preocupări din trecut, ceea ce mai păstrează însă, într-o formă încă nebuloasă, e adevărat, e tocmai acel simbol de care nu s'a putut desbăra niciodată.

Alături de femei în „Nora”, fără a fi fost însă niciodată un feminist în înțelesul curent al cuvântului, ci construindu-i numai problema în societatea modernă din simțul larg al libertăților individuale pe care Ibsen îl purta cu el, nu se poate opri, deși schițează izbucnirea acestei personalități în cadrul cel mai real al unor încercături bănești înodate și desfăcute apoi prin jocul acelor instrumente mai mult decât banale al polițelor, cu urmărirea amănunțitului lor sistem de scadențe și proteste, nu se putea opri de a crea în spatele acestei Nore, focarul care să-i prindă imaginea, să i-o stilizeze, să i-o arunce în alt registru — să o facă „păpușa” trecută din mâna tatălui în aceea a sofului său, tot păpușe.

Simbolul acesta neclar încă, al sclaviei prin tandrețe din care vrea să se elibereze eroina și izbucnește cu o nouă personalitate din vata înăbușitoare a căminului ei, fără să fie schițat măcar — în afară de enunțarea titlului și preciziu-ne necesară a câtorva replici — învalue întreaga piesă.

Acciași impresie o vom întâlni și mai târziu în piesele bătrâneții, când simbolul nu numai că a fost primit fățiș de Ibsen în arsenalul uneltelor sale, dar când el va fi intrat într-o nouă și hotărâtoare fază, care avea să influențeze adânc întreaga dramaturgie modernă, imponderabilul, ecoul, răstrângerea ridicată la rangul de material de construcție al poeziei dramatice, din care am cita „dorul” relămurit de nesfârșit (Femeia Mării) care alcătuiește pivotul întregii piese.

Pilirea expresivă, a unei robuste realități, pe care Ibsen nu a părăsit-o niciodată, laminarea faptelor până la crearea unui ireal pămîniș de oțel, iată marea sa artă. Realitatea aceasta din care pornește, și cu care permanent rămâne în legătură, e privită cu un ochiu atât de atent, în cât nu numai că prin ea se dă posibilitatea de comunicare spectatorului sau lectorului cu supraconstrucția înouată creată de autor, dar însăș culoarea locală, parfumul unei anumite vieți și unor anumiți oameni cu toate umbrele și luminile lor, rămân intacte.

Astfel e strâns cadrul și peisagiul, în cât fără să mai fie lămurit, fiecare lucru capătă o valoare specială în lumea ibseniană. Când-va, Ruskin—in „Repausul Sfântului Marc’ dacă nu mă înșel — vorbind de fauna tablourilor lui Carpaccio botezase pepajul cu un nume parodiat după nomenclatura științelor naturale: epops carpacii, într'atât de des, de caracteristic și de expresiv apărea pasărea în tonalitatea și viața răstrântă prin opera și sensibilitatea marcului venețian. S'ar putea alcătui, cred, un registru, cu denumiri savante, bine formulate, a multor lucruri cari crează cadrul familiar al operei ibseniene. Muntele, marea, fjordul, codrul, natura în fragmentele ei cele mai impresionante, apar permanent încărcate de Ibsen, cu tot ce se poate desprinde dintre ochiurile simetrice dar intențional aerate ale operii sale. Ca Fujiama, din stampele japoneze, dela „Brand” muntele rămâne o obsesie, însemnând „muntele” ci sensul mișcării izolarea, înălțimea mai târziu prin abstracție și subțiere nu numai eliberarea.. Fjordul poate însemna și peștera de apă albastră, pe fundul căreia doarme demonie și liniștit în acelaș timp inecatul mic Eyolf după cum poate însemna viața cu solida ei așezare socială și morală pe maluri (atât timp cât revolta ibseniană nu bântue prin ea un uragan împotriva minciunei și prefăcătoriei) sau adâncul neturburat al unei mari voințe.

Și lucrurile mai modeste și mai umile se încărcă la fel de expresiv și de evocator subț mână marelui Ibsen. E adevărat că ele poartă mai mult ceva din viața eroilor cari le mănuesc totuși au și fire în lamura lor din transformarea sămânță aruncată de autorul lui Brand peste lume. Cârja micului Eyolf; pistoalele Heddei Gabler; pralinele Norei; caii albi dela Rosmersholm au valori — scaldate într'un Ibsen integral — mult mai mari, cari depășesc cu mult, fiecare în felul său și în măsura sa, funcțiunile pe cari sunt chemate să le îndeplinească în economia piesei sau a personajului care le atinge.

Acest lucru trebuie făcut sensibil, în parte cel puțin, la reprezentarea lui Ibsen. Cuvintele cari duc cu ele numele, trebuie să aibă dozate în rostirea lor, și ceva din misterul pe care autorul l-a lăsat să cază pe toate acele cadre cari înconjoară oamenii pe cari i-a creat.

ION MARIN SADOVEANU

C R O N I C A P L A S T I C A

IOAN THEODORESCU-SION

PICTURA lui Theodorescu-Sion e, înainte de toate, intensitate exuberantă, e expresia unui puternic optimism. Artă crește de câțiva ani ca o plantă sănătoasă în văltoarea verii, artă lui e bucurie, care pronunță iar și iar o afirmație sonoră și prelung susținută față de viață. Elementele problematice nu subminează mai niciodată vitalitatea picturii lui, nu devin semne de întrebare, notate la marginea textului pictural. O rară bogăție în viziunea motivelor, o precizie

neclintită în ce privește punerea în cadru și perspectiva, ne dovedesc cu prisosință că Theodorescu-Sion rămâne unul dintre foarte puținii fruntași ai picturii noi românești. Astăzi nimeni nu se mai îndoaie de adevărul acestei constatări, care trebuie subliniată, de oarece conștiința publicului nostru pentru asimilarea valorilor cu adevărat artistice nu se trezește decât cu greu.

În anii din urmă, pictura lui Theodorescu-

Sion s'a îmbogățit mult prin faptul că artistul a introdus în peisajul românesc, pe care a știut să-l prindă cu o neîgăduită măiestrie, grupurile organice ale compozițiilor lui, strâns legate de expresia lineară și de atmosfera întunecoasă sau senină a priveliștei predominante. Și în privița aceasta, arta meșterului, care e un adânc cunoscător al mijloacelor picturale, a urmărit drumuri îndreptate spre câmpia interioară a seninătății. Limpezirea culorilor, astăzi atât de transparente, nu e decât resfrângerea unei limpeziri lăuntrice și totodată rodul unei organizări sufletești, care nu se mulțumește niciodată cu domeniile cucerite. Stăpân pe un meșteșug, ce nu dă înapoi în fața niciunui obstacol pictural, artistul nostru exploatează însă uneori virtuozitatea lui într'atât, încât devine un fel de pericol pentru însuși substanța artistică a lucrărilor lui, devine un fel de reliefare a elementelor mai periferice și ornamentale, care astfel ajung pe planul întâi al realizărilor lui Teodorescu-Sion. Virtuozitatea poate deveni întotdeauna un mic pericol, cece, firește, nu înseamnă că ignoranța în materie de meșteșug trebuie să fie neapărat un plus în expresia sufletească. Pe de altă parte, eminențele cunoștințe ale artistului i-au făcut posibilă o înaintare fermă în domeniul compoziției și al peisagisticii, față de care are pretenții cu totul deosebite.

Acum patru ani, Teodorescu-Sion era un propagator fanatic al culorilor de pământ și al greutății sculpturale, care era totuși susținută de un sentiment subtil pentru curățenia culorilor. Am relevat și atunci, că substanța compozițiilor lui sau ni se par *pământeste*, fiindcă motivele încheagă uneori și amănunte etnografice, ci fiindcă toată organizarea formală și coloristică e de aproape înrudită cu legile artei noastre populare, cu aspectele ritmice ale motivelor, ce se întâlnesc în vechea ceramică din Ardeal, cu smalțurile acestei ceramici. (Am subliniat faptul acesta, înaintea altora, care repetă același lucru, făcând publicul cetitor să creadă că năvălirile lor sunt și ale mele). Tocmai de aceea, Teodorescu-Sion a pictat — precum am afirmat și altădată — *primele compoziții cu adevărat românești*. Dar pictorul nostru era încă foarte legat de expresia unui peisagiu, pe care-l interpretează cu mai puțină libertate decât astăzi, când toate amănuntele sunt par'că numai o transpunere a expresiei trupului omenesc în structura și în ritmul peisagiului. Firește că și în trecut se putea observa o unitate între grupurile figurilor și peisagiul. Astăzi însă peisagiul e și mai umanizat. Înfrățirea omului se proiectează și asupra trăsăturilor lui. Mai mult decât până acum, izvorul devine reflexul transparenței sufletești, stânca expresia forței, iar lunca oglinda unei atmosfere de basm, în care trăește omul crescut din pământul idealizat al Țării românești. Dela „Pastorală” expusă acum trei ani, duce o potecă deslușită spre această libertate în interpretarea peisagiului. Astăzi imaginea pământului e mai puțin scorbosă, mai puțin bolovănoasă, iar fragmentele de peisagiu îndepărtate în adâncime sunt tratate într-o nouă tehnică foarte picturală, de care artistul nu dispunea în

anii trecuți. Deschiderea paletei întregi a pictorului și preponderanța dată armoniilor de alb, verde și roz și cenușiu, evidentă și în compoziția cea mare expusă în anul trecut la „Salonul Oficial” îndepărtează arta pictorului de mentalitatea aceea, care cerea să prindă întotdeauna expresia solidității și a granițării în organizarea suprafețelor principale a compozițiilor. Astăzi culorile ajung să dea până și efecte de vitraliuri.

Peisagiile și naturile moarte din ultima expoziție a pictorului, înghebată în „Sala Ileana” a „Cărtii Românești” se impun iar prin rara bogăție a motivelor și pentru izbânda unei tendințe, care subliniază caracterul seninătății celei mai străvezii. Nici o greutate sufletească nu mai apasă intuiția, ce se complace în variantele ușoare ale atâtor motive de flori, fructe, ulcioare și reviste. Pictorul nu caută motivul, îl găsește la fiecare pas și nu face din expunerea lui picturală o problemă filosofică. Optimismul învinge și de data aceasta, chiar dacă bucuria cântă în surdina unor nuanțe mai pale, chiar dacă ritmul linear al unei crăculețe nu îndrăznește să distrugă printr'un mai larg subtilitate valorilor de culoare, ce se împletesc cu o nespuse de firească ușurință. Frăgezimea rămâne totuși clară, întotdeauna îndepărtată de nebulositate, îndepărtată de cântările vagi ale nesigurății. Culorile primăvăratice și transparente ajung astfel la profunzimii foarte diferențiate.

O atenție cu totul deosebită merită câteva peisagii mari din Balcic, în construcția cărora prețioasele valori de culoare, țesute mai ales din gamele de alb, verde și arginturi, sunt și mai bine scoase în relief de capriciile perspectivei. Se știe că Teodorescu-Sion e poate cel mai matur înțelegător al perspectivei picturale în întregul cuprins al artelor plastice românești. Peisagiile noi din Balcic ne-au întărit mai mult această părere. Lumina sudică a Cadrilaterului nu destramă, în aceste peisagii, înfrățirea materiei ce strânge par'că densitatea ei, până ce devine transparentă. Cerurile acestui Sud, văzut și redat de Teodorescu-Sion, nu obosesc, nu molesesc. Realitatea materiei se desfată cu o împetușitate, încât depășește cu expresia ei cadrul peisagiului autentic, trecând dincolo, spre domeniul unei împărății magice, spre domeniul idealizării, care nu potențiază elementele estetic-formale în sensul artei grecești, ci esența lăuntrică ce și-a găsit chipul firesc în aceste fragmente ale naturii sudice. Fiecare culoare luminează par'că din interiorul ei. Soarele nu mai scaldă suprafețele, dar înflorește din centrul de forțe, din granițarea sigură a planurilor. Pitorescul nu primește așadar niciodată un sens impresionist, și tocmai faptul acesta denotă că arta lui Teodorescu-Sion altădată chiar hotărât impresionantă sau înrărită de severitatea lui *Paul Cézanne*, nu mai privește înapoi.

Faza nouă a picturii artistului, care nu odată ne-a dovedit fanatismul clar al optimismului său, înseamnă așadar baza pentru un complex mai mare de înfrățiri, ce vor lumina și mai mult orizonturile cele mai cuprinzătoare ale plasticei noastre.

„ARTA ROMÂNĂ“

Din dărămăturile intrigilor ce se ascut iar și iar printre pictorii și sculptorii noștri, din tratative prelungite și caracteristice pentru lipsa unui simțământ mai obiectiv față de necesitățile sociale ale artei noastre plastice, societatea care de la 1917 încoace a devenit reprezentativă prin cele mai de seamă eforturi pe tărîmul creației adevărate, a reinviat. Astfel „*Arta română*” nu mai aparține trecutului. E un eveniment, e o faptă, datorită în cea mai mare parte președintelui societății *Ioan Theodorescu-Sion*. Pentru impunerea valorilor sincere, pentru izgonirea pseudo-artiștilor din cercul de raze al culturii noi românești, refacerea societății înseamnă mai mult decât manifestările răslețe ale artiștilor noștri reprezentativi. Căci „*Arta română*” va trebui să fie și de acum înainte un bloc, o stîncă ce va opri pătrunderea atâtor erori și orori în mentalitatea și în imaginea spirituală a tinerilor generații. Destule nimicuri au fost înălțate la rangul de idol, destule mituri ridicule și mincinoase au fost propagate de analfabeți îndârjiți!

Situația rămâne deocamdată turbure. E nevoie de un front unic al tuturor forțelor serioase. Nepăsarea și pasivitatea sunt în situația de astăzi, păcate cari trebuiesc înlăturate prin trezirea sociabilității, în orice chip. Cine e cu *Titus Alexandrescu*, *Cosmin Petrescu*, *Artur Verona* și *Kimon Loghi* e, firește, împotriva noastră. Nimic mai vătămător pentru faza unei culturi decât echivocul, nimic mai turburător decât veșnicile compromisuri. A opta expoziție a societății „*Arta română*”, a avut, înainte de toate, menirea de a sdruncina conștiința celor indiferenți. În fruntea ei apar din nou șapte artiști consacrați: pictorii *Theodor Pallady*, *Iser*, *Theodorescu-Sion* și *Marius Bunescu*; sculptorii *Constantin Brâncuș*, *Ion Jalea* și *Corneliu Medrea*.

Cel mai în vîrstă din rîndul membrilor societății „*Arta română*” și în același timp cel mai degajat prin pulsația veșnic reînnoită a unei tinereți interioare, e marele nostru colorist *Theodor Pallady*, care expune de data aceasta câteva bucăți foarte semnificative pentru pornirea artistului spre o nouă direcție. Nu e firește, vorba de un salt mortal și nici de o excursie riscată. Vasta cultură artistică și atitudinea stilistică a acestui pictor adevărat, nu permit nici o șarjă. *Pallady* rămâne stenograful nespuse de sensibil al vibrațiilor lui lăuntrice, care se deșteaptă la privirea motivului cel mai simplu, rămâne un vrac în ce privește alăturarea culorilor celor mai diferențiate. Și astăzi un verde deschis reușește să deștepte rezonanțele unui mic amănunt roșu; cenușuri și rozuri subliniază expresia alburilor, a căror calitate e incomparabilă. Dar o oarecare tendință grafică își face acum loc printre suprafețele plane ale culorilor. Rotunjimile sculpturale ale unui obraz de femeec sunt *deseinate* cu culoare. Subtilitatea coloristică nu suferă cătuși de puțin din pricina aceasta, dar aspectul întregului tablou diferă de celelalte, convingându-ne că *Pallady* așterne acum și mai repede impresiile pe carton. Aceleas elemente grafice au mai apărut și în autopoartretul artistului, expus în anul trecut. Reproducerea neagră a acestui autopoartret ne-a făcut să ne gândim o clipă chiar la *Vicent van Gogh*,

(ceace, desigur, nu înseamnă că artistul nostru român ar fi împrumutat ceva din culorile aprinse sau brutale ale vizionarului olandez). O apropiere există așadar numai între felul cum linia intervine în înfățișarea suprafețelor plane cu caracter de pastel.

Pictura d-lui *Pallady* se dezvoltă în sensul unei descătușeri și mai evidente de picturalul artei noi din Franța. (Altmintrei și *Henri Matisse* a pus, în anii din urmă, o greutate deosebită pe ornamentalul grafic).

Iser e acelaș ca în expoziția din iarna trecută. Un „interior oriental” se complace în game și mai închise de uleri și ne arată trăsături cu adevărat monumentale, deși dimensiunile lui sunt foarte reduse, iar două acuarele cu motive tăărăști — adevărate minuni în nuanțarea ritmică a culorilor — proclamă cu prisosință inepuizabilele calități ale coloristului *Iser*, despre care s'a spus cândva că m'ar fi altceva decât un bun desenator și un caricaturist extraordinar.

Theodorescu-Sion întregeste cu câteva naturi moarte și compoziții aspectul propriei lui expoziții, lărgeste aci și mai mult posibilitățile tehnice. O compoziție mare cu un nespuse de prețios peisajiu pictoral ca fundar, domină expoziția alături bucățile amintite de *Pallady* și *Iser*, alături de vre-o două sau trei peisajii urbane de *Marius Bunescu*. Uimitoare rămâne extraordinara bogăție a detaliurilor pitorești, care totuși nu fărâmițează unitatea lucrărilor. Nuanțe cât se poate de subtilizate se mențin alături de culori pline și răsunătoare. Câte un amănunt strălucește fără a pune în umbră înaltul nivel al tuturor bucăților semnate de maestrul nostru.

Marius Bunescu și-a înghebat un mic stat artistic în statul „*Artei române*”. Tablourile ce ne arată acest mare peisagist urban, deșteaptă interesul pentru recenta lui expoziție personală, care amplifică mult impresiile primite aci. Iernile bucureștene și peisajile din Balce, ne înfățișează motive de predilecție ale artistului, îmbrăcate într'o pastă de culoare, prin care transpiră o cât se poate de atrăgătoare prospețime sufletească. Tablourile lui *Bunescu* ne dovedesc și aci că artistul dispune de resurse bogate, care și vor căuta și pe viitor o puternică expresie adecuată în peisajile lui.

Jean Al. Steriadi, impresionistul, care ca și *Nicolae Dărăscu* înfățișează o fază, depășită de societatea „*Arta română*” chiar la înființarea ei în anul 1917, n'a evoluat de când i-am văzut tablourile la „*Salonul Oficial*” din anul trecut. Valoarea artei lui, compusă din amănunte picturale, din cioburi și puncte strălucitoare și puțin legată de o atmosferă agreabilă, constă într'o sensibilitate pronunțată față de nuanță, care însă nu rezistă alături de culorile hotărât și dens așternute ale colegilor din expoziție. Formatul lucrărilor e ales prea mare astfel că planurile de culoare nu se leagă îndestul. Fiecare decimetru pătrat are finețele lui, dar aceste calități pălesc, când avem întregul pictural al lucrărilor în fața noastră.

Leon Biju e un membru nou al societății, posedă netăgăduite calități în precizarea atmos-

feri din peisagiile lui, dar se contrazice, singur cu acele culori nespuse de grele și opace din naturile moarte. Aceste culori sunt parcă amestecate cu plumb și nu deșteaptă nici o vibrație. În schimb un peisagiu din Balcic, oarecum grafic în indicațiile rezezi și simple ale culorilor, răsplătește ochiul printr-o rară autenticitate, întărită de frumoase calități de perspectivă. Inegalitatea domnului Biju nu e așadar numai un minus, care coboară nivelul. Pictura lui e o artă a nervilor și de aceea reacționează în moduri atât de diferite.

În tablourile expuse de *Henri Catargi* se observă o destindere a tinutei neo-clasice din trecut, provocată poate și de motivele luate din domeniul peisagiului românesc, care nu se mai pretează atât de bine la o eroizare, ca acelea din sudul Franței. Forma e acum mai puțin înche-gată, mai puțin precizată în sculpturalul ei, paleta cât se poate de redusă în culori, dar îmbogățită în ce privește nuanțarea. Și e de admirat cât de repede d-l Catargi a știut să concretizeze în lucrările lui, atmosfera caracteristică a peisagiului și a satului românesc. Unele elemente par acum grafic indicate ceea ce dă acestor uleiuri noi o trăsătură mai modernă, iar alături de o deosebită organizare în ce privește punerea în cadru a peisagiului se reliefează minunatele treceri dela albuli la cenușii și cafenii. Nu mai domină nici acea atmosferă de răceală clasicistă din trecut. Aerul vibrează, toată interpretarea e mai picturală și deci mai dinamică. D. Henri Catargi se realizează consecvent. Neobișnuitul său talent nu va întârzia astfel să îl ducă la o izbândă demnă de eforturile d-sale, de fanatismul, pe care nu odată îl arată în îndeplinirea misiunii de artist.

D. *Aurel Kessler* a muncit mult și e în plin progres, chiar dacă acest progres se exprimă mai mult în ridicarea nivelului general al picturii d-sale, decât în calitatea artistică a unor lucrări, care ne-ar uimi prin strângerea forțelor individuale. Pictura acestui tânăr artist, ca și aceea a d-lui *Papatriandafil*, posedă o calitate rar întâlnită la noi; e un meșteșug conștiincios și nespuse de cinstit, care, în multe cazuri, se ridică la rangul artei adevărate. Naturi moarte și un peisagiu din Balcic care posedă nealocarea, prea puține gradări și prea multă uniformitate în prinderea suprafețelor, se impun cu prestanță pentru acest talentat pictor.

Domnul *Tache Papatriandafil* oscilează între Renaștere și pictural modern, fără a fi îndestul de priceput într-ale meșteșugului pentru a strânge la olaltă polurile extreme. Temperamentul riscă multe, dar nu întotdeauna viziunea artistică se înfăntuește sub înrâurirea unor norme preconceptuate. Domnul *Papatriandafil* se controlează astăzi mai mult decât în trecut și aceasta înseamnă incontestabil un progres. Controlul însă ar trebui să se arate și atunci, când artistul cochetează cu expresia altor epoci, uitându-se pe sine.

Domnul *Ionescu-Siu* a făcut progrese mari în desen și ne-a convins cu un "Pont-Neuf", care îndeasă prin planuri bine gradate în adâncimea perspectivei o viziune puternică și adevărată. Existența atât de elementară a acestei viziuni valorează mai mult decât toate eforturile manieriste, de care pictorul acesta dotat nu se poate dispensa. Acum însă desenul

nudurilor reușește să suporte volumul culoarei, care nu se mai mulțumește cu nuanțele morbide din trecut. Evenimentul principal rămâne însă plinătatea sufletească, ce ne vorbește din peisagiul parisiian, care are inegalități în tratare, dar și o viziune concisă, înrudită de departe cu frăgezimea lui *Utrillo* și cu asprimea scorfoasă a primelor tablouri de van Gogh. Amestecul e străniu. Forța acestui străniu ne determină să credem în viitorul artistului.

Domnul *Corneliu Mihăilescu* începe un capitol deosebit în dezvoltarea societății „Arta română”, acela al unei abstractizări vehemente și acidulate a realității. Lumina gradează rupe și spintecă pentru a reliefa sau pentru a cristaliza fături de siluete, ce vor să potențeze natura cu zece, abstractizându-i sensul în simțăminte foarte palpabile. Toate acestea cu ajutorul unor mijloace serioase, ce nu trebuiesc trecute cu vederea. Căci culoarea din tablourile construite ale domnului *Mihăilescu* înseamnă mai mult decât părți de ornament ce s'ar putea găsi și pe un tapet modern și complicat în pretențiile lui. Rămâne însă întrebarea, dacă domnul *Mihăilescu* n'ar putea da și mai mult, întorcându-se iar la sânul naturii, veșnicul isvor de motive, care devin artă, când închid în sine fluidul tainic al abstractizării.

Societatea expune câteva lucrări mai vechi ale marelui sculptor *Constantin Brâncuș*, dintre care „*Coapsa*” de marmură albă merită să fie numită o minune dintre cele mai prețioase. Modul cum linia severă întărește și deșteaptă vraja câtorva detalii plastice îmi pare unic. E o bucată ce ar trebui să treacă neapărat în colecțiile statului. *Brâncuș* ni se înfățișează și în această bucată micuță ca unul dintre cei mai de seamă sculptori ai timpului.

Sculptorul *Ion Jalea* marchează în această expoziție o altă latură a sculpturii: compoziția clădită din cantități mari și monumentale. În privința organizării cantităților. „Arcașul” în forma lui nouă e o realizare definitivă, care așteaptă însă să fie artisticeste întregit și de latura plastică. Lucrarea e încă neterminată și va putea să ne transmită întregul ei conținut de abia când va fi săpată din piatră. Staticul tinutei odihnițoare a arcașului va fi atunci subliniat și de structura materialului întrebunțat. Compoziția însă ne convinge de maturitatea artistului, promițând că și terminarea acestei opere capitale a sculpturii românești se va face în sensul desăvârșirii. Domnul *Jalea* ne-a probat astfel că are îndatoriri mari față de sine, și nu ne îndoiim că se va ține de cuvântul dat prin conceperea „Arcașului”.

Domnul *Corneliu Medrea*, un sculptor născut, care dispune de mari calități plastice, expune câteva lucrări mai mici, care conțin amănunte nespuse de prețioase în ce privește modelajul sculptural. Un simțământ deosebit pentru sensul artistic al rotunzimeiilor celor mai diferite, pentru tactiful suprafețelor, face din domnul *Medrea* un artist, care va însemna mult în evoluția sculpturii românești. Cred că alături de *Brâncuș*, d-sa dispune de resursele cele mai bogate în exprimarea „plasticului” propriu zis. (Domnul *Han* e firește, mai organizat în concepție și în construcția masselor de volum în spațiu).

OSCAR WALTER CISEK

C R O N I C A M A R U N T A

ÎN fiecare an Marioara Ventura ne dăruiește bucuria de a o revedea pe prima noastră scenă. În cursul marelui stagiuni teatrale, o stagiune mai mică îi este rezervată ei și fiecare vrea să-și aibă partea sa din această jertfă de frumusețe și artă. Lumea vrea deci să o vadă pe Marioara Ventura, cu acel interes concentrat, cu acea fervoare pe care o trezește făgăduința unei încântări și care imprimă timpului una din trăsurile lui. Se va vorbi despre acești ani frământați și ca despre anii Marioarei Ventura. Adeseori epocile, chiar cele mai furtunoase ne-au oferit exemplul unei astfel de senine poposiri în jurul gloriei unui mare actor. De numele lui Napoleon nu este oare legat și acela al lui Talma și când o nouă așezare a lumii se plănua la Erfurt, nu-i place oare istoriei să-și amintească de vestitul tragedian jucând în fața unui „parter de regi”? Așa, în această vreme de prefaceri, Marioara Ventura vine cu rolul copt al unei arte, hrănite din tinerețea pământului nostru, în lungă pregătire a unui studiu adâncit, sub soarele marci tradiții a clasicismului francez. Căci acesta este felul și așa spune, „originalitatea” Venturii, dacă acest cuvânt n’ar trezi reprezentarea unei creșteri marcate într-o singură direcție, pe când ceace trebuie să admirăm mai mult aci este plinătatea și armonia. Oricine poate să înțeleagă văzând-o pe Ventura jucând în repertoriul clasic și modern, ce înseamnă un adevărat temperament de actor. Dar oricine va înțelege deasemenea că temperamentul nu alcătuește întregul conținut al artei. Căci nu ne întâmpină aici numai căldura unei pasiuni care știe să pară adevărată dar și stăpânirea care o face artistică. Marioara Ventura își spune rolul său îl mimează, îl dansează, îl cântă, îl sculptează în aer și ne dovedește pe scenă că artele se pot în adevăr întruni. Priviți-o pe regina Fedra, în marile vailuri ale doliului alb, zăcând de marea boală a iubirei. Acele mâini, acele brațe care se întind către năluca fericirii, care resping onoarea păcatului și se frământă și în lupta dintre ele! Ea merge sprijinindu-se de femeile casei sau umblă singură și cu fiecare pas al ei ritmul poeziei se îndoaie și devine vizibil. Oricine își poate schimba atunci unghiul din care privește și atunci aceste teribile scene tragice nu devin nimic mai mult, dar și nimic mai pur, decât poate fi un ornament, o mare floare de lumină albă care se desface și își părăsește una câte una petalele

T. VIANU

ELENA FARAGO a suit panta unei jumătăți de veac. Tinerii scriitori dela „Viața literară” și-au adus aminte de poetă și de opera ei. Astfel ideea pornită din cercul *Gândirii* se dovedește cu rădăcini și cu sămânță.

Elena Farago e dintre cei vrednici de recunoștință. — de acea recunoștință cu care ești dator florilor și păsării ciripitoare pe o creangă. În poezia noastră e o apariție de singularitate feminină și de specific feminin. Singula-

ritatea ei nu i-o poate disputa decât acea sălbatică și misterioasă Alice Călugăru de a cărei urmă nimeni astăzi nu mai știe.

A început să scrie acum aproape treizeci de ani, în zorile epocii de renaștere a curentului autohton în literatură care a fost sămănătorismul. A participat la el fără să-și „plece genunchii” sub autoritatea unei doctrine, ci adăugându-i-se cu un plus care, dacă ar fi fost mai puternic accentuat, poezia epocii s’ar fi resimțit. Căci personalitatea literară a Elenei Farago e o încercare de sinteză între autohtonism și europenism. Europenismul se cheama pe atunci simbolism și la București se repercuta ea o imitație după Paul Verlaine. Henri de Régnier, Emil Verhaeren, în cazul cel mai bun. Poeta n’a deliberat între cele două curente. Le-a îmbrățișat pe amândouă cercând să facă un singur parfum din asfodele și din busuioc. Dar încercarea aceasta, într-o vreme când cele două tabere se dușmăneau de moarte, e remarcabilă și, la Elena Farago nu era rezultatul unei nehotărâri ci al unei necesități intelectuale. Cât a izbutit această încercare nu e locul să judecăm în rândurile de față care vor să fie un simplu omagiu. Să ne mulțumim a recunoaște, situată în timp, această originalitate cu atât mai îndrăzneală cu cât venea din partea unei femei al cărei vers se ridică dela început la o infinită distanță față de ceace fuseseră Matilda Cugler-Poni a „Convorbirilor literare”. Elena Farago e, fără greș, întâia noastră poetă.

Ce decență fără egal, ce cuviință aristocratică în versul adumbrat, de suspin al acestei femei! Poezia ei de iubire are fața pală a părerii de rău ce abia își ascunde lacrima în poarta grădinii înflorite, privind departe unde dispăre călătorul „ce și-a văzut de drumul lui”. Și drumul acela pentru cine a rămas privindu-l, se desfășură nesfârșit ca regretul unei vieți întregi neisbutite și mistuite între așteptări și amintiri. E o discreție împrăștiată în nuanțe vagi ca în unele poezii ale lui Henri de Régnier și desfășurată în cadente largi, nostalgice, uneori de o sonoritate minulesciană, dar interiorizată. E ciudat că această discreție în expresie, care e un efect al pudorii feminine, dispăre tot mai mult din paginile scriitoarelor noastre. Precum în mișcarea noastră plastică femeile pictorițe și sculptorițe apar ca mult mai „avansate” în acceptarea formulelor moderniste, nebanuind măcar ridiculul maimuțaresc al „artei” lor, la fel în poezie fenomenul de convertire a decenței în contrariul ei a devenit curent. El e simultan cu scurtarea rochiei până mai sus de genunchi și cu practica ritmică a charlestonului. O femeie poetă nu se va mai simți rusinată să scrie în vers: Ah cât sânt de perversă! închipuindu-și prin aceasta că e de-o intelectualitate liberă și diabolică. E acelaș fenomen de despersonalizare sau de lipsă de personalitate îmbrăcând cu aceeași ușurință ultima formulă de artă cași ultima rochie afișată de carnicul modei.

Discreția feminină a poeziei sale o singularizează aristocratic pe Elena Farago față de exhibiționismul indecent de care vorbim. Ea e timbrul personalității artistice a acestei femei.

Credincioasă feminității sale, ea și-a cântat sentimentele în acea serie de simboluri, uneori cu contururi atât de neprecise încât li se pierde tălcul imediat, alteori vivificate și îmbujorate de motivul popular, stilizat — poate cele mai frumoase dintre versurile ei.

Conformă cu sine, poezia Elenei Farago s'a dezvoltat cu experiența vieții și, la un moment dat, am avut revelația acelor neuitate cântece „Din preajma leagănelului” care nu erau decât o altă față, de maturitate, a aceleiași feminități lirice. Imaginea poeziei ne apare de atunci profilată matern deasupra leagănelului în apoteozarea religioasă a pruncului. Ceva din adorarea și sfințenia vieții eterne și-a coborât și și-a suflat poleiul de stele peste aceste cântece ale maternității. Literatura noastră s'a îmbogățit astfel cu un capitol care e în rândul întâiu al Elenei Farago precum e Jarăși al lui St. O. Iosif și al lui Emanoil Bucuța.

Dacă aș fi fost pictor, aș fi zugrăvit pe Elena Farago ca „Mama cu Pruncul” ca să-i fac, un dar potrivit pentru cei cincizeci de ani ai ei.

ACEEAȘ foaie literară care ne semnalează jubileul Elenei Farago vrea să ne pună pe urmele unei organizații de ciudate moravuri literare. Scriitori mai în vârstă, adică mai fără succes și scriitori mai tineri, adică mai nerăbdători să ajungă la motorietate, au alcătuit un fel de conspirație critică împotriva confrăților cu succes și a celor cari nu și-au recunoscut sau nu-i recunosc încă pe bравii conspiratori. Ni se dă și o dovadă pe două coloane, care nu e lipsită de amuzament. Și anume: Ion Pillat și-a scos volumul *Intoarcere*, care e o antologie din tot ce-a scris poetul între anii 1908—1918. Conspiratorii fioroși au luat atitudine de front comun și, firește, negativ. Doi dintre ei — unul mai bătrân și mai fără succes, cellalt mai tânăr și mai agitat după succes, — s'au improvizat în detractori și sunt de comun acord: Ion Pillat n'are niciun talent! Ion Pillat nu e poet!

Aceiași detractori însă — unul mai bătrân și mai fără succes, cellalt mai tânăr și mai agitat după succes, — cu un an mai înainte se exprimau despre aceleași poezii cuprinse în volumul *Intoarcere* și erau de comun acord, în sens invers: Ion Pillat are un mare talent! Ion Pillat e un mare poet!

„Viața Literară” a făcut un amuzant serviciu de potera și-a prins și i-a demascat pe două coloane. N'a fost nicio surpriză. Ei cunoșteam de mult pe fioroșii conspiratori. Și pe aceștia și pe ceilalți. E o deprindere mai veche clocită în trândăvia cafelei și prevăzută cu mirosul moral al clociturii. Se practică de ani de zile, dar bietul rezultat e același. În fond sânt băieți simțitori. Dacă le făgăduiești un bacșiș, scriu cum zici tu. Dacă nu le dai bacșișul, scriu la dimpotrivă. Și tot așa, dacă bacșișul nu i-a mulțumit pe deplin. Au și ei dreptate Omul trebuie să trăiască chiar dacă nu muncește E greu să te hrănești sugându-ți unghiile oricât de delicioase

ar fi. Și e greu să-ți recunoască lumea geniul numai fiindcă te-ai declarat prin fraudă invalid de războiu.

Vorba e: cu cât scade Ion Pillat sau Gib. Mihaescu în urma acestei operații a isteților conspiratori știuți de toată lumea, și cu cât se înalță dumnezeilor? Dacă vrei să petreceți puțin, dați-le un bacșiș, declarați-vă admiratori ai ursului ce-și sugă grațios labele, spuneți că „invalidul de războiu” e om genial, și veți vedea că judecata lor „critică” se întoarce imediat pe dos ca o sarică pe vreme bună sau pe vreme rea.

Asta e tot.

RAMURI vechea revistă craioveană, după tărgănelile nehotărâte ale anilor postbelici, a reînviat prin râvna tenace a lui C. S. Făgășel care, dela Ianuarie încoace, a găsit în d. Radu Dragnea spiritul cu perspective noi și îndrumătoare. Prieten de convingeri încă dela începuturile noastre literare, noul ei redactor, care a evoluat împreună cu noi adâncind aceeași linie a crezului inițial, încorporează revista mișcării actuale de spiritualizare a inspirației adăpate la izvoarele multă vreme ignoratului ortodoxism cultural. Fiecare număr lunar se deschide cu un articol al lui Radu Dragnea, vertebră cu vertebră adăugate unei coloane de doctrină în creștere. „Ceeace așteptăm dela o revistă activă, — zice d-sa în articolul-program — într-o vreme când criteriul tradiționalist e asimilat (de către criticii lui) cu staționarul, e să ajute mersul literaturii românești mai departe, dela Semănătorul prin semănătorism, făcând apel la sursele spiritualității native. Semănătorul și ajutoarele lui au tras cadrele; urmașilor le revine să mobilize edificul, și nu vedem posibilitățile efective ale creșterii culturii românești decât în fondul istoric al sufletului românesc prelucrat de creștinismul milenar”

Ideea aceasta, fundamentală pentru noua orientare, Radu Dragnea a dezvoltat-o cu amploarea-i caracteristică de documentări istorice și reflexii critice, în studiul *Trecerea între generații* din numărul trecut al *Gândirii*, arătând diferențele dintre sămănătorismul vechiu și tradiționalismul nostru.

În numărul 3 al *Ramurilor*, ocupându-se de personalitatea lui Liviu Rebreanu cu prilejul *Ciuleandrei*, găsește în romancierul lui *Ion* și al *Pădurii Spânzuraților* un caz elocvent pentru a ilustra această trecere între generații; prin *Ion*, romanul naturalist, aparține generației semănătoriste, prin *Pădurea Spânzuraților*, romanul realismului integral, care sensibilizează în artă „acțiunea grației divine”, aparține generației de după războiu. Judecând astfel, Radu Dragnea se întâlnește încăodată în aceleași convingeri cu noi, cari am recunoscut în Apostol Bologa, eroul convertit prin suferință, un simbol al generației noastre.

Cu vechi tovarăși, drumurile noi se deslușesc tot mai clare.

NICHIFOR CRAINIC

2

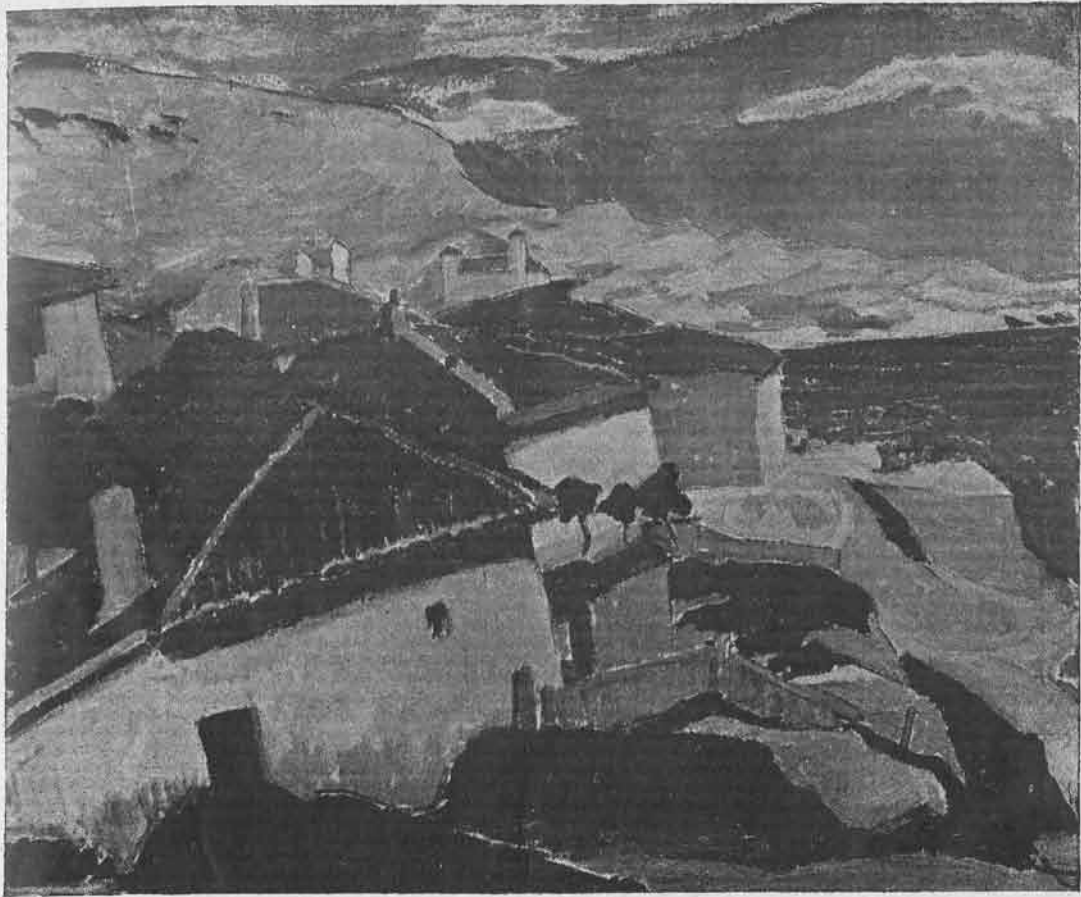

THEODORESCU- SION

PEISAJ

GANDIREA

LEON BIJU

BALCIC

GANDIREA

IONESCU-SIN

PONT NEUF

GANDIREA

A APĂRUT :

GIB. I. MIHĂESCU

LA „GRANDIFLORA“

INTĂILUL ȘI MULT AȘTEPTĂTUL VOLUM DE NUVELE AL COLABORATORULUI NOSTRU
EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC“.

PREȚUL 100 LEI

A APĂRUT :

C O N U E N A K E

DE

N. M. CONDIESCU

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC

PREȚUL 70 LEI

A APĂRUT :

EMANOIL BUCUȚA

CRESCĂTORUL DE ȘOIMI

COLECȚIA „CARTEA VREMII“

A APĂRUT :

F L O R I L E

NOTE ȘI IMPRESII

DE

GH. D. MUGUR

PREȚUL 40 LEI

A APĂRUT :

RAINER MARIA RILKE
P O V E S T I R I
DESPRE BUNUL DUMNEZEU

în românește de NICHIFOR CRAINIC

Colecția „Cartea Vremii“. Prețul 30 lei.

A APĂRUT :

ION MARIN SADOVEANU
ANNO DOMINI, METAMORFOZE
TEATRU

Prețul 30 Lei

Colecția „Cartea Vremii“

A APĂRUT :

AL. BĂDĂUȚĂ
NOTE LITERARE

Prețul 30 lei

Colecția „Cartea Vremii“

A APĂRUT :

ZAHARIA STANCU
P O E M E S I M P L E

Prețul 30 lei

Colecția „Cartea Vremii“

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

APARE ODATĂ PE LUNĂ

GRUPAREA REVISTEI: AL. BĂDĂUȚĂ, VASILE BĂNCILĂ, LUCIAN BLAGA, EMANOIL BUCUȚA, AL. BUSUIOCEANU, V. CIOCĂLTEU, OSCAR WALTER CISEK, N. M. CONDIESCU, DEMIAN, R. DRAGNEA, O. HAN, NAE IONESCU, ADRIAN MANIU, TIBERIU MOȘOIU, ALEXANDRU MARCU, P. MARCU-BALȘ, GIB. I. MIHĂESCU, CEZAR PETRESCU, ION PILLAT, DRAGOȘ PROTOPOPESCU, ION MARIN SADOVEANU, ZAHARIA STANCU, SANDU TUDOR, PAMFIL ȘEICARU, FRANCISC ȘIRATO, TUDOR VIANU, V. VOICULESCU

REDACȚIA: NICHIFOR CRAINIC, STRADA POLONĂ No. 38, BUCUREȘTI.

No. 4

APRILIE, 1928

CUPRINSUL:

PETRE MARCU-BALȘ: Pârvan și Filozofia Statului	145	CRONICA LITERARĂ	
SANDU TUDOR: Mic Canon (versuri)	154	AL. BĂDĂUȚĂ: „Călugări și Ispite“ de Damian Stănoiu, „Crescătorul de Șoimi“ de Emanoil Bucuța și „Ceaur“ de N. Plopșor	184
ION PILLAT: Ovidiu (versuri)	156	DRAMA și TEATRU	
GIB MIHĂESCU: Icoana	158	ION MARIN SADOVEANU: Note cu prilejul unui centenar	186
R. HAN: Poezii	164	CRONICA PLASTICA	
SORIN PAVEL: Krinonis sau Trep- tele Singurătății	166	OSCAR WALTER CISEK: Ion Theodorescu-Sion și „Arta Română“	187
ADRIAN MANIU: Strofe Inchi- nate (versuri)	177	TUDOR VIANU și NICHIFOR CRAINIC: Cronica Măruntă	191
IDEI, OAMENI și FAPTE			
RADU DRAGNEA: Intregiri	177		
MARCEA ELIADE: Tâlcuri noi lui Martin Luther	182		

ILUSTRĂȚII

COPERTA: Theodorescu-Sion   DESENE IN INTERIOR: Demian.
REPRODUCERI IN INTERIOR: Theodorescu-Sion, Ionescu-Siin, C. Brâncuș și
Leon Biju

ABONAMENTE: 1 AN, 350 LEI; 6 LUNI, 175 LEI. PENTRU INSTITUȚIUNI
ȘI AUTORITĂȚI, 500 LEI ANUAL. IN STRĂINĂTATE: 500 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: GR. TEODOSSIU, STRADA LATINĂ No. 10

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—